

Юлія Косинська та Олег Крук

ФЕЄРІЯ
ПРИГОД
ТУРА ХЕЄРДАЛА

Юлія Косинська, Олег Крук

Феєрія пригод Тура Хейєрдала

Белетризована біографія легендарного мандрівника

До 100-річчя від дня народження

Київ–2013

Відомий вчений, невиправний романтик, археолог, авантюрист, мандрівник, символ ХХ століття... Всі ці епітети належать одній людині — Туру Хейєрдалу. 1947 року він вразив світ плаванням на плоту «Кон-Тікі» через Тихий океан, неймовірність якого не вкладалася в рамки здорового глузду. Далі у його житті були не менш захоплюючі експедиції і дослідження. «Я ніколи не шукаю пригод заради них самих. Однак радію, якщо до них призводять експерименти з відтворення стародавніх плавань чи пошуки невідомих культур», — говорив дослідник.

СПОНСОР ВИДАННЯ

Феєрія
мандрів

Косинська Ю., Крук О.

Феєрія пригод Тура Хейєрдала / Юлія Косинська, Олег Крук.

— К.: МАНДРИ, 2013. – 240 с.

© Юлія Косинська, Олег Крук

© Валентина Пащенко, літредактор

ISBN 978-617-635-052-1

Надруковано ТОВ «Новий друк»,

м. Київ, вул. Магнітогорська, 1. Тел.: (044) 536-15-26

MANDRY

Видавничий дім МАНДРИ
www.mandry.ua

На острові Тенеріфе

Квіти тут ростуть цілий рік, і сонце всі дванадцять місяців залишається ласкавим і ніжним. Але тільки раз на рік — на початку березня — на Тенеріфе вибухає карнавал. Він розтікається островом, починаючи зі столиці, і люди їдуть у Санта-Круз, щоб насолодитися яскравим святом.

Усі поспішають на карнавал, а ми — до Тура Хейєрдала. Дорога — пряма і рівна — починає неспинно підніматися вгору відразу після того, як дороговказ із назвою «Гуїмар» натякає на потрібний поворот. Десь тут живе всесвітньо відомий норвежець, який присвятив життя вивченню таємниць давніх народів і загадок нашої планети. В маленькому гірському Гуїмарі — сієста. Вікна затягнуті жалюзі, на вулицях — ні душі.

Хейєрдала в Гуїмарі, звісно, добре знають. Адже цей непосидючий «сеньйор Кон-Тікі» перетворив скромне містечко на музей давнього світу канарської землі.

Зустріч призначено на четверту. Маємо час, аби прогулятися вузенькими вуличками, вдихаючи аромат спілих апельсинів упереміж з історією. Юрій Сенкевич розповідав нам, як боявся вперше зустрітися з Хейєрдалом. «Це ж така людина! Як бути? Як з ним розмовляти?» — подумки мучив він себе, коли летів у Каїр на будівництво папірусного корабля «Ра».

Оглянувши піраміди, заходимо до музею. Попри сієсту, тут велелюдно. Із сусідньої кімнати назустріч виходить високий сіроокий чоловік у сорочці кольору сафари. «Ви з України? Я на вас чекаю», — тепла усмішка освітлює обличчя Хейєрдала.

Тур Хейердал, Юлія Косинська, Жаклін Бір, Олег Крук. Тенеріфе, 2000 р.

Ми піднімаємося в бібліотеку, дорогою розмовляючи з легендарним мандрівником і його привітною дружиною Жаклін. На стінах просторої кімнати — фотографії. Це — документальні свідчення численних експедицій: острів Пасхи, «Тигріс», «Ра». А ось шестеро чоловіків на бальсовому плоту посеред океану. Помилитися неможливо: історичний кадр!

— Так, це «Кон-Тікі», — підтверджує Тур.

— Яку зі своїх експедицій ви вважаєте для себе найбільш пам'ятною, важливою? – запитуємо мандрівника, і наш диктофон береться до роботи...

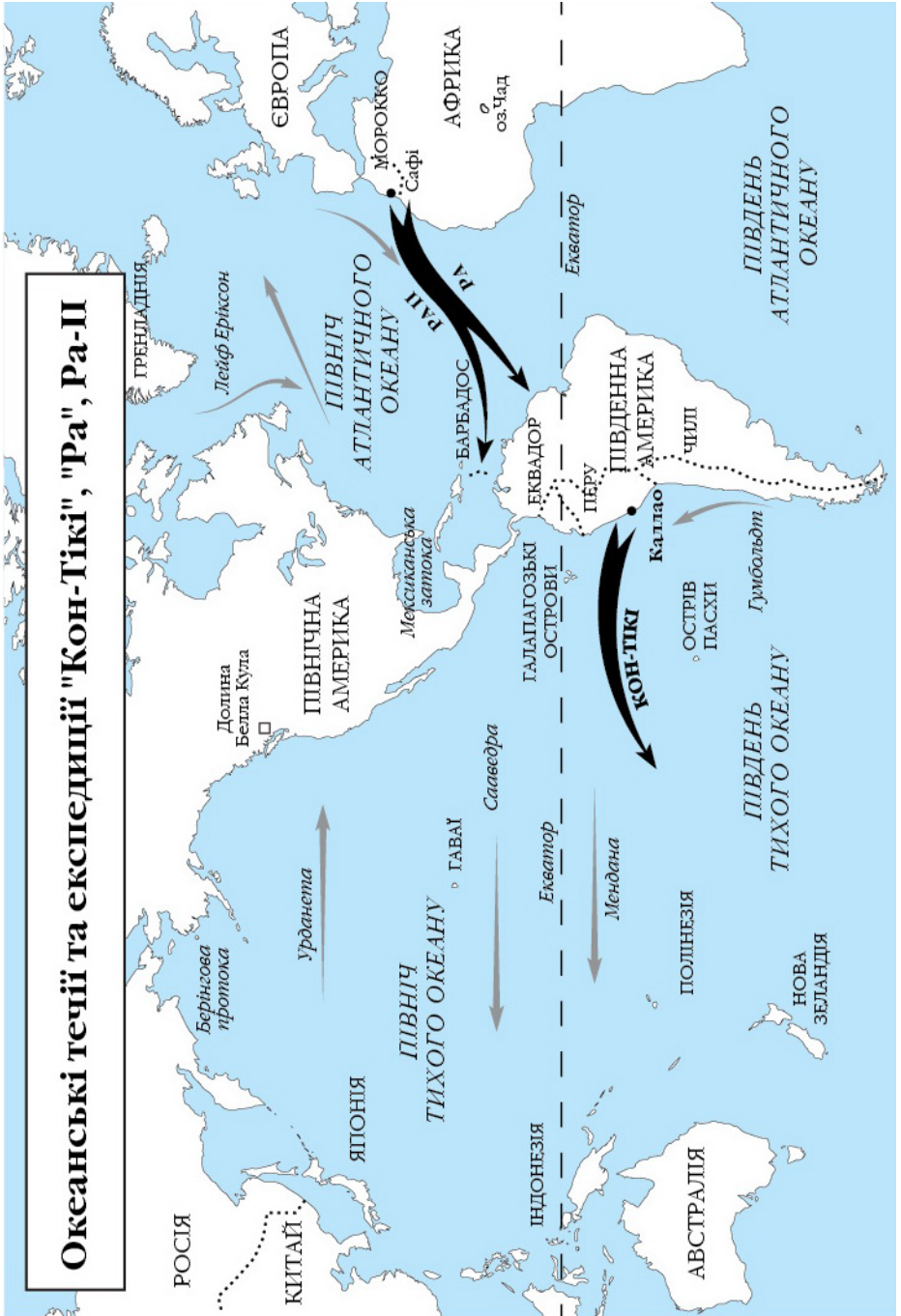
Так відбулася наша зустріч з легендарним мандрівником. Вона надихнула нас на те, аби детальніше «заглибитися» у життя цієї непересічної людини. Відтак з'явилися десятки наших публікацій в українських газетах і журналах. А найцікавіші епізоди з біографії Тура Хейердала ми зібрали у цій книзі.

To the Ukrainians
who want to
travel and discover
our interesting world
from

Thor Hundal
Tenerife, 7.3.2000

Океанські течії та експедиції "Кон-Тікі", "Ра", Ра-ІІ

ЗМІСТ

1. Перші кроки.....	12	30. У пошуках бальси.....	84
2. На шкільній лаві.....	16	31. Невтішні прогнози.....	86
3. Робінзони зеленого лісу.....	18	32. На хвилях Тихого океану.....	87
4. Між природою і цивілізацією.....	22	33. Сутичка зі стихією.....	90
5. Останній дзвоник.....	24	34. Віч-на-віч з океаном.....	92
6. Чуже місто.....	25	35. Небезпечні розваги.....	99
7. Холодний подих гір.....	27	36. Людина за бортом!.....	100
8. Химерний план.....	29	37. Неприступні острови.....	101
9. Острів на карті.....	31	38. Катастрофа.....	102
10. Весільна мелодія південних морів.....	34	39. На білому піску серед пальм.....	103
11. О, диво! Поплив!.....	35	40. У гостей у полінезійців.....	108
12. Райська насолода.....	39	41. Між жорнами боргів і проблем.....	109
13. Зелена пастка.....	47	42. Класик літератури мимоволі.....	113
14. На гребені океанської хвилі.....	50	43. Авантюрист чи науковець?.....	114
15. Велетні Гіва-Оа.....	52	44. Зірка кіноекрану.....	116
16. Безтурботні дні в долині канібалів.....	55	45. Науковий шедевр.....	118
17. Крах романтичної мрії.....	57	46. З «Кон-Тікі» навколо світу.....	120
18. Будинок у горах.....	59	47. Глечики черепахових островів.....	121
19. Голос минулих днів.....	60	48. У джунглях Бразилії.....	124
20. На край світу.....	62	49. Озеро сюрпризів.....	125
21. Знедолені.....	67	50. Мертве місто говорить.....	126
22. Патріот.....	69	51. Норвезькі «гастролі» Микити Хрущова.....	127
23. Фіаско «Групи І».....	71	52. Легенди острова Пасхи.....	128
24. На західному фронті.....	74	53. Після заходу сонця.....	136
25. У льодах під прицілом субмарин.....	75	54. Сеньйор Кон-Тікі.....	137
26. Зустріч в ефірі.....	77	55. Тасмниці велетнів.....	138
27. Прощавай, зброє!.....	79	56. Серед богів і привидів підземелля.....	142
28. Відверта розмова в Нью-Йорку.....	80	57. Слово археологам.....	145
29. Шестеро «божевільних».....	82		

58. В апельсинових гаях біля синього моря.....	146
59. Крига скресла.....	148
60. По той бік «залізної завіси»	149
61. Від Африки до Америки	150
62. У ритмах чорного континенту	152
63. Загадка папірису.....	154
64. Міцні тенета африканської бюрократії	155
65. «Подорож» через тисячоліття.....	157
66. Провальний атракціон	159
67. «Ра» виходить в океан.....	161
68. Без керма і без вітрил.....	163
69. SOS!.....	165
70. За крок від трагедії.....	166
71. «Ра-II» – без зайвого галасу.....	168
72. Під ударами стихії	172
73. Harry end.....	173
74. Вразливий океан	173
75. Сліди ведуть до... Саддама Хусейна	175
76. У чому ж таємниця?.....	176
77. Вавилонське стовпотворіння	179
78. «Тигріс» піднімає вітрило	181
79. Заручники піратів	184
80. Нічний абордаж	188
81. «Стальні ножі» на морському перехресті.....	191
82. Спектакль забутих часів	192
83. Полум'я протесту.....	194
84. Історичні ребуси Індійського океану	197
85. Небажаний гість	198
86. Зачаровані острови.....	200
87. Від Азії до Америки.....	206
88. Царівна з казки	207
89. Статуї йшли самі	208
90. В обіймах Фіделя Кастро	211
91. Блиск і злидні Тукуме	213
92. Країна скарбів.....	217
93. Подарунок доли на вершині піраміди	218
94. У храмі природи з Михайлом Горбачовим.....	222
95. Прогулянка під каштанами.....	223
96. Обличчя країни.....	224
97. Весілля в пустелі	226
98. Кавказ – батьківщина вікінгів?.....	227
99. Ювілейні пригоди.....	228
100. На край світу через 60 років	229
101. Людина століття.....	232
102. «За хмарами завжди сонце»	233
103. На берегах Азову.....	236
104. Останній Герой	237

Мальовнича Норвегія

1. ПЕРШІ КРОКИ

Дитинство Тура Хейєрдала, яке минуло у портовому містечку Ларвік, напевне, мало чим відрізнялося від дитинства його ровесників у Норвегії та світі загалом, батьки яких належали до так званого середнього класу. І хоча біографи Хейєрдала звертають увагу на деякі події, які, на їхню думку, стали знаковими в житті мандрівника, навряд чи їх можна такими вважати. Формулу успіху людини ще не вивели, а розгледіти у дитинстві «феномен знаменитості» не вдавалося нікому.

Для вже немолодої пари Тура й Алісон Хейєрдалів народження сина (6 жовтня 1914 року) стало подією, що мала зміцнити їхній шлюбний союз, оскільки досі у сімейному плані їм не дуже таланило. Пані Алісон двічі намагалася знайти своє щастя, але навіть четверо дітей (одна від першого шлюбу, троє — від другого) не втримали її біля сімейного вогнища. Тур Хейєрдал-старший також мав трьох дітей від першої дружини.

Народження Тура-молодшого дало подружжю змогу почати все спочатку. Проте і цього разу щастя тривало недовго — двом людям з доволі сильними характерами вжитися разом було непросто. Певний час їх утримувала разом тільки дитина, якій вони намагалися дати все.

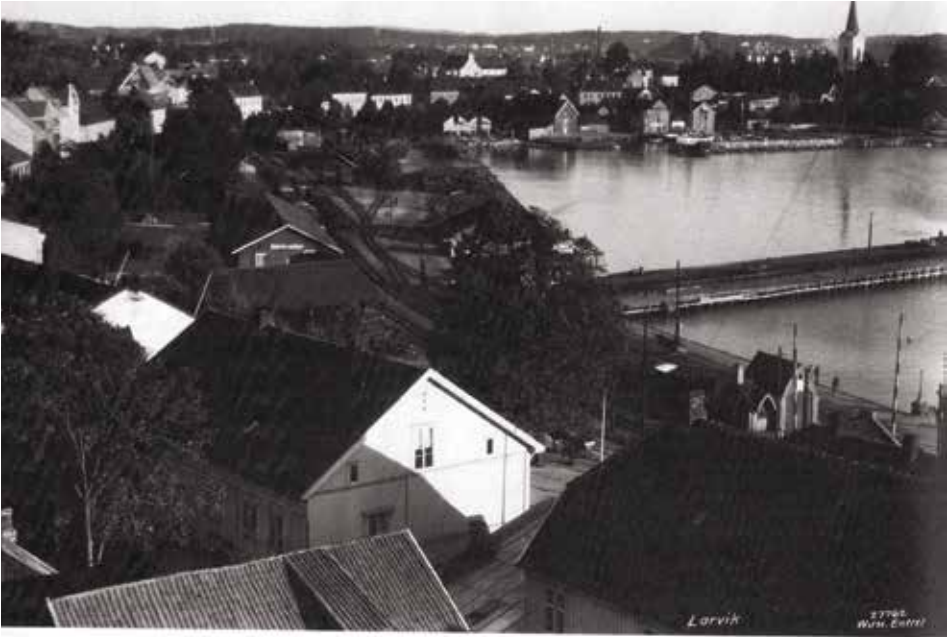
Маленький Тур ні про що не здогадувався і жив за схемою, яку визначила мама. Вольова жінка заповзялася зробити з сина людину, не схожу на досі знаних чоловіків, а батько лише іноді втручався у виховання.

Батько Тура мав завод з виробництва пива і забезпечував родині високий рівень добробуту. Життя сім'ї йшло тихим і безпечним руслом. Пані Алісон підпорядкувала життя родини твердому порядку і розпорядку. Пити і їсти — тільки зі свого посуду і тільки те, що вважала корисним. Сон для сина — у чітко визначені години. Регулярні прогулянки — під наглядом няні. Зазвичай вона не виявляла палких материнських почуттів, однак цілеспрямованість і затятість у вихованні сина не залишали сумнівів — Тур був сенсом її життя.

Часто непорозуміння між батьками виникали на світоглядному ґрунті. Пані Алісон замолоду навчалася в Англії, де ознайомилася з теорією Дарвіна, відтак у Норвегію повернулася переконаною атеїсткою. Натомість її чоловік вважав, що все гарне і добре на світі — від Бога. Він не ходив до церкви, бо не хотів виносити свою віру на суд сторонніх, однак був переконаний, що Господь створив світ і людина не в силі змінити його.

Тур-старший з радістю сприймав життя таким, яким воно є, і не витрачав часу на проблеми, непідвладні розуму людини. Іноді він сідав на ліжко до сина і розповідав про своє бачення світу, читав йому молитви. «Чого ти його навчаєш?» — часто обурювалася пані Алісон і розповідала Туру про недолугість релігії.

Маленький Ларвік був ідеальним місцем для дитинства. Білі будиноч-

Мама, тато і маленький Тур. Угорі – місто Ларвік

ки дивилися на фіорд, а вітер з гір приносив свіже прохолодне повітря. З порту в усі кінці світу відпливали тисячі кораблів. Вулиці регулярно підмітали — якщо перехожий бачив шкірку апельсина, шматок паперу чи консервну банку, його обуренню не було меж. Майже кожен будинок мав сад і внутрішнє подвір'я для дитячих ігор. Навколо лежали ліси і нескінченна берегова лінія фіорду.

«Зі свого вікна я часто дивився на фіорд Ларвіка. Наш будинок стояв на крутому схилі пагорба, і з висоти третього поверху я бачив черепичні дахи, що простягалися до берега, далі — від-

*крите море. Я фантазував про те, що ховалося за горизонтом.
Коли засинав, мені снилися тубільці й дивовижні звірі».*

Ніхто нікуди не поспішав. Уранці батько Тура із задоволенням йшов пішки у контору, на обід неквапом повертався додому, де його чекали вишукані страви і післяобідній сон. Ніяких перегонів з часом і людьми, кишенькові годинники мали великі відтинки між цифрами.

Батьки дуже переймалися, щоб з їхнім єдиним сином нічого не трапилося, тому тривалий час за Туром невідступно наглядала няня. Хлопчиків не дозволяли ходити в порт, гратися увечері на вулиці, вирізати ножем лук і стріли. У маленького Тура врешті склалося враження, що небезпека чатує на нього скрізь.

Утім з кожним роком межі свободи розширювалися, і незабаром рідна Кам'яна вулиця розрослася в цілий світ з провулками, перелазами, потаємними ходами, які стали широким полем для ігор і витівок. Невичерпний на вигадки, Тур став заводієм вуличної ватаги, авторитету йому додавало те, що завдяки фабриці батька у них вдома завжди було вдосталь лимонаду.

Іноді у забавах шибеник перебирав міру. Якось батько сильно здивувався, коли не зміг підняти свої калоші, і виявив, що вони прибиті цвяхами до підлоги.

«Школа Дарвіна» залишилася з пані Алісон на все життя. Вона цікавилася питаннями тваринного і рослинного світу, розвитку й еволюції людини. На книжкових полицях стояло безліч видань з природознавства, народознавства, географії. Змалку Тур вивчав малюнки дивовижних звірів і первісних народів, а згодом читання стало його улюбленим заняттям.

Рівень життя сім'ї дозволяв присвячувати науці багато часу. Пані Алісон всіляко заохочувала сина до навчання. І поступово все, пов'язане з природою, стало всесвітом Тура. Навіть на подарунки він замовляв іграшкових мавп, крокодилів, слонів, індіанців, папуасів. А на Різдво просив покласти під ялинку кокосовий горіх. Техніка, яка тоді опановувала світ, хлопчика не цікавила.

«Можу сказати, що ледве не з молоком матері у мене з'явився інтерес до вивчення тварин, далеких країн і народів».

Одного разу екзотика несподівано завітала в реальне життя у вигляді цирку. Оголошення повідомляло, що у виставі братиме участь живий негр, і всі діти Ларвіка — серед них Тур і його друзі — бігли, збиваючись із ніг, щоб побачити артиста. На той час чорношкіра людина для такої північної країни, як Норвегія, була дивиною. Кольором шкіри негр цілком виправдав сподівання маленьких глядачів. Ось тільки один з друзів Тура

помітив, що долоні в нього світлі, і це серйозно підмочило враження від виступу. Після вистави хлопчачки довго обговорювали недолік і врешті дійшли висновку, що негр — несправжній.

Історія замовчує, чому все-таки одного разу взимку Тур опинився на березі ставка без нагляду дорослих.

«Пам'ятаю, з яким величезним захопленням я спостерігав за хлопчачками, які з розгону стрибали на плавучі крижини і відразу ж поверталися назад. Вони все робили так швидко, що ступали на товстий лід раніше, ніж крижина встигала перевернутися. Забава полонила мене, і я вирішив наслідувати їхній приклад.

Стрибнув, але не встиг розвернутися, як крижина перекинулася і я опинився в цілком іншому світі. Напружуючи сили, намагався повернутися до друзів, однак голова зустрічала лише крижану стелю. Я заплутався і нічого не розумів — це все, що запам'ятав зі свого падіння. Мабуть, хтось із старших хлопців схопив мене за ногу і витягнув на тверду кригу. Отямився від власного крику, коли хтось сказав, що я вмер. Припущення так вразило мене, що я швидко почав рухатись, аби довести протилежне. Змерзлий і мокрий, побіг додому, де материнська турбота остаточно переконала мене, що я живий.

Відчуття повної безпеки прийшло до мене тоді, коли повернувся з роботи батько і ми з ним прочитали слова молитви. Це був наш секрет, що давав нам відчуття тепла і спокою».

Через кілька років доля випробувала майбутнього мореплавця ще раз. Граючись із хлопцями на містку, Тур оступився і випав за поручні.

«Пригадую, що я двічі випірнув на поверхню — а потім світ згас перед моїми очима. Хлопчина з нашої ватаги на прізвисько Американець не розгубився і миттю збігав на берег за рятувальним кругом з лінвою. Як я вхопився за нього, не збагну і досі, а хлопці спільними зусиллями витягли мене.

Мій батько пізніше подарував Американцю срібний ніж, який відтоді красувався у нього на поясі. З того часу ніхто не міг переконати мене, що я теж зможу втриматися на плаву за допомогою ритмічних рухів. Батьку довелося змиритися з тим, що страх перед водою залишиться зі мною на все життя. Тільки через багато років, після завершення плавання на «Кон-Тікі», він визнає, що я подолав свій страх».

2. НА ШКІЛЬНІЙ ЛАВІ

Пані Алісон, як, зрештою, і кожна мати, вважала своє чадо незвичайною дитиною. І, всупереч шкільним правилам, домоглася, щоб Тура взяли відразу до другого класу. Нічого доброго з того не вийшло — Тур комплексував, що він тут найменший. Він тихо відсиджував уроки, а на перервах боявся брати участь в іграх однокласників. За шкільною програмою не встигав. Сувора мама причину негараздів вбачала в неякісному викладанні і, аби виправити ситуацію, тероризувала директора школи, не соромлячись називати вчителів бевзями. В школі її швидко охрестили небезпечною дамою.

Довелося наймати приватного вчителя для додаткових занять. Завдяки домашнім урокам Тур виправився з більшості предметів, що відразу завважили в школі. Там також помітили, що найбільше цей школяр любить уроки природознавства, знає латинські назви безлічі рослин і тварин, чим не раз не тільки дивував, а й ставив у незручне становище вчителів. Тоді як більшість його ровесників мріяли стати моряками, пожежниками, льотчиками, Тур говорив, що «вивчатиме тварин».

Однак він і далі унікав спілкування з однокласниками, його неможливо було заманити в компанію дівчат або незнайомих хлопців.

Батько, який скрізь і завжди був душею компанії, звернув увагу на проблеми сина і вирішив захопити його якоюсь справою, що розважила б і додала хлопчачу впевненість. Спроба навчити плавати (навіть за гроші, якими заманювали Тура у воду) завершилася провалом — далі ніж до пояса Тур зайти не міг, завмирав, наче статуя, скутий страхом. Після попередніх падінь у воду море перетворилося для нього на лиховісну силу, яка невидимими руками затягувала безпорадні жертви у безодню.

Тож Хейєрдал-старший розвернув свої задуми у протилежний бік. І взимку, і влітку водив сина у далекі походи в гори і ліси. Купив йому пістолет і рушницю для полювання. Походи Туру сподобалися, а от стріляти відмовився: у нього не піднімалася рука на звірів, яких дуже любив. Коли школа почала організовувати учнів у групи пластунів і виводити їх на природу, Тур уже міг похвалитися знанням табірної справи і відчутти перевагу над ровесниками під час ночівлі в будиночку у глухому лісі.

Далі, за задумом батьків, зруйнувати стіну сором'язливості мала школа танців. Однак план не спрацював. Три роки Тур значився в списках, але лише зрідка з'являвся на уроках і майже нічого не навчився.

Тур міг годинами розглядати комах під склом, проте довго не цікавився спортом. Він не вирізнявся під час гри у футбол, не любив стрибати на батуті на уроках фізкультури. Здавалося, спорт для юнака так і залишиться незрозумілою забганкою. І знов у нагоді стали книги. Начитавшись розповідей про Тарзана, Тур з власної ініціативи почав бігати, уявляючи себе

книжковим героєм. Батько, вловивши настрій сина, збудував на подвір'ї турнік, підвісив канат і гімнастичні кільця.

«З того часу я міг грати в Тарзана і розхитуватись на уявних ліанах скільки душа забажає. Щоденні вправи зробили мої руки такими сильними, що я міг утримувати свою вагу на одній руці. Біг у лісі, лазіння по канату і ночівлі просто неба під час пластунських походів зробили мене таким же міцним хлопцем, як у перші роки мого життя, коли мною опікувалася мати. Корисна дієта і свіже повітря були для неї синонімами здоров'я».

Ніч на 2 листопада 1922 року жителі Ларвіка запам'ятали надовго — розгулявся буревій. Близько другої години ночі на центральних вулицях почулися тривожні вигуки: «Пожежа! Місто горить!» Ларвік лежав на схилах, тож було добре видно, як внизу, біля підніжжя гори, палала пошта, а вітер розносив іскри і полум'я далеко навкруги. А навколо стояли дерев'яні будинки.

Завивання вітру, крики, червона заграва розбудили Тура. Він виглянув у вікно і побачив, що вогонь уже поруч. Через кілька хвилин головошка впала на сусідній будинок. У дверях спальні з'явилася мати і почала швидко вдягати сина, прислуга збирала ковдри і харчі. Ніхто не сумнівався, що згорять усі будинки — як десять років тому. Батьки не хотіли їхати з міста, побоюючись панічного натовпу. Тур почув пропозицію батька: заховатися в підвалі під пивним заводом і перечекати, поки все догорить.

На щастя, пожежникам вдалося локалізувати вогонь і зупинити його неподалік від будинку Хейєрдалів. Штормова осіння ніч, коли, здавалося, настав кінець світу, назавжди закарбувалася у пам'яті Тура. Щасливий її кінець не додав до списку багатьох його дитячих страхів страх вогню.

Змалку книжки пробудили в Тура інтерес до світу живих істот. І він швидко від теорії перейшов до практики — озброївшись сачком і сіткою, вирушав до лісу в «експедиції» в оточенні однолітків. Підставою для дружби, знову ж таки, ставала необмежена кількість содової води і лимонаду, яку Тур мав удома. У невеличких озерах і струмках друзі ловили водяних жуків, у лісі — мишей, коників, змій, у повітрі — метеликів і кажанів.

Ентузіазм «звіролова» іноді переходив розумні межі, коли, як він казав згодом, у ньому прокидалися приховані сили. Одного разу мати, відчинивши двері, ледь не знепритомніла — син тримав за хвіст живу гадюку, яка шипіла і звивалася, намагаючись укусити кривдника за руку. Однак той щоразу холоднокровно і вчасно смикав нею і гадюка зависала головою донизу. В аварійному порядку мама знайшла банку зі спиртом, в якій змія заспокоїлася назавжди.

Коли колекція розрослася, батько Тура виділив сину кімнату в одному зі своїх підсобних приміщень. Тур добре пам'ятав Музей наукового товариства в рідному місті матері – Трондъємі, а також Зоологічний музей в Осло, куди його водили на екскурсію. А от у Ларвіку музею не було. Тож хлопчик виправив недолік —на дверях кімнати з'явився напис: «Зоологічний музей».

Юний Тур присвячував новому захопленню багато часу. Спочатку він переніс і облаштував усі експонати, які накопичив за попередні роки своїх «експедицій» у ліс. Виставив під склом метеликів та інших комах, морських зірок і крабів, зміїв і ящірок, мушлі, панцирі черепах. На підлозі, насипавши піску, мереживом розклав свої знахідки, створивши образок життя морських глибин.

Батько охоче допомагав йому. Він привозив з-за кордону рідкісних метеликів, гусениць, опудала звірів і птахів. А іноді домовлявся з рибалками, щоб ті відкладали все цікаве, що потрапляло в сіті, а сам із сином раненько зустрічав їх у порту.

Колекція розросталася. Тур вирішив її оживити, і незабаром у кімнаті з'явилися акваріуми і тераріуми. Тепер риби, жуки, тритони, жаби, змії та інші трофеї лісових походів потрапляли не в банки з формаліном, а за скло, де жили серед камінців, трави і квітів.

Популярність музею зростала. Спершу з ним ознайомилися діти з сусідніх вулиць, потім настала черга відвідувачів з усього міста. А повним визнанням став візит шкільного класу на чолі з учителем.

3. РОБІНЗОНИ ЗЕЛЕНОГО ЛІСУ

Сім'я мала два літніх будинки, куди часто виїжджала на відпочинок. Особливо Туру подобалася їхня хатинка в лісі біля озера Хернше. Там панувала майже первісна природа, а брак доброї дороги рятував місце від наступу цивілізації. Одного разу до господарів завітав казковий, як їм здалося, персонаж, який за кілька тижнів змінив сприйняття навколишнього світу Тура.

«З дикого лісу вийшов високий чоловік, схожий на героїв дитячих казок. На ньому був старомодний поношений мисливський костюм. Він запропонував нам купити гірську форель небачених розмірів. Мама запросила його до хати пообідати з нами. Які дивовижні історії він розповів нам! Ніколи я не чув і не читав нічого подібного про оленів, росомах, куніць, зайців, качок, журавлів, які жили в лісі невідомим нам життям. Всі вони склали світ Уля Б'єрнебу, з ними він зустрічав схід і захід сонця,

ім він завдячував дивовижним душевним спокоєм і незмінним простим гумором».

Тур швидко подружився з гостем. Мама поспішила поцікавитися його минулим. Уль виявився сином збанкрутілого підприємця, якому гордість не дозволяла просити про допомогу. Одного дня він з рушницею і вудкою пішов у гори і, знайшовши відлюдну долину з покинутою вівчарнею, залишився там назавжди. Жив з того, що давала природа. Іноді порушував закон, але тільки задля того, щоб вижити. В окрузі його любили, в тому числі і лісники, вважаючи за такого собі сучасного Робінзона Крузо.

Після кількох візитів мандрівного мисливця до Хейєрдалів мама дозволила Туру пожити з ним у його долині. Тур був на сьомому небі від щастя. Той період життя він називав найчарівнішим. Нові друзі спостерігали за життям тварин, пробиралися, як первісні люди, через непролазні хащі, стрибали по камінню біля гирла річки — де вона витікала з озера і починала свій шалений біг під густими кронами соснового лісу. Їжу готували на вогні посеред житла Уля, а дим виходив через отвір у даху. Меблями служили камені та пеньки. Дрова не рубали, а потроху підкладали у полум'я колоду, яка поступово згорала.

Там, у світі вже немолодого Уля, Тур вперше зрозумів, наскільки простим є життя. За звичкою його ускладнюють люди і потім самі цього не помічають. Після першого ж дня життя на природі він упевнився, що можна чудово обходитись і без ліжка, і без стільців. Ті дні багато чого навчили Тура. Тут він по-справжньому працював. Навчився читати сліди і розуміти звуки лісу. А найголовніше — відчув себе частиною природи. Потім Тур неодноразово повторюватиме, що школа Б'єрнебу стала, можливо, найважливішою в його житті.

Одного разу Туру довелося рятувати свого знайомого. Хтось доніс, що Уль порушує закони. Для перевірки вислали правоохоронця, який, здолавши величезну відстань, зробив засідку на озері Лунг, де полюбляли рибалити робінзони. Нічого не підозрюючи, вони тягли за човном заборонений для дачників пристрій під назвою «видра», який дозволяв швидко поповнити запаси риби. На щастя, озирнувшись, Уль помітив блиск скелець бінокля і швидко вихопив у Тура линву, пересадивши його на весла, аби показати, що ловив рибу місцевий житель Уль, а не дачник Тур. Інакше відлюднику загрожувала в'язниця.

«Я гріб так, наче від того залежало моє життя, і нізащо не зізнався б, що втомився. Руки вкрилися водянками, а сидіння здавалося таким твердим, що довелося підкласти оленьчу шкуру. Лише надвечір, коли ми прибилися до берега, пильний спостерігач подався геть. Ми переконали охоронця у своїй

Норвегія, північне сяйво

законострухнянності, але мій шлях додому не нагадував тріумфальної ходи переможця. Кожен крок відлунював у задній частині тіла, наче удар батогом.

Я ніяк не міг наздогнати свого наставника, хоча саме він ніс більшу частину нашого 50-кілограмового улову. Зрозумівши мої проблеми, Уль вирішив ночувати просто неба. Коли ми ночували в лісі, я завжди довго дивився на всіяне зірками небо. Цього разу не мав можливості насолодитися улюбленим видовищем, ледве торкнувся землі — заснув як убитий».

4. МІЖ ПРИРОДОЮ І ЦИВІЛІЗАЦІЄЮ

Червоний колір горобини нагадав про прихід осені. З важким серцем Тур змінив вільні гори на цивілізований Ларвік. Люди втратили щось важливе, думав він, живуть у коробках, дихають димом і пилом замість гірського і лісового повітря.

Прекрасні відчуття від спілкування з природою різко контрастували з життям у місті, де Тур страждав від дрібних негараздів, почуття самотності, складних сімейних обставин. Товариші по школі захоплювалися тим, що його не цікавило. Тур почав сумніватися в тому, що цивілізація рухається правильним шляхом і є добром для людства. Це питання стало для нього головним.

«Я вважаю — якщо та сила, що створила людей, не дала їм машин, то розвиток техніки суперечить природі людини. Я боюся, що колись машини стануть сильнішими за природу і замінять людині природне середовище, дане Богом. Мені здавалося, що люди ставлять експеримент над собою: чи виживуть вони в нових, штучних для них умовах? Хоча я не був послідовним до кінця. Мені подобалося їздити поїздом, а коли один з однокласників приніс дивний пристрій із загадковою назвою «радіо», я сильно здивувався, почувши у навушниках музику».

Своїми сумнівами Тур поділився з товаришем Арнольдом Якобі. З'ясувалося, вони мають схожі погляди на багато речей, зокрема і на розвиток людства. Цивілізація, розмірковували вони, — це як будинок, з якого ніхто ніколи не виходив, щоб подивитися, як виглядає сам будинок. Щоб зрозуміти недоліки і вади суспільства, побачити, що добре, а що погано зі створеного, треба змінити кут зору. Хтось має наважитися вийти з будинку цивілізації, щоб розповісти іншим, на що він схожий.

Як свідчить Арнольд Якобі, в дев'ятому класі думки Тура про прірву

між природою і цивілізацією почали формуватися у світогляд. Ним почала опановувати ідея про повернення до природи.

У Ларвіку під час експедиції за жуками Тур зустрівся з високим хлопцем на ім'я Ерік — шибайголовою, який верховодив у лісі «піратською» командою. Вони швидко збагнули, як багато у них спільного: прагнення фізичного вдосконалення і любов до мандрів. Разом захопилися марафонськими пробігами у лісі. А в останні шкільні роки проводили вільний час у далеких походах важкодоступними місцями Норвегії, намагаючись (під впливом норвезьких полярних дослідників, які тоді були на вершині популярності) дістатися чимдалі від Осло і якомога вище в гори.

«Сидячи на «даху світу», ми милувалися мальовничими пейзажами, коли заходило сонце чи сходив місяць».

Ерік теж не любив прогресу і не вірив у рожеві перспективи, які їм малювали шкільні вчителі під час уроків. Особливо з огляду на нові види озброєння, якими вже бряжчали в Європі.

«Ерік сподівався втекти подалі від Європи, доки люди не придумали і не пустили в дію ще якісь страхітливі механізми. Він мріяв заснувати ідеальне суспільство подалі від небезпек цивілізації десь у нетрях Африки чи в джунглях Бразилії, де ще було чимало білих плям. Я не ставив перед собою таких високих завдань, я тільки шукав гармонії з природою».

Пізніше, на відміну від інших, Ерік не став здобувати вищу освіту, а подався у плавання моряком. Друзі загубили один одного, але після багатьох років саме Еріка Хесельберга Тур запросив взяти участь в плаванні на «Кон-Тікі». Ерік — перший член екіпажу легендарної експедиції, з яким Тур зійшовся на життєвих дорогах.

Підростаючи, Тур починав розуміти, що в сім'ї щось негаразд. Батько дедалі рідше з'являвся вдома, його часто бачили з іншими жінками, і врешті він взагалі виїхав з Ларвіка. Сину сказали, що батько поїхав відпочивати, але додому він більше не повернувся. Батьки домовилися розійтися мирно, але за умови тримати все в таємниці від Тура.

Спочатку ситуація виглядала природно — в сім'ї звикли до постійних відряджень батька. Офіційно розлучення не оформляли, щоб не травмувати сина. Звичайно, напруженість і недововки засмучували Тура, але коректність, з якою батьки поступово підводили сина до думки про розрив, дала результат — правда, яка розкрилася, не стала для нього ударом. Пізніше стосунки у сімейному трикутнику владналися, Тур не поривав зв'язку з батьком і використовував кожену можливість, щоб зустрітися з ним.

5. ОСТАННІЙ ДЗВОНИК

І ось — час прощатися зі школою! Група випускників-ентузіастів взялася за організацію святкової вистави. День і ніч вони сиділи в кімнаті Тура, вигадуючи програму. Несподівано Тур запропонував сценарій короткої п'єси, яку написав сам. Ще більшою несподіванкою для однокласників стала готовність самого Тура зіграти одну з ролей. Сором'язливий Тур — на сцені, під поглядом сотень людей? Неймовірно!

Сценічний дебют відбувся успішно. Міські газети схвально відгукнулися про виставу і не скупилися на позитивні епітети. Для самого Тура це стало перемогою над самим собою, і хоча вона коштувала великих душевних сил, він став іншою людиною. Ні, він ще уникав людей, однак вже став своїм у компанії ровесників.

Наприкінці навчального року, за традицією, їздили на свята випускників сусідніх містечок. У таких поїздках Тур відчував себе набагато вільніше, ніж дотепер. Він гуляв разом з усіма до світанку, не ховався від дівчат, якщо котрась із них вибирала його у кавалери, проводжав дівчину додому.

І на випускний вечір до школи, де навчався Тур, також запросили школярів з навколишніх містечок. У кращому ресторані на березі ларвікського фіорду в розпалі були танці. Тур так і не оволодів цим мистецтвом, хоч і відвідував три роки уроки танців, тож самотньо сидів біля вікна, розглядаючи кораблі в затоці. Всім виглядом показував: він вище за ці нікчемні розваги (а що залишалося робити?).

У перерві до нього підійшов друг Арнольд і представив свою партнерку — дівчину з сусіднього містечка. Побачивши її, Тур забув про все на світі: біла літня сукня, світлі коси, голубі очі, яскравочервоні губи, що не знали помади, обличчя розумної і впевненої в собі людини — все в ній було ідеально. Бракувало лише крилець ангела.

Її звали Лів. Дівчина хотіла танцювати, однак Тур, побоюючись провалу, запропонував прогулятися берегом. Там вони розговорилися. Як свідчить легенда, що її Тур повідав біографам, несподівано для себе він розповів дівчині про свої плани повернення до природи і запропонував їй приєднатися. І зразу ж пожалкував про сказане, злякавшись, що нова знайома сприйме його за божевільного. Однак, згідно з тою ж легендою, дівчина суворо відповіла: «Це повинно бути повне і справжнє повернення».

Тур не повірив власним вухам. Він знайшов те, що шукав, і вирішив не випускати з рук свою мрію. Вони домовились зустрітися на наступному вечорі випускників. Однак Лів не з'явилася. Тур, тількино відчувши упевненість у собі, впав у депресію. Товариші вирішили допомогти: взяли авто і вирушили в місто, де жила кохана. Але, кілька годин просидівши в машині біля її будинку, не наважились подзвонити у двері. Так і поїхали ні з чим.

Випускні у навколишніх містечках тривали, але дівчина на них не приходила. Тура лихоманило. Від знайомих він дізнався, що у Лів начебто є друг, але не повірив їм. Потім свята закінчилась, а разом з ними — і шкільні роки.

Пізніше, в університеті, Тур дізнався, що Лів навчається на економіста, і побачив її в товаристві шляхетного хлопця. У листі Арнольду Якобі він написав, що, мабуть, у такій ситуації немає на що розраховувати, хоча йому й важко забути дівчину.

6. ЧУЖЕ МІСТО

Восени 1933 року Тур почав навчання в університеті Осло. Пані Алісон переїхала до столиці разом із сином. Хейєрдал-старший купив їм квартиру у західній частині міста — з вітальнею на всю ширину будинку і двома балкончиками. Туди перевезли більшість речей і меблів з Ларвіка.

Тур вивчав зоологію, однак через рік зізнався Арнольду Якобі, що розчарувався в предметі. На його думку, в процесі навчання дуже багато часу приділялося анатомії, тоді як звички тварин, ареал поширення залишалися поза увагою. Його не цікавили будова шлунку чи головний мозок тварин, натомість викликали інтерес проблема цілості природи, зв'язок між тваринами і навколишнім середовищем. Польовий бінокль на природі, на його переконання, мав допомагати мікроскопу в лабораторії.

Тож в аудиторії Тур відверто нудьгував, але загорався цікавістю під час екскурсій, намагаючись знайти щось незвичайне. Відрадою для нього стали походи в гори.

«Самотність тривала в стінах великої квартири на верхньому поверсі будинку на вулиці Каміли Коле. Щоб розважитись, я часто у студентські роки ходив у гори за будь-якої погоди.

Сніг здирав шкіру обличчя, наче наждак, а я повторював собі: «Тільки так хлопець стає чоловіком». Я втопився від самого себе, втопився від власної ніяковості і скромності. Мені набридло губитися в присутності дівчат і програвати в іграх з ровесниками. Я хотів стати впевненим у собі. Примусити себе вийти з оболонки, за якою звик ховатися. Хотів свідомо звільнитися від своїх внутрішніх кайданів.

Сніговий вихор наче видував мене з теплого притулку. Я знав, що знайшов себе тут, посеред гір. Щоразу, повертаючись з походу, я гордо простував міськими вулицями — чого мені боятися тут після того, що я пізнав там. Проте вже наступного дня будинки тиснули на мене. Я здавався собі крихтливим і мізерним, приймав чужі правила гри».

Незабаром у Тура з'явився чотириногий друг. 1931 року двоє норвезьких студентів перетнули на собачій упряжці Гренландію в найменш дослідженій її частині. Один з них — Мартін Мерен — привіз у Норвегію кілька собак з тієї команди. Це були сильні і витривалі гренландські лайки. Пані Алісон, яка в Ларвіку тримала близько двох десятків собак, вирішила нагадати собі і сину про ті часи. І одного дня з переможним виглядом принесла в квартиру цуценя, куплене у самого Мартіна Мерена.

«Важко описати моє захоплення. З появою Казана — так назвали собаку — життя абсолютно змінилося. Три наступних дні я не виходив з дому, навіть в університет, а займався вихованням цуценяти. Спочатку справа не ладналася. Мабуть, через те, що в ньому (за словами Мерена) — половина вовчої крові. Однак сталося диво: через деякий час Казан перетворився на слухняного і розумного собаку.

Я навіть брав його з собою в університет, а коли іноді вибирався до ресторану, він тихо лежав під столом, не привертаючи уваги. Взимку Казан легко тягнув завантажені сани вагою п'ятдесят кілограмів, а влітку таку ж вагу переносив на спині. Ми не розлучалися ні на мить — ні в місті, ні під час замиських прогулянок».

Тур Хейєрдал разом з Казаном

7. ХОЛОДНИЙ ПОДИХ ГІР

Часто в гірських походах Тура супроводжували двоюрідний брат Гюнар або шкільний товариш Ерік. За тихої погоди вони любили лежати просто неба на вершині гори і дивитися на зорі, відчуваючи себе частинками всесвіту. Вранці друзі почувалися так, наче щойно народилися і сьогодні — перший день від створення світу. А після дивовижної гри тіней і відтінків з-за горизонту піднімалося рожеве сонце, і душі мандрівників пронизувала радість життя. Щоразу вони пізнавали природу з якогось нового боку.

Погода сприяла їм влітку, а от взимку часто доводилось боротися зі снігом, холодом, буревіями. Однак це лише додавало гостроти відчуттям. Друзі не поспішали шукати притулку на ніч і зупинялися лише тоді, коли вона наставала. Ночівлю влаштовували залежно від ситуації: в лісі будували курені, в горах мали за притулок намет, а пізніше, коли зрозуміли, що його може знести вітром або привалити снігом, навчилися викопувати у щільних заметах щось на кшталт ескімоського житла або будувати його з льоду чи вирізаних снігових цеглин. Спальні мішки з оленячого хутра рятували від холоду.

«Ніщо не може зрівнятися з почуттям, яке відчуваєш, прокинувшись зимового ранку на вершині гори і дивлячись на рідну країну, що лежить серед гір. Нехай надворі завірюха — в нашому іглу завжди затишно і безпечно, головне, щоб невеличкий отвір у стелі забезпечував нормальну циркуляцію повітря, а вхід-вихід був нижче рівня підлоги. Зазвичай вистачало свічки, щоб підтримувати всередині плюсову температуру.

Мої товариші вважали, що я готуюся до полярних експедицій. Проте нікому, крім Еріка і Арнольда, я не довіряв своїх планів, що міцніли з кожним днем, — вирушити в далекі країни».

Тур писав для газет розповіді про свої походи, додаючи до них малюнки і фотографії. Гонорари дозволяли збирати гроші на наступні мандри. В ті часи ночівлі взимку просто неба дивували людей, а розповіді про іглу з льоду і снігу хвилювали уяву читачів.

Друзі намагалися не ризикувати, але гори і сніг — речі непередбачувані, і якимось похід ледь не закінчився трагедією. Тур і Ерік вирішили піднятися на гору Глітертін, вкриту вічною шапкою снігу — через неї вона виглядала більшою за сусідню гору Галькепіген, яку вважають найвищою точкою Норвегії. Стояла безхмарна погода, однак на висоті двох тисяч метрів налетіла хуртовина, яка сховала навіть кінчики лиж. З обох боків зяяли глибокі провалля.

У зручному місці за каменем вони як могли розгорнули намет і переночували. Наступного дня, коли друзі досягли кам'яного стовпа, встановленого на вершині, вітер перетворився на ураган і аж валив з ніг. Сніг засліплював очі, забивав дихання. Все довкруги вкривав льодяний панцир — такої міцності, що про зведення іглу не йшлося. Часу на роздуми не залишалося.

Випрягши Казана, Тур і Ерік сіли в сани і рушили у напрямку, вказаному компасом. Спочатку вдавалося гальмувати і зупинятися, щоб Казан міг наздогнати їх, однак потім не впоралися з саннями і полетіли вниз із шаленою швидкістю. Врешті перекинулися, але вже на рівнині, в глибокому снігу. Собаки не було. Коли мандрівники подумки вже попрощалися з ним і зібралися рушати, Казан випірнув зі снігу, з останніх сил наздогнавши їх.

Навколо простягалася дика рівнина без поселень. Однак і її не було видно — тільки три істоти в полоні суцільного білого покривала. Довелося ще раз ночувати в обмерзлому наметі. Вранці рушили далі, шукаючи населену долину. Незабаром наштовхнулися на підйом, який ставав дедалі крутішим і на нього доводилось дертися. Найбільшу загрозу тепер становили снігові лавини.

Побачивши будинок, обидва не сумнівалися, що це — галюцинація. Однак будинок був справжнім і призначався саме для подорожніх. Як потім з'ясувалося, Ерік ледь не відморозив ноги. Пригода навчила хлопців бути обережнішими.

Однак по якомусь часі Тур знову потрапив у халепу. Буря заскочила його у притулку для туристів. Він саме пив какао, гріючись разом з вірним Казаном біля каміну. Ураганний вітер завивав і бив у вікно з такою силою, що з будинку можна було вийти лише з мотузкою.

Несподівано Туру спало на думку випробувати себе. У місцевості Довр, подумав він, немає ні скель, ні проваль, ні дерев, а каміння й огорожі давно занесло снігом — вільний шлях на багато кілометрів. Попри застереження інших туристів, Тур запряг Казана в сани, став на лижі і зник за завісою віхоли.

Кожен крок вимагав тяжких зусиль. Щоб протистояти вітру, доводилося майже повзти. Навіть собака, з його вовчою силою, ледве рухався, час від часу гублячись у снігу. Тур вже не орієнтувався, скільки і куди пройшов. Знесилений, побачив, що свіжий сніг тонкий, під ним — твердь. Закутавшись у палатку, Тур з Казаном чекали закінчення бурі і перетворювались в один великий замет.

Раптом неподалік пролунав гудок паротяга — десь поруч пролягала залізнична гілка Осло – Тронгейм. Знову гудок — вже ближче. Ще ближче. Чи не на рейках вони лежать, подумав Тур, коли вже почув шум поїзда. Але куди бігти і звідки небезпека? Згадавши Бога, стояв ні живий, ні мерт-

вий. Коли гуркіт досяг найвищої точки, на нього налетіла снігова маса від вагонів, що миготіли за два кроки віддалік.

8. ХИМЕРНИЙ ПЛАН

Розчарування у навчанні, незатишне відчуття від великого міста, не певне майбутнє дедалі частіше навіювали думки про повернення до природи. Тур не бачив майбутнього в цивілізації. І події в Європі, яка приречено рухалася до найстрашнішої війни, лише посилювали безвихідь.

«Я вважав, що люди вдосконалюють тільки техніку, а особливо зброю, самі ж не стають кращими. Дерев'яний кийок і бомба з отруйною речовиною — це просто різні рівні розвитку техніки».

Тур боявся стати причетним до будьякої війни чи насильства і потайки взявся за розробку плану втечі. Однак куди тікати? Де можна знайти ліс з первісними плодами і всім необхідним для життя? Після ретельного дослідження Африка і Південна Америка відпали, бо, як з'ясував Тур, у джунглях все істівне росло високо на деревах і його, як правило, збирали мавпи.

Щодо Океанії і Полінезії, то тропічні острови найбільше підходили під визначення «первісний рай», а спосіб життя полінезійців здався Хейєрдалу найбільш прийнятним. До того ж в усіх книжках і часописах їх змальовували як найщасливіших людей на землі.

Однак не можна ж просто сказати батькам: я їду і ніколи не повернуся. Тим більше, що експеримент міг зазнати невдачі. Для такої поїздки найкраще годилася легенда про наукову експедицію. Її Тур і почав офіційно розробляти.

За щасливим збігом обставин, саме в Осло виникло, мабуть, чи не найкраще в світі зібрання книг, присвячених Полінезії. Власником бібліотеки був Б'ярне Крепелін, який замолоду жив на Таїті. Там він полюбив доньку місцевого вождя — красуню Туїмату. Після Першої світової війни епідемія іспанки, що лютувала на острові, забрала життя чарівної острів'янки, залишивши у душі Б'ярне неvigойну рану. Він написав книгу про своє кохання, що закінчувалася фразою: «Тут поховане моє серце». Він вирішив більше ніколи не повертатися на Таїті, проте все життя збирав літературу про Полінезію, купуючи більшість видань, що виходили у світі, без огляду на ціну.

Б'ярне товаришував з батьками Тура, тому дозволив користуватися книгами, які стали для студента-зоолога справжнім скарбом. Тож протягом університетських років Тур провів у бібліотеці Б'ярне не менше часу,

ніж в аудиторіях. Врешті обсяг знань про Полінезію дозволив Туру навіть читати лекції в університеті. (До речі, після смерті Крепеліна його бібліотека перейшла в дослідницький центр музею «Кон-Тікі»).

Ізольованість полінезійських островів підказала Хейєрдалу тему можливої наукової праці — «Обмеженість тваринного світу островів. Як і звідки туди потрапили ті чи інші види? Як на них вплинуло нове середовище?»

Щоб надати ваги офіційній версії поїздки на віддалені острови, він вирішив проконсультуватися, як краще провести дослідження, у своїх викладачів Крістіни Боневі та Ялмара Броха. Вони охоче погодились допомогти, адже студенти, які чогось прагнуть і при цьому йдуть за порадою, завжди є втіхою для своїх наставників. Таємний план Тура передбачав скористатися їхнім авторитетом, щоб переконати батьків.

«Тільки батько міг дати мені гроші на поїздку в тропіки. Тільки мати могла вмовити його зробити це. Тільки мої професори могли переконати її, що це розумна ідея. Тільки продумана програма досліджень могла спонукати моїх наставників схвалити план, який включав поїздку на інший край планети».

Про повернення до природи і життя дикуном — ні слова.

Однак у первісному раю Тур не уявляв себе самотнім. Для повернення до Божого саду у вигляді острова в океані він шукав дівчину — таку собі Єву. Але як знайти ту, яка його зрозуміє і погодиться на цей дивний план?

Мабуть, думав майбутній мандрівник, треба шукати в селі, де люди живуть ближче до природи і звикли до труднощів. В одному з походів він зустрів русяву дівчину, яка цілком відповідала омріяному ідеалу — гарна, проста, захоплювалася спортом. Після кількох зустрічей Тур розповів їй про свій задум. Романтична перспектива дівчині сподобалася, і вона погодилася. Але незабаром кандидатка приїхала в Осло навчатися і, замість того, щоб готуватися до «райської місії», захопилася міським життям, яке він ненавидів. Прощайвай...

Під час наступних літніх ваканцій відбулося нове знайомство в горах. Щоправда, цього разу вибір прийшовся на дівчину з міста, досить емансиповану: танцювала в балеті, фарбувала губи, лакувала нігті, палила цигарки. Спалахнула іскра почуття, і юнак довірився їй. Ні, вона не проти. Однак коли після канікул зустрілися в Осло, на Тура чекав удар — усі друзі нової знайомої вже знали, що скоро вона стане королевою полінезійського острова...

Вже втративши надію, Тур зустрів в університеті своє шкільне кохання — Лів. Ту саму, з якою провів випускний вечір. Розговорилися, і Тур нагадав їйню нічну розмову. Вона пам'ятала про неї і після кількох зустрічей погодилася на втечу у нетрі.

Літо вони провели у будиночку на озері Хернше: ходили босоніж, смажили рибу на камінні, пекли картоплю у жару. Щоправда, іноді ідея здавалася дівчині безглуздою і вона говорила, що це лише гарна мрія, на жаль, нездійсненна. Кілька разів навіть відмовлялася від подальшої підготовки.

Її вагання бентежили Тура — Лів була найбільш відважною і тверезо мислячою з усіх кандидаток, і шансу знайти когось іншого для такої своєрідної ролі не залишалося. Лише його непохитність і віра припиняли занепадницькі настрої. Крок за кроком поїздка набирала реальних обрисів.

9. ОСТРІВ НА КАРТІ

З книжок Тур знав, що більшість населення полінезійських островів вимерла від хвороб, принесених європейцями, тому в занедбаних садах сподівався знайти достатньо плодів для харчування.

«Ми знову і знову схилялися над плямистою картою Південних морів. Щораз пильно вдивлялися в океанські простори, сподіваючись знайти місце, яке б нас влаштувало. Одне незаймане місце серед тисяч рифів і островів. Місце, яке світ ще не помітив, крихітний притулок, де можна сховатися від залізних обіймів цивілізації.

Однак... Привабливі острівці один за одним перекреслювали маленькі хрестики. Про їхні недоліки свідчили об'ємні праці і короткі описи з бібліотеки Крепеліна: шосе навколо всього острова, готелі, туристи, відсутність питної води або плодкових дерев, військова база, перенаселення. Коло, обнесене хрестиками, ставало дедалі вузчим. Неподалік екватора, де червоними стрілками на карті віяв пасат, розкинулися острови Маркізького архіпелагу. Серед них Фату-Гіва — найщедріший. Невже там не знайдеться для нас відлюдного куточка, куди не дійшли хвороби, де цивілізація не прижилася, де в покинутих садах дозріває безліч плодів?

Добре б знайти безлюдну долину, чи маленьке гірське плато, чи мальовничий куточок на березі. Спорудити собі житло з гілок і листя. Добувати їжу в лісі. Харчуватися овочами, фруктами, яйцями, риболо. Навколо — природа. Пальми і чагарники. Птахи і звірі. Сонце і дощ.

Фату-Гіва. Одинокий скелястий острівець. Залитий сонцем, багатий на фрукти і прісну воду. Малонаселений. А білих немає взагалі. Ми обвели Фату-Гіву колом».

Батьки тим часом навіть не здогадувалися про химерні плани дітей.

*Полінезійський вождь з Маркізьких островів.
Малюнок середини XIX ст.*

Полінезія. Малюнок середини XIX ст.

План, в якому головним аргументом мала стати наука, спрацював. Першою під обробку потрапила мати Тура. Вона швидко погодилася під впливом аргументів університетських професорів Боневі і Броха, які запевняли, що після семи семестрів Тур навряд чи почує щось нове на лекціях. Натомість на островах можна назбирати матеріал для наукової праці. Авторитет професорів, які теж вірили в теорію Дарвіна, для пані Алісон був беззаперечний. Щодо одруження, то мати нічого не мала проти Лів, оскільки вважала: на островах, які славилися вільними звичаями, краще їхати у супроводі дружини.

Батько, від якого сподівалися фінансування, погоджувався на план тільки як на науковий проект. Про одруження він навіть чути не хотів, вважаючи, що їхати на південні острови з дружиною — все одно що везти сніг на Північний полюс. На його думку, з весіллям треба було зачекати аж до повернення.

Вперше Тур не порозумівся з батьком. Довелося вдатися до хитрощів. Пан і пані Хейєрдали вже давно жили окремо і не спілкувалися, хоча бать-

ко й намагався встановити довірливі стосунки з колишньою дружиною. Тур влаштував їм зустріч, під час якої колишнє подружжя дійшло повної згоди стосовно планів свого сина.

Важче було з батьками Лів. Дівчина написала їм захопленого листа, де розповіла, що зустріла чудового хлопця, вони хочуть одружитися і поїхати жити на Маркізькі острови. Мати Лів так описувала реакцію свого чоловіка: «Він почервонів, підвівся зі свого зручного крісла, повільно підійшов до книжкової шафи. В енциклопедії кінця минулого століття прочитав статтю про те, що Маркізькі острови — це загублені в океані шматочки суші, населені дикунами і канібалами».

Категорично відмовившись відпустити єдину доньку, він зліг із серцевим нападом. Спроби Лів переконати батька не мали успіху, аж доки пані Алісон не намовила свого колишнього чоловіка поїхати в Бревек. Хейєрдалстарший застосував усі свої дипломатичні здібності, і під кінець розмови виявилось, що план експедиції дуже цікавий! Тим паче, що фінансовий бік справи брав на себе Хейєрдал-старший.

10. ВЕСІЛЬНА МЕЛОДІЯ ПІВДЕННИХ МОРІВ

Пізніше мандрівник жартував, що питання, яке стало головним у його житті — як потрапили на свої острови полінезійці, — тоді його анітрохи не хвилювало. Він більше переймався, як їм самим туди дістатися.

У 1930-х у туристичних агенціях Норвегії і не здогадувалися, що на світі існують Маркізькі острови. Все, чим вони займалися, — круїзи Скандинавією, еміграція до Америки (коли хтось із Норвегії від'їжджав до Америки, то з ним прощалися назавжди), іноді траплялися маршрути Середземномор'ям.

Довелося звертатися до закордонних фірм. З Парижа повідомили, що на Таїті — найближче до Маркізьких островів — можна дістатися пароплавом, який щомісяця вирушає з Марселя до Нової Каледонії. Через брак інших варіантів мандрівники вхопилися за цей маршрут.

У рідному для Лів містечку Бревек напередодні Різдва 1936 року лютеранський священик обвинчав молодят у присутності батьків і двох однокурсників. Наступного дня вони попрощалися з близькими і сіли у потяг до Марселя. Там на них чекав пароплав до Таїті.

У ті часи на Таїті налічувалося близько двадцяти тисяч жителів, переважно — полінезійців. У маленькій столиці Папеете господарювали китайські торговці, їм належали всі дрібні крамнички і кілька ресторанчиків. Іншу частину міста складала палац губернатора, поштова контора, французькі магазини, колоніальні установи, кінотеатр з бамбука, церкви, два простеньких готелі і кілька вулиць з дерев'яними будинками.

*Тур Хейєрдал
і Лів Кушерон-Торп
одружилися
в 1936 р.*

Вулицями безперервно рухалися велосипедисти і набиті туристами автотомашини, китайці котили ручні возики. Скрізь рекламні плакати — китайською, французькою і полінезійською мовами. Місцеві жінки на вулицях дзвінко сміялися і на вигляд залишалися такими, якими їх малював Гоген.

Регулярного сполучення з Маркільськими островами не було — мали чекати на шхуну, що збирала на островах копру. В порту подружжю розповіли, що Фату-Гіва — це забута Богом земля, відірвана від цивілізації настільки, що про початок Першої світової війни там дізналися лише 1918 року. Але це цілком влаштовувало шукачів раю. Після кількох днів у готелі з кімнатами, які розділялися лише невисокими перегородками, Тур і Лів вирушили в селище Папено, де жив вождь Теріієроо — батько чарівної Туїмати. Вони привезли йому подарунки від Б'ярне Крепеліна.

11. О, ДИВО! ПОПЛИВ!

Друзі Б'ярне?! У хатині вождя зчинився переполох. Гостей ледве не на руках занесли до будинку. Ніхто і чути не хотів, щоб вони поверталися до Папеете. Вождь мав 29 дітей (своїх і прийомних), однак всім вистачало і місця, і їжі. Живучи в полінезійській сім'ї, мандрівники зрозуміли, чому жителі островів найщасливіші на світі — добробут вони вимірювали не кількістю майна, а душевним комфортом.

Лів більше спілкувалася з жінками, вивчаючи особливості таїтянської кухні та властивості місцевих плодів. А Тур разом з вождем і його синами блукав навколишніми лісами і полями, навчаючись ті плоди добувати. І в одному з походів Хейєрдал несподівано для себе навчився плавати.

Маркізькі острови сьогодні. На передньому плані – круїзні вітрильники Star Clipper

Рибалки з Фату-Гіви. Сучасний малюнок, виконаний у стилі Поля Гогена

«Я підсковзнувся і впав у річку, мене підхопила течія і понесла на глибину, далі ревів водоспад. Рятуючись і стримуючи паніку, що охоплювала мою душу, я розмірено запрацював руками і ногами і — о, диво! — поплив. Подолавши кілька метрів, вибрався на берег. Я довго стояв і не міг повірити, що все обійшлося. Мені так сподобалося плавати, і це виявилось так легко, що я знайшов тиху заводь і знову стрибнув у воду».

А от досягти верхівки кокосової пальми виявилось набагато важче. Після тривалих спроб одна пальма нарешті підкорилася, однак, загляdivши гніздо шершнів у кроні, Тур з переляку просто з'їхав з дерева. Він обдер

шкіру, і вождь Теріієроо довго і болуче витягав скалки, а один поранений ніготь на носі довелося вирвати.

Одного дня Теріієроо став запрошувати знайомих на бенкет. У домі різали свиней, готували плоди хлібного дерева. Гості з Норвегії делікатно поцікавилися: з якого, власне, приводу свято? Виявилося, Теріієроо вирішив їх усиновити, 29 дітей було йому замало.

Перш ніж стати дітьми Таїті, білі прибульці мали отримати полінезійські імена, бо їхні норвезькі нікуди не годилися. Хіба можна вимовити «Тур» або «Лів»? Це ж язик можна зламати! Але які ж імена вони отримають, бо тут можна чекати будь-яких викрутасів? Наприклад, дружину Теріієроо звали Фауфау Таахітуе, що означало ціле речення: «Негарна. Ноги великі, як океан».

Після урочистої церемонії гості веселилися за повною програмою. За столом дозволялося жменями їсти суп, посипати свинину цукром, вилловлювати курчат з чаю. Час повернув до вечора. Місяць вкрив сріблом величезне листя пальм. На небі — ні хмаринки. І під цим зірковим небом Таїті названий батько оголосив їхні нові імена — пан і пані Чисте Небо. Полінезійською мовою це звучало як тане і вахіне Тераї Матеата.

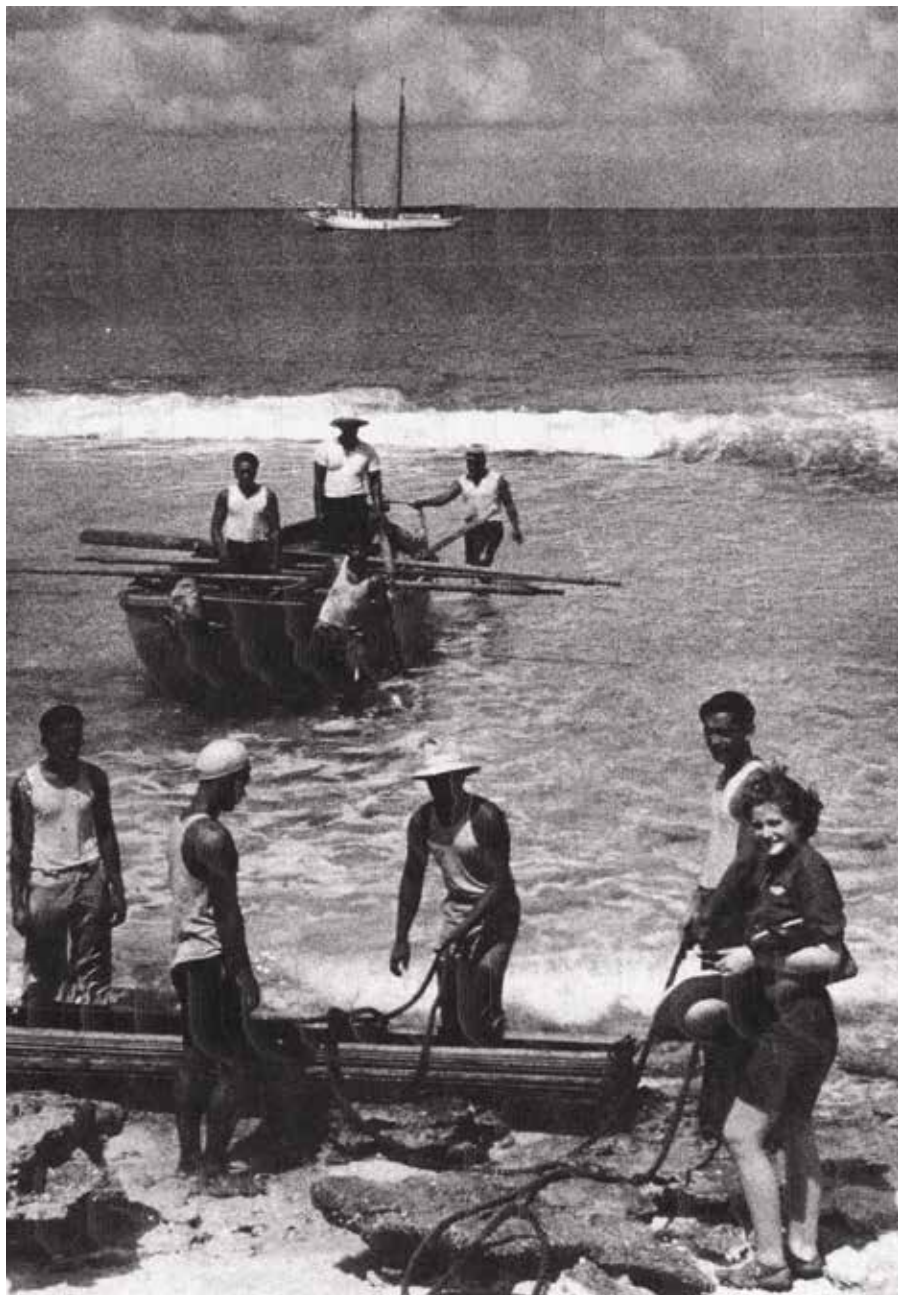
Нарешті з Папеете надійшло повідомлення: шхуна «Тереора» готова до виходу в океан.

12. РАЙСЬКА НАСОЛОДА

На четвертий місяць подорожі перший з Маркізьких островів з'явився на горизонті. Капітан шхуни Брандер до останніх хвилин сподівався, що диваки-пасажери отямляться і повернуться на Таїті. Однак ті не відступали. «Якщо вже зупинятися, то тільки на Гіва-Оа. Там є радіостанція, магазин, медпункт, представник правопорядку, а якийсь норвежець вирощує кокоси», — намагався напоумити капітан. Але ні, їм треба тільки на Фату-Гіву.

«Ми побачили рай, коли Фату-Гіва з'явився посеред океанських просторів і дедалі чіткішими ставали пляжі з рядами кристалитих пальм. Гірський масив, що ділив острів з півночі на південь на дві частини. Зелені долини, які брали початок на березі океану і, звиваючись, губилися в горах. Острів виглядав як величезний кошик з квітами, а морський бриз приніс нам його чарівні аромати».

Всі члени екіпажу корабля, які хоч щось знали про Фату-Гіву, радили їм шукати притулку в долині Омоа, і незабаром восьмеро веслярів дружно вели човен до берега. А ще через деякий час шхуна підняла вітрила і загубилася

Тур і Лів висаджуються на Фату-Гієу

серед океанських хвиль: вона поверталася у ХХ століття, а для двох романтиків стала реальністю багаторічна мрія про диво-острів.

Пізніше в одній зі своїх книг Тур зізнався: «Прощання несе в собі присмак жалю, і якби мені не треба було подавати Лів приклад мужності, я, можливо, не зміг би побороти сльози, дивлячись на човен, що йшов до шхуни».

На березі стояли здивовані тубільці. Особливо їх вразила Лів, оскільки вони ще ніколи не бачили білої жінки, бо на кораблях до них припливали лише чоловіки. Одна полінезійка не втрималася, підбігла до Лів і слиною потерла їй щоку, сподіваючись змити фарбу. Тур і Лів жажнулися.

Від подальших експериментів їх врятував місцевий «аристократ». Віллі Греле — син швейцарця і полінезійки — тримав магазин і заготовляв копру. Він запросив туристів до свого будинку з рифленого заліза, і там при світлі газової лампи прибульці розповіли про свої плани. Віллі дивився на них як на божевільних, однак дав пораду, де найкраще оселитися: трохи вище є місце, де колись жила королівська родина, там і струмок, і безліч плодкових дерев.

Вночі було жарко від нагрітого за день заліза, однак глухий гуркіт прибою щосекунди нагадував: вони на усамітненому островці. В Тихому океані...

Наступного дня Тур і Лів домовилися про оренду землі (кожен її клаптик належав комусь із жителів острова) і вирушили на пошуки місця для хатини. За чотири кілометри від поселення вони натрапили на сліди колишнього королівського «палацу». Місце справді було королівське — всі умови для природного життя: вода, плодві дерева, чудові пейзажі. На ніч влаштувалися в наметі.

«Першої ночі все було загадковим. Хто це кричить таким бридким голосом, стрибаючи по намету? Хто вовтузиться неподалік у лісі? Дикі свині? Десять вище кричить сова, а поряд нявчить кіт...

Раптом ми почули кроки. Зашелестіло листя, хруснула гілка. Зупинився. Знову йде. Біля палатки завмер. Ми слухали, затамувавши подих. Уява малювала похмурого острів'янина зі списом у руках. Або з каменем. У полінезійців немає причин любити білих, а ще зовсім недавно вони були людоджерми.

Я з диким ревом вискочив з намету. На мене дивився переляканий не менше, ніж я, бродячий пес. Він блискавично дременував у кущі.

Однак тривоги на цьому не скінчилися. Через деякий час почувалися постріли. Ми вийшли з палатки і прислухалися. Дивно: людей немає, стріляти нікому. Нарешті зрозуміли: вітер гнув

Хижка Тура Хейєрдала. Праворуч — сучасне житло на острові

пальми, і час від часу з величезної висоти летіли «бомби не-трів» — кокосові горіхи. Довелося переставляти намет пода-лі від небезпечних сусідів».

За три дні молодята розчистили місце для проживання, знайшовши королівські крісло і ложе, виточені з каменю. Іоане — родич Віллі і правнук королів, який здав їм в оренду землю, — взявся зі своїми товаришами збудувати мандрівникам справжнє полінезійське житло. Розпочалася робота, однак виявилось, що острів'яни мають погане уявлення про симетрію. Перекіс на півметра їх анітрохи не хвилював.

Іноді вони йшли за матеріалом у ліс і надовго зникали. Одного разу Тур пішов слідом і не дуже здивувався, побачивши, що будівельники міцно сплять. Однак не сварився з ними — навіщо наживати ворогів? Час ішов, а хатинка ніяк не набирала закінченого вигляду. «Не закінчимо сьогодні — прийдемо ще завтра», — заспокоював Іоане. І тримав слово — бригада ходила три тижні, аж доки подружжя отримало дах над головою.

Якщо вірити записам Тура, перші тижні минули так, як він і уявляв острівне життя.

«Щасливі дні. Ми почувалися дуже добре в нашій бамбуковій хатині. З меблів у нас були лише ліжка, два стільці і столик. За-

мість тарілок — величезні перламутрові мушлі, чашок — кокосові горіхи, ложок — бамбук, матраців — пальмове листя. Вранці нас будила маркізька зозуля, яку на Фату-Гіві називали ку-ку. Сонце тут, майже на екваторі, з'являлося і зникало о шостій годині. Ми вставали під вранішній концерт пташок і йшли купатися до джерела королеви. З-під ніг розбігалися різнокольорові ящірки. Сніданок висів на гілках хлібного дерева. Після їжі Лів лишалася куварити, а я йшов збирати плоди — банани, кокоси, апельсини, таро, ананаси, цукрову тростину. Набравши всякої зелені, повертався додому. Змій і скорпіонів на острові не було, єдиною отруйною комахою, якої ми остерігалися, була жовта, розміром з долоню, стоніжка. Її укусу — не смертельний, однак навіщо?

Минали тижні, але нас, як і раніше, переповнювала любов до природи. Посеред джунглів ми відчували себе наче вдома, не тужили за батьківщиною, хоча пейзажі, які оточували нас, зовсім не нагадували наші улюблені соснові ліси».

Однак... Якось після обіду Тур і Лів відчували голод: обід з'їли, шлунок повний, а їсти хочеться. Вночі їм снилися різні страви з цивілізованого життя. Вранці Тур вирушив у ліс, щоб внести зміну до раціону. Тривали

Тур і Лів купаються у водоспаді

пошуки привели до струмка, де він помітив чорних істот. Раки! Ось що їм потрібно. Але зловити їх виявилось справою нелегкою. Цілий день він випробовував різні способи, аж доки не придумав пастку, в яку заманював раків кокосовим горіхом.

Увечері робінзони бенкетували біля хатини, смакуючи біле м'ясо. Згодом Тур навчився ловити в струмку дрібну рибу, а в селищі іноді купували м'ясо. Харчову проблему на певний час було вирішено.

Якось жителів королівської долини покликали на незвичайну риболовлю. Двоє норвежців і троє тубільців вийшли в море на двох човнах з па-

кунками тонких стеблин, з яких швидко зробили триметрові смолоскипи. Рибалки запалили їх, вибравши місце неподалік від скель. Палахкотливе полум'я химерно освітлювало човни, в темряві на скелях хрипко кричали морські птахи.

Раптом з'явилися літаючі риби, які, немов блискучі стріли, виривалися з пільми і, пролетівши повз людей, опускалися в темну безодню. Саме цих риб їм і належало ловити. Не вудкою, не острогою — а на льоту хапати, наче птахів. Тріскучі смолоскипи робили свою справу, і безліч рибок з усіх боків летіло на світло. «Бережіть очі», — гукнув один з острів'ян. Тіоті махнув сачком, і одна рибина впала на дно човна. Звідси їй було не вибратися, бо для польоту рибі потрібен розгін у воді. Тур підняв здобич — довжиною з лікоть, спина темна, живіт білий, з боків срібно-блакитні смуги. Довгі плямисті «крила», величезні випуклі очі...

Захопившись, Тур не помітив політ іншої рибини, яка вдарила його в живіт. Він упав на дно човна від болю, а його напарник полінезієць Тахо — від сміху. На сусідньому човні теж сміялися – мабуть, також комусь дісталося. А риби летіли й летіли, нагадуючи холодні блискавки. Лише коли згасли смолоскипи, феєрверк припинився. На дні човна лежало 35 рибин.

13. ЗЕЛЕНА ПАСТКА

Одного разу, коли подружжя два тижні не мало контакту з селищем, посланець повідомив їм, що на березі лютує чума, багато острів'ян уже померло. Хворобу принесла шхуна, яка заходила на острів за копрою. Тур і Лів чекали, як зреагують їхні організми. Проте після легкого нездужання зрозуміли, що «чума» — це всього-на-всього грип. Він їм не страшний. А для полінезійців — згубний.

Через кілька днів прийшов їхній товариш Тіоті і попросив сфотографувати на пам'ять останнього сина, бо решта його дітей померли. Довелося спуститися в селище. Побачене їх шокувало.

«У селищі склалася жахлива ситуація. Скрізь різали свиней, майже в кожній хатині відбувалися поминки. Настрій у всіх — похмурий. Острів'яни ходили провідувати хворих. На острові — жодного лікаря. Ніхто не розповідав їм про віруси, і тубільці мало турбувалися про чистоту.

З жахом я заходив у темні дощані будиночки, де поряд лежали здорові і кашляли ті, хто помирав. Можна говорити про полінезійців що завгодно, але смерті вони не бояться. Для них смерть — можливість зустрітися з предками, свідками славного минулого острова, побачити своїх померлих друзів.

На той світ їм клали гармошку, колоду карт та інші земні

Черепи Фату-Гіви

предмети. Хоч вони і вважали себе католиками, стара віра в те, що після смерті кожен помандрує у країну предків Гаваїку, збереглася. Тому й брали з собою різні речі, щоб здивувати і повеселити предківлюдожерів.

У нетрях ми почувалися в безпеці. Однак щось бентежило нас, щось виявилось зовсім не так, як ми собі уявляли. Ми шукали на острові розриву з цивілізацією, а побачили в селищі людей, які гостро потребували її досягнень: ліків, знань про мікроби і гігієну. «Ліки — це цивілізація», — сказала Лів. І мені не було чим заперечити».

Життя тубільців постало перед мандрівниками у всій непривабливості. Крім того, вони знали, що рано чи пізно їм не вберегтися від філарії — жахливого черв'яка, що викликає слонову хворобу — страшне потовщення кінцівок. У селищі кожен десятий страждав від ураження руки або ноги. Траплялася на острові і проказа.

Минали дні, і на острові забули про спустошення, спричинене вірусом зі шхуни. Полінезійці — діти сонця, вони живуть сьогоднішнім днем, особливо не замислюючись над вчорашніми проблемами, не кажучи вже про завтрашні.

Безтурботні дні повернули душевну рівновагу і норвезьким робінзонам. Щоб заповнити час, якого у них було вдосталь, вибиралися в експедиції островом. Їх вже давно зацікавили наскельні малюнки, старі поховання, руїни культових споруд, які зустрічалися щокроку. З походів поверталися навантажені археологічними раритетами. Знахідки надійно ховали у хатині подалі від очей острів'ян — ті панічно боялися предметів давнини, вважаючи, що в них живуть злі духи. Скоро хатина перетворилася на музей полінезійської культури стародавніх часів.

«Лів розбудила мене серед ночі і пошепки сказала, що в кімнаті хтось є. Але я лежав на краю ліжка і при світлі місяця виразно бачив, що наша хатина порожня.

— Я чула якийсь шум, — наполягала Лів.

Я пожартував — мовляв, це крутяться людоджери під нашим ліжком — і заплющив очі. Але тут ми обоє здригнулися. Справді почувся шум — під нами моторошно тріщали кістки. Ми обережно зазирали під ліжко і засумнівалися у своєму здоровому глузді... Три черепи, які ми принесли зі своїх походів, кивали і хиталися, ніби домовлялися про втечу. Ніякий живий людоджер не придумав би більш пекельного танцю. Ми заціпеніли...

Лів верескнула від жаху — в той же момент через кімнату мигнула чорна тінь і зникла в щілині стіни. Маленький безневинний щур, який заліз через потиличний отвір у один з черепів, спричинив переполох.

Ми виглянули у вікно. Здавалося, освітлені місячним сяйвом дерева колишуться від сміху, дивлячись на нас».

Експедиції довелося припинити. В обох робінзонів на ногах з'явилися ранки, які розвинулися в болючі нариви та виразки. Тіоті, який приносив їм свіжу рибу, назвав хворобу фе-фе і зварив з трав ліки, які трохи полегшили страждання. Хворі перебинтували ноги пальмовим листям і сиділи в хатині, виходячи тільки за їжею. Але ні через тиждень, ні через два фе-фе не минула, навпаки — рани більшали, біль посилювався. Іноді вони не могли встати з ліжка, щоб приготувати їжу.

Разом з хворобою настав сезон дощів. Дощ лив безперестанку, ґрунт у лісі перетворився на багно. Скрізь панувала сирість. Хатина вкрилася пліснявою. Ліжка почали гнити. Дошкуляли комарі, хмари яких не давали спокою ні на секунду.

«Здавалося, що всі комахи нетрів шукають притулок у нашій хатині. Скрізь щось ворухилося. Навіть у ліжку завелися мурашки. Три сім'ї вподобали наше ложе з листя».

Далі — нова біда. Несподівано на голови посипався білий порошок. Він вкривав підлогу, стояв у повітрі. Від нього не було порятунку. Вранці Тур і Лів прокидалися наче вкриті снігом. Вивчення природи явища показало — причина в жучках, що точили зелений бамбук, з якого збудовано хатину. Іоане разом з будівельниками повелися непорядно. Адже знали: аби запобігти цьому лихові, потрібно використовувати жовтий бамбук, вимочений тиждень у солоній воді. Схоже, полінезійці не сподівалися, що диваки-туристи затримаються на острові надовго.

Потім почалися проблеми з продуктами. Більшість плодкових дерев взяли перепочинок, тому знайти достатню кількість фруктів ставало дедалі важче. А одного разу Тур застав у своєму саду Іоане з цілим загоном родичів. Вони безцеремонно зривали все, що потрапляло під руку. На протест Тура, що за оренду заплачено, той відбивався фразами на кшталт «пальма моя», «за фрукти заплачено, за горіхи — ні», «кокос — не їжа». Тур ледве стримався, щоб не зчинити бійку. Однак скаржитися тут було нікому.

Життя стало нестерпним. Ідилія скінчилася. Її зруйнували фе-фе, пліснява, комарі, порошок, голод.

14. НА ГРЕБЕНІ ОКЕАНСЬКОЇ ХВИЛІ

Фе-фе прогресувала. Вже йшлося про загрозу здоров'ю. І треба було щось робити, щоб не трапилося так, як з жінкою з селища, яка наступила на риб'ячу кістку. Ранка швидко розрослася, і врешті нещасній на Таїті відрізали ногу. Робінзони спустилися в селище. Виявилось, корабель уже давно не заходив на острів, продукти вичерпалися, і всі з нетерпінням чекали на шхуну капітана Брандера. Тур і Лів чули про військові події в Іспанії, тому вирішили, що кораблі не курсують між островами через початок нової світової війни.

На березі лежав старий розсохлий човен. Найвідчайдушніші (чи найгоłodніші?) взялися за ремонт — залатавши дірки, вивели судно в море, щоб набрякли дошки. Коли стара калоша почала триматися на воді, команда з нащадків найвидатніших мореплавців всіх часів і народів (тобто полінезійців) вирушила в плавання до острова Гіва-Оа.

Величезні вали перекочувалися морем, і здавалося, що в човна мало шансів досягти мети. Однак він дістався Гіва-Оа і через тиждень повернувся. Коли могутні хвилі винесли його на піщаний берег, абсолютно виснажені човнярі розповіли, що веслували всю дорогу, бо, на лихо, зла-

малася щогла, а одна з дощок вилетіла з днища, тож довелося пекельно попрацювати, вичерпуючи воду. Вони повідомили, що ніякої війни немає, в усьому винні спекулянти копрою.

На корабель тепер не було надії. Хвороба не відступала, і вже навіть фатугівці не могли дивитися на ноги білих прибульців без жаху. З кожним днем зростала загроза ампутації. Коли нова команда ризикнула пливати до Гіва-Оа, подружжя приєдналося до неї. Хоча в душі вони вважали плавання безнадійним, проте вибрати не доводилося.

Коли одинадцять мореплавців розмістилися, борти човна ледь-ледь здіймалися над водою. Не мали ні карти, ні компаса, знали лише, що пливати треба прямо на північ. За найкращих обставин (бо в разі туману не мали жодних шансів урятуватися) відстань можна було подолати за день.

Плавання почалося з шалених криків. Кричали всі: Іоане, який тримав стерно і давав команди, і веслярі, які ті команди виконували. Попри небезпеку, острів'яни виглядали щасливими, в них заговорила кров предків. Човен помчав стрілою. Але ентузіазм тривав, доки човен залишався під захистом острова. Тільки-но з поля зору зникли вершини Фату-Гіви, океан всією силою навалився на крихітне судно — воно то злітало на піняві вали, то падало між ними. Виручав Іоане, який непохитно тримав стерно і впевнено виводив човен на гребінь хвиль. Двох веслярів скосила морська хвороба, і вони лежали долі. Компанію їм склала Лів, яка знепритомніла. Бинти з її ніг зміло в море. Тур з останніх сил тримав дружину, аби вона не випала.

«Іноді весь човен поринав у морську піну, і здавалося, що ми отот підємо на дно. Однак кожного разу ми виривалися з потужних обіймів океану, пожертвувавши йому лише кілька фруктів з наших запасів. Швидко вичерпували воду. Ні секунди перепочинку, постійна напруга. Не раз мені ввижалося, що настав кінець, особливо коли ми мчали вздовж водяної стіни, яка здіймалася дедалі вище, а потім падала на нас. Корпус човна жахливо скрипів, але ми творили дива.

То лив дощ, то палило сонце. Голі смагляві спini веслярів рухалися перед очима. Одного разу з'явилися дельфіни. Шкіра у мене і Лів взялася пухирями від сонця і морської води».

Десь опівдні почувся голос Іоане: «Мотане». Це був безлюдний скелястий острівець, дуже потрібний для перевірки курсу. Його мусили обійти із західного боку. Мореплавці повеселішали. Тур хотів порадувати новиною дружину, але вона його не чула. До Гіва-Оа підійшли, коли заходило сонце.

Лише біля острова щастя зрадило екіпажу. Лів отямилася, і вони з Туром вчепилися за борт. Іоане, дочекавшись потрібної хвили, подав коман-

Велетень з Гіва-Оа

ду. Веслярі налягли на весла, і човен полетів через смугу прибою на гребені хвилі. Раптом двоє хлопців, не витримавши напруги, випустили весла. Іоане заревів від люті. Віллі кинувся замінити їх, але було пізно — човен розвернуло боком до хвилі. Двоє веслярів-невдах скочили у воду, Тур і Лів, тримаючись за руки, вистрибнули теж. Коли відчули під ногами пісок, швидко, щоб не накрила наступна хвиля, побігли до берега. Під пальмами впали на траву...

15. ВЕЛЕТНІ ГІВА-ОА

Лікар, до якого звернулися хворі, з першого погляду визначив тропічну виразку. Ще кілька тижнів хвороби — і ампутації не уникнути б. Почергово він клав норвезьких пацієнтів на лежанку і різав, шкріб, видаляв нігті, мастив рани жовто-зеленою рідиною. Хворі героїчно терпіли операційний біль, хоча лише через тиждень їх перестали бити дрижаки від думки про перший візит до бамбукової лікарні.

Незабутнім став і візит до магазину. Після фруктово-овочевої дієти Тур і Лів не могли зупинитися — купували все підряд: варення, банки з тушкованим м'ясом, цукерки, шоколад.

Сучасна скульптура на острові Фату-Гіва

«У той момент мене найбільше турбувала єдина річ: де б видивитися зручне місце, аби сісти і зволю наїстися м'яса, банки з яким я порозсовував по кишнях».

Через тиждень до острова пристала шхуна «Тереора» зі знайомим капітаном Брандером. Далі її маршрут лежав до Фату-Гіви, однак лікар не відпустив хворих додому — курс лікування ще не скінчився. Тур і Лів пошкандибали на скелястий мис, щоб хоч подивитися на корабель. На його борту стояли фатугівці, які запаслися харчами і тепер радісно і безпечно поверталися на свій острів. Позаду шхуни на линві плив їхній легендарний човен.

Коли рани загоїлись, а попутний корабель ніяк не з'являвся, Тур і Лів вирішили відвідати земляка-норвежця, який вирощував кокоси на іншому кінці острова — в долині Пуамау. Добиралися туди верхи на конях цілий день. Надвечір постукали у хатину, що стояла на березі океану. Двері відчинилися, і господар ошелешено поглянув на двох білих, що спустилися з гір. Досі звідти приходили тільки полінезійці, а білі припливали з моря. «Доброго вечора, Генрі Лі», — сказав Тур норвезькою мовою, чим остаточно шокував господаря. Тієї ночі світло лампи в його будинку горіло майже до ранку.

Історія Генрі Лі — не дивина для Полінезії. Тридцять років тому він утік з корабля, не витримавши знущань капітана і бійок екіпажу. Одружився з полінезійкою і, успадкувавши її ділянку землі, взявся за вирощування кокосів для виробництва копри.

У житті Тура долина Пуамау і її господар Генрі Лі, схоже, відіграли ключову роль. Коли наступного дня він вирушив у гори, то вже неподалік від хатини зіткнувся з кам'яними статуями.

«Несподівано я побачив їх. Побачив велетнів. На мене дивилися очі величиною з рятувальний круг. Підійшов до найбільшого з них — висота, як два людських зрости, вдвох ми ледве обхопили статую в поясі. Монументальність пам'ятників настільки контрастувала з виглядом апатичних остров'ян, що мимоволі поставало запитання: хто і як спорудив у долині Пуамау цих багатотонних богів?»

Увечері мова зайшла про незвичайні скульптури. Генрі Лі мав величезну, як для відлюдника, бібліотеку. «Ось дивіться, — сказав він, діставши кілька книг, — величезна голова, короткі ноги, гротескне обличчя з величезними очима, плаский ніс, рот від вуха до вуха. А гляньте на руки: зігнуті в ліктях, кисті лежать на животі — точнісінько, як у статуй тут, на острові». Тур поглянув на обкладинку — книга розповідала про Південну Америку, фото було зроблене у Північних Андах, прямо на схід від Маркізьких островів.

Генрі Лі згадав перекази полінезійців про те, що їхні предки, прийшовши на ці острови, зустріли тут інший народ, який згодом витіснили. І перші європейські мореплавці дуже часто чули про це.

«Для мене так і залишилося загадкою — як людина, яка ступила на берег Гіва-Оа з порожніми руками, закінчивши тільки сім класів школи на батьківщині, могла зібрати таку кількість вчених книг. У глухому кутку далекого острова цей чоловік розповів мені надзвичайно цікаві речі, які я не чув навіть від професорів».

Цілий тиждень Тур досліджував навколишню місцевість, знайшовши ще багато свідчень (стіни, тераси) загадкової діяльності таємничого народу. На одній із статуй побачив малюнки звірів, дуже схожі на каймана і kota — тварин, яких ніколи не було на полінезійських островах.

16. БЕЗТУРБОТНІ ДНІ В ДОЛИНІ КАНІБАЛІВ

Коли Тур і Лів повернулися в «столицю», то зустріли там військовий корабель, на якому для інспекційної перевірки на Гіва-Оа приплив губернатор. З'явилася можливість дістатися на Таїті, а звідти в Європу. Однак мандрівники вирішили повернутися на свій острів.

«Провівши поглядом крейсер, ми не сумнівалися, що повернутися в Європу — означає побачити, як суспільство гине під вагою танків і лінкорів. Незалежно від того, хто з ким буде воювати. У нас був тільки один ворог — фатугівські комарі. І ми вирішили ще раз поборотися з ними. Краще комарине жало, ніж бомба. Тисячі жал не такі страшні, як один штик. Нас вабило на Фату-Гіву в нашу бамбукову хатину».

Незабаром попутна шхуна «Моана» дала шанс робінзонам повторити спробу. Через півтора місяця відсутності вони знову йшли лісом на Фату-Гіві і раділи так, наче повернулися додому. Однак вигляд хатини швидко зіпсував настрій. Усе навколо заросло — джунглі швидко відвоювали втрачене, хатина розвалювалася, в ній господарювали павуки і стоніжки, товстий шар бамбукової муки вкривав підлогу. І комарі... Ні, жити тут неможливо, навіть якщо збудувати нову хатину.

Закутавшись у протимоскітні сітки, вони заснули на матраці з папороті. Вночі пішов дощ.

«Треба брати приклад з острів'ян і оселитися на березі, де вітер розганяє комарів», — сказала вранці Лів, прокинувшись геть мокрою.

Але де? У селищі повно різних хвороб. Ідеальний варіант підказав їм Тіоті — треба перебратися через перевал на протилежний бік острова в долину Уіа, де східний вітер заганяє комарів у ліс. Там живуть лише старий Тетуа зі своєю донькою Момо. Щоправда, Тетуа – єдиний з острів'ян, хто за своє життя застав часи канібалізму. Замолоду він брав участь у міжусобних війнах, які закінчувалися поїданням ворогів. Але ті часи давно минули.

Рано-вранці, взявши провідників, подружжя вийшло з селища, нікому не сказавши куди — їхні стосунки з жителями Омоа вже давно не склалися. Спосіб життя прибульців ніяк не вписувався у місцевий пейзаж.

— Їсти свиню! — вигукнув майже голий чоловік, побачивши загін мандрівників, що спустився з гір. Запрошення означало найвищий прояв дружби. Після багатьох років самотності, проведених у долині, він не знав, як висловити радість. Люди! Як давно вони були тут! Тетуа кинувся до нехитрих будівель, де тримав своїх напівдиких свиней. Провідники допомогли приготувати печеню.

Житло робінзонів у долині канібалів. Лів у бананових хащах

До пізньої ночі сиділи гості навколо багаття і їли соковите м'ясо. Тетуа і Момо випромінювали щастя від спілкування з ними. «Залишайтеся, — говорив господар білим гостям. — В Уїа багато плодів. Багато свиней. Будемо їсти свиню щодня. В Уїа добрий вітер». Коли ті вдали, що їх умовили, старий з донькою засміялися від радості.

Втомлені гірським переходом, Тур і Лів лягли відпочити.

«Яке блаженство — спати, не думаючи про комарів! Прибій шумів десь зовсім поруч з дірjavими стінами. Ми лежали на одній подушці з океаном».

Полінезійці продовжували сидіти біля вогнища і щось обговорювали. Слух Тура вловив їхні з Лів імена, потім у розмові почали проскакувати слова «каїкаї ената», що означало «людожерство».

«Я чув ці слова в паузах між гуркотом прибою, і, мабуть, мені вчувалося, що вони повторюються частіше, ніж це було насправді. Моя уява малювала картини дедалі катастрофічніші. Вочевидь, щось подібне творилося і в душі Лів, бо вона теж ніяк не могла заснути. Мені згадався мій тесть, який знайшов в енциклопедії згадку про Маркізькі острови як про край канібалів. Що б він сказав нині, дізнавшись, що ми лежимо у хатині колишнього канібала, а її господар, сидячи навпочіпки біля вогнища, обговорює добре знайому для нього тему?»

Коли «жертви» прокинулися, провідники вже рушили додому, а господарі готували сніданок для гостей.

Земля в долині належала Тетуа, і він королівським жестом запропонував гостям користуватися нею без жодної плати. Тур і Лів облюбували зелену галявину з кокосовими пальмами неподалік від обійстя господарів. З допомогою Тетуа Тур збудував хатину на палях — тварини з лісу полюбили пастися на галявині. Вже першої ночі дика свиня так масажувала собі спину об один із стовпчиків, що їхнє гніздо загрозово захиталося. Довелося терміново забивати штахети між палями, щоб непрохані гості не могли залізти під хатину.

Ще Тур хотів вимурувати піч для приготування їжі, однак Тетуа не дозволив. Господар долини відібрав у поселенців казанок, натомість він або Момо трічі на день приносили їжу — печене м'ясо, рибу, яйця морських птахів, полінезійські плоди і корінці, молюски, соуси. Навколо не бракувало бананів, апельсинів, ананасів, манго, папайї, перуанських вишень та інших фруктів. Стільки їжі просто неможливо було з'їсти. Виручали дикі свині, яким уночі на галявині залишали гостинці. Врешті, коли Лів ледве змогла застебнути гудзики на своєму одязі, вона перейшла на фруктову дієту.

Виявилось, що Уїа — вцілілий клаптик того світу, про який мріяв Тур. Тут він знайшов ту Полінезію, яка жила в його уяві під час пошуків на карті райського куточка. Навколо розливалось сонячне проміння, співали пташки, зеленіла привітна долина. Широка бухта зі смарагдовою водою переходила в голубу безмежність океану. Невгамовний пасат цілий рік віяв зі сходу, відганяючи від берега комарів. Край мрії... Їм би зразу сюди потрапити. Хоча, можливо, тоді вони не оцінили б усіх переваг цього місця.

Вечорами неймовірний за складом квартет збирався біля вогнища. Тетуа розповідав про створення світу, полінезійських богів, старі часи, коли діти в школах заучували напам'ять перекази про минуле, війни на острові, звичку поїдати ворогів...

«Я ніколи не забуду, як ми, вчотирьох, сиділи вечорами на березі. Світло місяця сріблило Тихий океан, грало на пальмових кронах. Далі, за пальмами, блищало величезне листя дивовижних рослин. Сидимо і дивимося на полум'я, відгороджені океаном і горами від усього світу. Тиха, мирна тропічна ніч. Наче ми перенеслися на тисячі років у минуле, коли скрізь цілковито панувала природа, а часу не існувало».

17. КРАХ РОМАНТИЧНОЇ МРІЇ

Минали щасливі дні, коли кожен місяць був вартий цілого життя. Ніяких

годинників, що ведуть відлік часу. Ніяких магазинів, ярмарків, торговців, витрат. Пошук щоденного хліба вимагав певної праці, однак залишалося багато часу для поповнення колекцій, відпочинку і розваг.

Одного дня з вершини долини донісся гавкіт собак. І через деякий час з лісу вийшла ватага людей — прибули жителі долини Омоа. Що привело їх сюди? Просто цікавість — як тут влаштувалося подружжя білих? Гостинний Тетуа розселив гостей у своїх володіннях. Прибульці зажили комунною і не поспішали повертатися додому. Навіщо? На землях Тетуа вдосталь тварин, море кишить рибою й іншою живністю.

Ще по якомусь часі прийшла нова група гостей, які шукали зниклих односельців. Серед новачків виявилось кілька бузувірів, які невдовзі зруйнували усталений побут. Вони не брали участі в добуванні їжі, а готували з апельсинів алкогольний напій. Тож незабаром життя комуні перетворилося на суцільну пиятику: пили всі, навіть діти. Втягнулися в гулянки і Тетуа з Мома.

Запрошували до гурту і диваків-туристів. Ті відмовилися, чим викликали ворожість компанії. Вночі кілька п'яних намагалися залізти в їхню хатину, але Тур скинув нахаб із драбини. Намовлений одноплемінниками, Тетуа почав вимагати плату за користування землею, причому називав саме ту суму, яку подружжя платило Іоане в долині Омоа. А якось уночі Лів прокинулася від гострого болю в нозі. Вранці у листі, яке слугувало постіллю, знайшли трьох стоніжок. Сумнівів не залишалося — їх підкинули.

Тур сидів на драбині і міркував про те, що робити далі. Рай зруйновано. Зруйновано людьми. На цьому острові їм більше немає місця. За іронією долі, на горизонті з'явився димок пароплава, а згодом і він сам. Лів теж побачила його.

«Досі я критично ставився до історій про робінзонів, які не терпляче вдивлялися у далину, очікуючи на порятунок. А тепер сам сидів, бородатий і довговолосий, на драбині острівної хатини і гарячково стежив за цівкою диму. Там, на палубі, — люди із нашого світу».

Пароплав, проминувши острів, попрямував своїм курсом.

Коли у комуні планували чергову гулянку, Тур і Лів вирішили втікати, підкупивши хлопчину, який, отримавши аванс, пообіцяв провести їх через гори. Провідник з'явився вчасно, але ще до перевалу зник з частиною багажу. Довелося втікачам шукати дорогу самотужки. Заблукавши кілька разів, вони все-таки вийшли на правильний шлях.

Вночі дощуляв холод, не було сірників, і Туру довелося добувати вогонь тертям. Наймовірно, але йому це вдалося. Однак на цьому пригоді не скінчилися. Коли вогонь потух, почувся тупіт диких коней. Тур з пере-

ляку сів і несамовито закричав. Пізно — один кінь перестрибнув через них, інший повернув.

У селищі на них давно позирали скоса, тому довелося шукати притулок деінде. Знову виручив Тіоті, згадавши про усамітнений пляж Тахаоа неподалік від Омоа. Вночі вигнанці перебралися на нове місце, де знайшли невеличку печеру, яка їх прихистила.

«Коли я прокинувся, день стояв уже у розпалі. Я сів, озираючись навколо. Каміння, вода... Поряд лежала Лів, підперши підборіддя рукою, і дивилася на море. Про що вона думала? Скільки випробувань випало на її долю, і жодного разу не поскаржила. Ніколи не попросилася додому. Жодного разу не нарікала, мовляв, придумав таке, навіщо? Сам я не знав, що їй думати. Ми переможені. Експеримент розвивався не зовсім так, як ми уявляли. Ми забули, що, крім нас, на світі є ще інші люди».

На початку розмова не клеїлася, вони механічно облаштовували печеру, ловили у морі живність, слідкували, щоб не погасли жаринки у золі, купалися в морі і пильно вдивлялися в горизонт. Не хотіли зізнатися один одному, що все скінчено. Реальне життя перемогло романтичну мрію. Нарешті Тур визнав: сучасна людина не може повернутися до природи, і якщо з'явиться шхуна, вони попливуть додому.

Минуло ще багато днів, перш ніж на горизонті з'явилася шхуна.

18. БУДИНОК У ГОРАХ

Шукачі раю дісталися додому геть не у райському вигляді — змученими і виснаженими. За рік вони перетворилися на дикунів, яким відтак довелося звикати до цивілізованого світу з його умовностями.

«У наш час раю на землі не знайдеш. Його треба шукати в собі. За десятки тисяч років людина змінила себе і природу, тому повне повернення здійснити вже неможливо. Світогляд, спосіб життя — ось де треба шукати свій рай».

Так мандрівник підсумував експеримент із поверненням до природи у листі до товариша Арнольда Якобі. Він відразу взявся за написання книги, яка вийшла восени 1938 року під назвою «У пошуках раю». Її добре зустріли любителі пригод та природи, але особливої популярності книга не набула. Через 30 років Тур повернеться до острівних спогадів і напише нову версію подорожі під назвою «Фату-Гіва. Повернення до природи».

Живих свідків життя на далеких островах охоче запрошували на зустрічі, а газети і журнали із задоволенням брали до друку їхні матеріали. Незабаром виявилось, що лекції та літературна діяльність дають непоганий прибуток. Вистачало навіть на купівлю власного будинку. Крім того, такий спосіб життя цілком влаштовував молодого дослідника, бо продовжувати навчання в університеті він не збирався, а праця від дзвінка до дзвінка суперечила його незалежному характеру.

Тур знову поривався до природи і хотів поселитися у лісі — без будь-яких зручностей, аби лиш подалі від суспільства з його соціальними вадками та невпинним технічним прогресом. Однак Лів рішуче заперечила проти нового походу в нетрі — вона чекала дитину. Врешті подружжя придбало будинок у лісі неподалік від Ліллекхаммера, який став їхньою домівкою на найближчий час.

«Ми купили чудову хатинку високо в горах неподалік від Ліллекхаммера і жили там цілий рік. З гори відкривався чарівний краєвид на озеро Мьєса, на місто, що розкинулося понад берегом, та на майже непрохідний ліс, який піднімався в гори. Я влаштував собі кабінет у маленькій прибудові. В моїй душі панував абсолютний спокій. На хліб я заробляв тим, що писав книгу і читав лекції про свою спробу повернутися до первісного раю.

Пам'ятаю, як приголомшив батька і матір, як здивував друзів, коли здав до Зоологічного музею університету свою колекцію комах і риб з Фату-Гіві. Я вирішив облишити зоологію і взявся за дослідження життя первісних народів. Мене полонили нерозгадані таємниці Південного моря».

19. ГОЛОС МИНУЛИХ ДНІВ

У щойно виданій книзі Тур майже не згадував про плани і теорії, які захопили його. Вже пізніше у виданні «Експедиція на «Кон-Тікі» він опише той вечір на Фату-Гіві, коли його осяйнула незвичайна думка, з якої, власне, і почалася легенда на ймення Тур Хейєрдал.

«Ми сиділи на освітленому місяцем березі океану. В цій романтичній обстановці наші відчуття гостро сприймали все навколишнє. Ми вбирали в себе аромат розкішної рослинності джунглів і солоного океану, чули шелест вітру, що перебирає листя на верхівках пальм. Через рівні проміжки часу всі звуки губилися в гомоні бурунів, які, шумуючи, обрушувалися на берег

і розбивалися об камінці на піняві кола.

— Дивно, — сказала моя дружина, — але з того боку острова ніколи не буває бурунів.

— Авжеж, — відповів я, — вітер завжди звідси, тому й прибій буває на цьому березі.

Ми сиділи й милувалися океаном, який, здавалося, вирішив невпинно повторювати нам, що він котить свої хвилі зі сходу, увесь час зі сходу. Одвічний східний вітер, пасат, здіймав вали і котив їх вперед: вони з'являлися з-за горизонту зі сходу і йшли далі, до інших островів. І так з давніх-давен...

Ми дивилися на прудкі хмари вгорі, на залитий місячним сяйвом бурхливий океан і прислухалися до розповіді напівголого старого чоловіка, який сидів навпочіпки перед згаслим багаттям, дивлячись, як жевріють вуглинка.

— Тікі, — спокійним голосом говорив старий, — був і богом сонця, і вождем. Це він привів моїх предків на ці острови. Раніше ми жили у великій країні далеко за морем.

Коли ми лягли спати в маленькій хатині на палях, розповіді старого Теї Тетуа про Тікі і про давню заморську батьківщину острів'ян і далі лунали у моїх вухах під акомпанемент глухого гуркотіння далекого прибою. Вони звучали як голос давно минулих днів, який, здавалося, нашіптував щось у нічний тиші. Я не міг заснути. Час наче переставав існувати, і Тікі зі своїми мореплавцями вперше висаджувався на берег острова в піні прибою. Раптом у мене промайнула думка, і я сказав дружині: — Послухай, чи не здається тобі, що величезні кам'яні фігури Тікі, які стоять у джунглях, дуже схожі на велетенські монолітні статуї, пам'ятники стародавніх цивілізацій у Південній Америці?

Я був певен, що ревіння бурунів підтвердило мої слова. А потім поступово перестав його чути й заснув. От із цього, мабуть, все й почалося...»

Вдома у спокійній обстановці Тур намагався звести до спільного знаменника свої думки і острівні враження, які врешті втілилися в теорію про плавання індіанців з Америки до Полінезії задовго до іспанської конквісти. Це абсолютно суперечило тогочасним науковим уявленням про переселення народів. Науковці вважали: оскільки полінезійська мова мала спільні риси з меланезійськими мовами, то полінезійці прийшли на розсипані в океані острови із заходу.

Маючи досвід досліджень на островах Фату-Гіва і Гіва-Оа, Тур дивився на проблему інакше, тому активно взявся за роботу. Тільки-но випадала

вільна хвилина, він вирушав у похід бібліотеками, вишукуючи літературу, присвячену Океанії. Не забував і про полінезійське зібрання свого друга Крепеліна. Перекопуючи гори літератури, він крок за кроком просіював наявні матеріали, виловлюючи необхідні факти й докази. Рукопис, названий «Полінезія й Америка», збільшувався з кожним днем від цитат і посилянй.

«Мої дослідження принципово відрізнялися від наукових праць того часу. Я намагався вирішити загадку Полінезії, наче писав детективний роман. Представники різних наук уже зібрали безліч фактів, а я мав намір звести розрізнені свідчення в єдине ціле. Такий метод порушував усі правила, проте давав відмінні результати».

20. НА КРАЙ СВІТУ

І тут доля подарувала Туру дивовижний поворот. Після народження Тура-молодшого у молодого тата з'явився обов'язок ходити по молоко на найближчу ферму. Якось господар зустрів гостя досить дивно: загадково усміхаючись, він повів його в будинок і показав фотографії, на яких Хейєрдал побачив наскельні малюнки, кам'яних ідолів, людські обличчя. Все — дуже знайоме йому і, без сумніву, могло належати лише полінезійцям. І яким же було здивування, коли Тур дізнався, що помиляється...

Власником фотографій був брат господаря ферми, котрий кілька десятків років жив серед індіанців Британської Колумбії на заході Канади, в долині Белла-Кул, і активно цікавився їхньою історією та культурою. Почувши по радіо розповіді Тура про його острівні знахідки, він згадав про фотографії, зроблені на пам'ять.

Є над чим задуматися! Схожість людських типів, знярядь праці, елементів культури не викликала сумнівів і, очевидно, мала невинпадковий характер. Що б це могло означати?

Якось, коли Хейєрдал, вкотре розглядаючи карту, сушив голову над проблемою, його осяяло. Цілком можливо, що відбулося дві хвили еміграції до Полінезії: одна — з Південної Америки, інша — з Південно-Східної Азії. Особливість тільки в тому, що азіатська хвиля рухалася не прямо, тобто широтами вздовж екватора, а через Північну Америку. Філіппінська течія брала свій початок у районі Меланезії і йшла якраз до тих місць, де жили північно-західні індіанці Америки, там вона повертала до Гавайських островів, у Полінезію.

Саме ця течія могла стати природним транспортом для переселенців, а територія нинішньої Британської Колумбії відіграла для них

роль проміжного пункту. Врешті, витіснені ворожими племенами, вони вирушили далі за течією і потрапили на Гаваї, а далі заселили острови аж до Нової Зеландії. На крайніх зі сходу Маркізьких островах та на острові Пасхи вони зустрілися з вихідцями з Південної Америки. Таким чином пояснювалися дві важливі речі: по-перше, чому кам'яні статуї американського зразка є лише на крайніх від Америки островах, а по-друге, ставало зрозумілим, чому полінезійська мова мала спільні риси з меланезійськими діалектами.

Тур вже не бачив сенсу в тому, щоб сидіти в Норвегії і копірситися в книжках. Йому потрібні були реальні докази, і він вирішив їхати в Британську Колумбію, щоб на місці дослідити матеріальну культуру індіанців долини Белла-Кул. Ще один фанатичний крок, який сторонній людині важко було збагнути.

Він тяжко працював, щоб заробити гроші на експедицію, але вдалося заощадити лише на харчі на півроку. А дорога? Як дістатися на інший край планети? Тур пригадав, що колись його батьки товаришували з корабельним власником Фредом Ольсеном. Тож звернувся до його сина Томаса, який працював у пароплавстві батька. Вислухавши теорію Тура і його прохання, Томас погодився безкоштовно доправити сім'ю Хейєрдалів до Ванкувера.

Пором компанії «Фред Ольсен» курсує між Канарськими островами. 2013 р.

Йшов вересень 1939 року, в Європі спалахнула Друга світова війна. У світі панувала повна невизначеність. Однак Тура це не зупинило. Разом з Лів і малим сином він сів на пароплав, сподіваючись через рік повернутися додому.

Тур насамперед ґрунтовно ознайомився з музеями Ванкувера, Вікторії та Сієтла. Його вразило, що тут ніхто не робив секрету з подібності культур полінезійців і прибережних індіанців. Для місцевих вчених це було цілком очевидним. «Ви не перший помітили паралелі. Ще капітани Кук і Ванкувер, досліджуючи район північно-західних індіанців, записали, що

Британська Колумбія, Канада

човни, будинки, зброя, одяг, хатнє начиння нагадують їм Полінезію», — сказала Туру професор університету Сієтла Ерна Гунтер.

Ще більша несподіванка чекала на дослідника під час зустрічі з лінгвістом, професором Гілл-Тоутом. Ще 1898 року він опублікував працю, в якій доводив, що у мовах деяких місцевих племен відчувається напівстертий часом, але цілком відчутний вплив полінезійських та меланезійських діалектів.

Такі вражаючі паралелі науковці пояснювали контактами гавайських полінезійців з береговими жителями. Хейєрдал нікого ні в чому не переконував — тримав свою теорію в таємниці, побоюючись, що хтось може її перехопити. Він лише слухав і робив висновки.

«Дослідники Полінезії не врахували, що Земля має форму кулі і двомірні карти спотворюють реальні відстані між об'єктами. Неупередженому досліднику відразу стає ясно, що територія і острови Британської Колумбії лежать зовсім не на краю, а навпаки — є частиною досить раціонально прокладеного морського шляху».

Щоб надійно обґрунтувати свою теорію, Тур вирушив у відому йому з фотографій долину Белла-Кул, що лежала серед гір за 500 кілометрів від американо-канадського кордону. Разом із сім'єю він поселився у грубо збитому з дощок та старих колод притулку з гучною назвою «Готель Маккензі». У кімнаті, що була для них і вітальнею, і спальнею, і робочим кабінетом, підлога прогиналася під ногами, а від поривів вітру іноді гасла свічка. Тут вони прожили цілу зиму.

Взявши Тура-молодшого, молода сім'я здійснювала вилазки в пошуках археологічного матеріалу.

«Я очищав від моху стародавні малюнки на скелях вздовж річки, і перед моїми очима поставали обличчя богів з концентричними колами замість очей — точнісінько, як на Фату-Гіві. Ще ми знаходили безліч кам'яних сокир та калаталок для відбивання кори, знайомих нам із Маркізьких островів».

Усі знахідки підтверджували теорію. Сумнівів не залишалося — це центр району, який був проміжним пунктом на шляху праполінезійців з Азії до Полінезії.

Пізніше Хейєрдал ближче познайомився з місцевими індіанцями і часто разом з ними заходив все далі і далі у своїх пошуках.

«Я вирушив на полювання з напівіндіанцем Клейтоном Маком.

Клейтон поранив ведмедя, який кинувся ганятися за мною навколо дерева. Клейтон добив звіра. Помираючи, тварина так жахливо ревіла, що у мене на все життя зникло бажання полювати. Коли ми поверталися, хтось гукнув з берега: «Норвегія капітулювала!» Я крикнув у відповідь: «Перед ким?» У мене в голові не вкладалося, що хтось міг напасти на нейтральну Норвегію, яка не воювала з часів вікінгів».

21. ЗНЕДОЛЕНІ

Так для Хейєрдала почалася війна. Вони з Лів зібрали речі і вирушили до Ванкувера. Там Тур як військо-визволенець відразу ж подався у норвезьке консульство. Консула звали фон Штальшмідт, він був американським німцем. Його відповідь шокувала: «Сиділи б краще у своїх індіанців і не морочили мені голову. Норвегія не воює. Вона здалася».

Далі — гірше. В американській і канадській пресі з'явилася інформація, що норвежці підтримали Гітлера і не чинили опору німецьким військам. Це надовго визначило світову громадську думку щодо Норвегії. Для Тура і Лів такий поворот подій став катастрофою. Знайомі від них відвернулися. Дехто навіть підозрював їх у шпигунстві. Дійшло до того, що вони боялися говорити норвезькою на людях. Грошей залишилося обмаль, а Лів чекала другу дитину.

Щоб зекономити, вони переселилися з готелю до дешевої кімнати в портовому кварталі. Дізнавшись про те, що заїжджі — норвежці, власника помешкання поставилася до них з підозрою. Всі спроби зв'язатися з родичами чи друзями, з норвезькою чи канадською владою були безрезультатними.

З ранку до ночі перед біржами праці стояли черги. Тур довго придивлявся до них, але виходу не було — він поповнив лави безробітних. Коли надходила черга, на запитання про професію він відповідав — зоолог, етнолог. Ніхто не знав, що це таке. Він ладен був взятися за будь-яку справу, але коли робота знайшлася, виявилось, що як іноземець не має права на працю без дозволу.

Над сім'єю вже реально нависла загроза голоду. Батьки голодували, щоб тільки прогодувати дитину. Іронія долі — із забезпечених буржуа вони перетворилися на знедолених.

«Нам доводилося економити кожен шматок хліба. Тільки тоді я усвідомив, як нам пощастило народитися у світі, де щоденні сніданок, обід і вечеря були нормою».

Лів трималася мужньо — жодного слова докору. Згадували голодні дні на Фату-Гіві в сезон дощів. Але тоді можна було хоча б наловити раків у струмку або назбивати кокосових горіхів. А тут, у центрі цивілізації, де магазини забиті продуктами, вони вимушені помирати з голоду.

На сьомий місяць перебування у Ванкувері гроші вичерпалися остаточно. Назавтра треба було платити за кімнату — подумки вони вже бачили себе на вулиці з дитиною і валізами. За останні центи Лів купила три булочки, щоб наїстися перед невідомим майбутнім. Вони вийшли у парк погрітися на сонці. Посеред газону стояв декоративний тотемний стовп, який, наче глузуючи, нагадував їм про безтурботні дні в долині Белла-Кул. Дивлячись на нього, Тур подумки згадував недобрим словом свою теорію, яка завела їх сюди і кинула напризволяще.

Якось уранці, коли не хотілося жити і білий світ здавався темнішим за ніч, до них постукала власниця і передала листа. Тур, прочитавши його, за мить зник. Коли повернувся, то швидко розрахувався за кімнату. Хто? Томас Ольсен! Той самий, який допоміг їм дістатися в ці краї. Він про них не забув.

Ольсену з сім'єю вдалося вирватися з окупованої Норвегії. Його кораблі тепер працювали у конвоях союзників. З Лондона Томас наказав своєму агенту знайти у Ванкувері пасажирів, перед якими мав зобов'язання за зворотні квитки. А для молодого вченого, тобто Хейєрдала, він призначив позику — аби той дожив до кінця війни. Тур попросив 50 доларів на місяць — мінімальну суму, необхідну для прожиття.

Сонце знову засяло для Тура, кілька днів він не міг отямитися від щастя. Радість повернула йому оптимізм, і він взявся за написання статті про Фату-Гіву для «National Geographic». Від редакції довго не було відповіді. Однак напередодні народження другої дитини надійшов гонорар на 200 доларів. Їх вистачило не тільки для того, щоб влаштувати Лів до плогового будинку, а й одягнути новонародженого. Хлопчика назвали Бьорн — ведмедик.

Тур продовжував шукати роботу на біржах, однак знайшов її там, де зовсім не очікував. Випадково біля університету він зустрів знайомого норвезького студента, який взявся допомогти — його батько працював інженером на великому комбінаті. Хейєрдал не мав дозволу на працю, але Роберту Лепсе сподобався земляк і він владнав проблему.

Новачка направили у бригаду різноробочих, якій діставалася найважча і найбрудніша робота. Першого дня він перевантажував цемент. Тур давно не працював фізично, тому вже через годину падав з ніг, затримуючи чергу носіїв. Майстер скаженів — через цього слабака гальмувалася робота, а решта робітників тільки сміялися. Тур не пам'ятав, як дістався додому, де відразу впав на ліжко. Руки й ноги напухли, і Лів ледве зняла з нього робу.

Наступного дня він ледве рухався, гарячково рахуючи хвилини до перерви і побоюючись, що серце не витримає. Третій день приніс полегшен-

ня — щось у ньому змінилося: почувався набагато краще, справлявся з роботою і під кінець дня повірив у власні сили. Поступово Тур звик і вже не боявся фізичної праці, особливо якщо завдання виконували на свіжому повітрі. Він пройшов усі трудові фронти — перебирав цеглу, копав рови, вантажив вагони, крив дахи, варив асфальт, допомагав мулярам, працював контролером плавильної печі.

Іноді завдання ставали справжнім пеклом. Якось йому довелося очищати цистерни з-під сірчаної кислоти, коли кожен хибний крок слизьким дном загрожував падінням в отруйну рідину. Іншого разу дали відбійний молоток, респіратор і відправили чистити від шлаку піч, де виплавляли свинець — не менш шкідливу речовину.

«Тільки-но я почав бити по стінах, відразу пригадав власне змалювання сучасної цивілізації — бруд, шум і згубна атмосфера. Все це мене тоді оточувало в концентрованій формі. Молоток гуркотів, як сотня гармат, я задихався від пилу, ніт заливав очі — було від чого втратити глузд. Пам'ятаю, як я кричав: ненавиджу, ненавиджу, ненавиджу!»

Чергове отруйне завдання викликало у Хейєрдала стихійний протест. Їх примусили згрібати з горища миш'яковий порошок, жмені якого було досить, щоб підірвати людині здоров'я. Хоч як старалися робітники, в повітря здіймалася хмара білого пилу. Тур для себе вирішив, що не буде більше трутіся.

В обід він намовив товаришів, і вони вчинили «диверсію»: на майстра, який керував внизу вагонетками, висипалося кілька кілограмів порошку. Коли той піднявся нагору, то від гніву не міг вимовити слова. Щоб не підставляти товаришів, Тур у всьому зізнався — і був звільнений з роботи.

22. ПАТРІОТ

Знову допоміг Роберт Лепсе, взявши бунтівника під свій контроль і проклавши йому шлях до керівної посади — Тур очолив експериментальний цех з виробництва магнію для запалювальних бомб. Платили тут значно більше, що у багатьох викликало здивування. Запитання зникли, коли одного ранку Хейєрдал прийшов на роботу і замість цеху побачив руїну — вночі будівлю знесло вибухом і вся нічна зміна загинула.

Тим часом надійшло два запрошення на роботу. Перше — на місце хранителя музею університету Британської Колумбії. Друге — на добре оплачувану роботу в лабораторії в американському Балтиморі. Хейєрдал вибрав США, оскільки вважав, що звідти буде легше контактувати з норвезькою владою — він все ще сподівався якось допомогти своїй країні.

На новому місці Тур і Лів вирішили охрестити Бьорна. 7 грудня, коли вони збиралися в церкву норвезьких моряків, газети оголосили про напад Японії на Перл-Гарбор. США вступили у війну.

Тур не знаходив собі місця: що там вдома, чи живі батьки, родичі, знайомі? Його все більше мучили докори сумління, що він відсиджується у теплому місці, коли батьківщина потерпає від окупантів. Вкотре він звернувся в норвезьке посольство з проханням направити його у збройні сили. Незабаром надійшло повідомлення, що у Нью-Йорку відкрито пункт збору для норвежців. Тур розраховувався з роботи, відправив Лів з дітьми до Роберта Лепсе, а сам зібрав валізу і сів у поїзд.

Під час співбесіди у Нью-Йорку Тур зізнався, що не обізнаний з військовою справою, але може виконувати завдання як диверсант чи кур'єр у тилу ворога, оскільки відмінно почувається у природних умовах. Його пообіцяли послати в Європу з відповідним завданням, але спочатку належало пройти курси для рекрутів. Через кілька днів Тур уже вправлявся серед співвітчизників у навчальному таборі на півострові Нова Шотландія. Сюди з'їжджалися норвежці з усіх куточків світу.

Роту норвежців готували до відправки в Англію, де вона мала поповнити норвезькі збройні сили. На шикуванні перед відправкою офіцер відвів убік десять осіб, які, на думку керівництва, розбиралися в математиці. Їх залишили у таборі. Потім стало відомо, що корабель, який переправляв роту через океан, затонув, торпедований німецькою субмариною. Тур опинився серед десятиох математиків.

Їх відправили в канадське Торонто, де на березі озера Онтаріо розташувалася база військово-повітряних сил із зворушливою назвою «Маленька Норвегія». Її заснували норвезькі льотчики, яким удалося втекти з окупованої батьківщини.

Вже на місці Хейєрдал з жахом дізнався, що вони мають стати радистами. Сталося те, чого він найбільше боявся — його змушують мати справу з технікою. Він же просив: ніякої техніки! Але хто в армії слухає солдата? Наказ є наказ. Втішався тільки тим, що передавач вкрай необхідний для диверсанта.

Вуха поступово звикали до незвичних звуків, а рука дедалі впевненіше відбивала крапки і тире. В документах норвежці-радисти значилися як надзвичайно секретна «Група І». Що означала буква «І», вони так ніколи і не дізналися.

«Чотири інструктори взялися навчати нашу групу найновіших досягнень радіосправи: від будови передавачів з прихованими антенами до основ телевізійних технологій, що тільки зароджувалися. Ми бігали навколишніми лісами і горлали: «Один-два-три — ти мене чуєш?» Ми так старалися, що міс-

цеві жителі почали писати нам записки: «Звичайно чуємо, і у сусідньому селищі вас також чути».

Неподалік розкинувся Алгонкінський національний парк з мереживом чарівних озер. Тур з двома товаришами вирішив дослідити його. У вільний час вони спорядили експедицію на човнах, сподіваючись побачити диких звірів і Великий водоспад. Але весняна повінь зіграла злий жарт, який ледь не обернувся трагедією. Не розрахувавши сили течії, екскурсанти випали з човна якраз перед водоспадом.

«Я й так був слабким плавцем, а зараз мені заважали зимова армійська форма і важкі черевики. Крижаний жах охопив мене. Водоспад! Його ревіння чулося дедалі ближче. Я у відчаї працював руками й ногами, але в глибині душі розумів, що в мене немає жодного шансу дістатися твердої землі. Ще кілька секунд — і я дізнаюся, що таке смерть і що після неї. Цієї думки виявилось достатньо, щоб я почав шукати в собі ту всемогутню силу, яку називають Богом. Раптом відчуття рішучості охопило все моє єство. З новими силами я став повільно, але впевнено вигрібати. Земля вже не віддалялася від мене...»

Двоє його товаришів теж дивом уникли загибелі. Один з них, на ім'я Пер, сказав: «Це, мабуть, знак, що ми всі троє виживемо в цій війні». Через кілька місяців літак, в якому він летів, було збито над Норвегією.

Наприкінці серпня 1943 року 18 тисяч солдат, зібраних з таборів Канади, Австралії та Нової Зеландії, зійшли на пароплав «Королева Мері» в порту Галіфакс. В одномісні каюти селили по вісім-десять осіб. Половина війська розмістилася на палубах. Цілодобово коридорами корабля снував потік людей — в їдальні, каюти, вбиральні.

Одного пострілу німецького підводного човна було досить, щоб знищити цю армію. З вимкненими вогнями (навіть курити було заборонено) пароплав рухався океаном на максимальній швидкості, плутаючи сліди зигзагоподібними дугами. Через п'ять днів військо зійшло на берег Британії.

23. ФІАСКО «ГРУПИ І»

У Лондоні головнокомандувач зустрів «Групу І» словами: «Ми на вас довго чекали, і нам вас дуже не вистачало». Однак минали дні, а ніхто не міг сказати — кому ж їх так не вистачало. У командуванні норвезькими сухопутними силами (КНСС) повідомили, що неможливо з'ясувати, хто викликав групу з Канади і яке в неї завдання.

«Групу І» розмістили в Шотландії до отримання наступних вказівок. Кілька місяців радисти мандрували від однієї військової частини до іншої. Щоб не нудьгували, їм підкидали роботу: чи то допомагати селянам, чи чергувати на кухні та в їдальні, чи прибирати казарми та згрібати листя. Але часто вони просто байдюкували.

«Коли я стояв у строю в очікуванні наказів, моя колишня наукова діяльність здавалася чимось далеким і нереальним. Душа моя не захохла тільки завдяки книгам, які я брав у бібліотеці у величезній кількості».

Врешті «Група І» збрала раду і вирішила протестувати — не для того вони йшли добровольцями в армію, щоб служити чорноробами. Знання, отримані на курсах у Канаді, вивітрювалися. Але всі звернення до КНСС губилися на бюрократичному шляху. Чергове вранішнє шиккування радистів закінчилося шоком для сержанта й офіцера — рядовий Байєр відмовився йти на офіцерську кухню. Після обіду його арештували.

Настав час щось робити. Тур згадав, що Байєр знайомий з сином Оскара Торпа — міністра оборони норвезького уряду в Лондоні. Отримавши звільнення, він вирушив до столиці. Лейтенант Торп допоміг зустрітися зі своїм батьком. Вислухавши Хейєрдала, міністр запевнив, що «Групу І» готували для дуже важливої справи, тому необхідно чекати. Байєра випустили, але в їхній службі нічого не змінилося.

Надією на справжню справу став наказ початку 1944 року про розформування «Групи І» і переведення радистів у норвезькі гірські стрілецькі роти, що тренувалися в горах Шотландії, здійснюючи дальні переходи. Якщо для багатьох солдатів такі переходи стали тяжким випробуванням, то Тур долав їх граючись. «Оце життя, я знову відчуваю себе людиною», — записав він у своєму щоденнику.

Щастя тривало недовго: знову збрали «Групу І» — з США для неї нарешті доставили апаратуру. Настала майже урочиста хвилина відкриття ящиків з технікою. Обережно підняли кришки і... замість апаратури побачили місиво з ламп, котушок, конденсаторів. Фахівці з Лондона перебрали «коктейль» і здали все на зберігання. А ящики продовжували надходити — всього 45, і всі — безнадійні. На секретній справі «Групи І» поставили хрест.

Тим часом союзники відкрили в Європі Другий фронт. Учасникам «Групи І» дали змогу вибирати — перейти у звичайні військові частини чи так звані ризиковані формування. Тур вибрав останнє і потрапив на курси диверсантів — настільки засекречені, що він навіть не знав, у якій частині Британії вони перебувають, а щоденник вів полінезійською мовою.

Навчання з боротьби, стрільби, стрибків з автомобіля, мінування доріг

і мостів завершувались у школі парашутистів. Спочатку теорія, потім — стрибки з вишки. Однак невблаганно наближався день першого стрибка з літака. Вночі Тур не міг спати — все в ньому переверталось. «Іншим теж страшно», — заспокоював себе.

Літак злетів, і назад дороги не було — тільки через люк з парашутом. Тур йшов другим: ноги в люк, команда «руш», і він каменем полетів вниз. Ривок — парашут не підвів. Ще два стрибки завершилися успішно. Четвертий ледве не призвів до трагедії. Після стрибка Хейєрдал не відчув уже звичного ривка, глянув угору — переплуталися стропа. Земля наближалася з неймовірною швидкістю, і лише незадовго до приземлення парашут розкрився повністю. Від удару об землю він ледве не втратив свідомість.

Останній стрибок був нічним — його Тур остерігався найбільше, оскільки слабував на зір і боявся нічого не побачити в темряві. Проте приземлення відбулося краще, ніж удень. Іншим тієї ночі пощастило менше — синці, травми, переломи. Відомий бунтівник Байєр зламав обидві ноги.

У таборі часто перебували норвежці-диверсанти, які мали на рахунок не одне бойове завдання, виконане на батьківщині. Якось Тура познайомили з лейтенантом, про якого серед таборян ходили легенди. Його подвиги стали широко відомі після війни. Це він забезпечував зв'язок груп, яка у лютому 1943 року висадила в повітря завод важкої води в Рьукане, що не дозволило Німеччині першій створити атомну бомбу. Іншого разу лейтенанта, який заховався з передавачем на горищі пологового будинку в центрі Осло, запеленгували й оточили окупанти. Проте він, відстрілюючись, примудрився вийти з оточення неушкодженим.

Звали лейтенанта Кнут Гаугланд. Через кілька років він став одним з членів екіпажу «Кон-Тікі». А поки Тур вважав за честь знайомство з героєм опору і дуже зрадів, коли Кнут запропонував разом виконувати завдання в Норвегії. Проте доля розпорядилася інакше.

Війна війною, а думки все ж таки не раз поверталися до загадок планети. Поруч одна з них — Стоун-хендж — мегалітична споруда стародавніх сонцепоклонників. Незадовго до випуску, отримавши звільнення, Тур вирушив на зустріч з історією. Проте на місці його чекала несподіванка. Кам'яна споруда була оточена колючим дротом — поруч розташувався військовий табір. І тут Хейєрдалові придалися навички диверсанта. Тільки-но надійшла ніч, він спритно проскочив ряди дроту і, пластуючи, дістався мегалітів.

«Спочатку я повною мірою насолодився виглядом величних кам'яних брил, а потім знайшов місце на вітарі. Там з'їв вечерю, розгорнув спальний мішок і ліг, розмірковуючи про те, яка дивна річ час. Наді мною сяяли сузір'я, які світили так само ще тоді, коли на Землі не було жодної живої істоти. Потім я

намагався уявити ті часи, коли ця високоінженерна споруда живила людей енергією, давала їм сенс життя. Раптом одна із зірок повільно перетнула нічний небокрай. Цю зірку створило моє покоління — бомбардувальник летів на завдання.

Стоунхендж

Вранці сонячне проміння, пробившись крізь вертикалі мегалітів, розбудило Тура. Він поспішив на поїзд. Маленька радість у мороці війни закінчилася.

24. НА ЗАХІДНОМУ ФРОНТІ

Нарешті Хейєрдал отримав завдання. Радянські війська звільнили найпівнічнішу область Норвегії — Фінмарк. Туди з Англії перекинули першу норвезьку стрілецьку дивізію, він разом з двома офіцерами мав забезпечувати зв'язок з Лондоном. Оскільки німці продовжували блокувати Фінмарк з моря, потрапити туди можна було лише через радянський Мурманськ.

Троє норвезьких зв'язківців відпливли з конвоем союзників, який нарахував близько 80 кораблів. Йшов грудень 1944 року. Скрізь панували темрява й холод. Довколишній світ перетворився на лід і холодну сталь, і Тур згадавав хатину на Фату-Гіві. «Що сказав би старий Теї Тетуа, побачивши мене зараз? До чого все безглуздо», — думав він.

Конвой весь час переслідували німецькі підводні човни й літаки, які наважилися атакувати тільки на підході до Мурманська. Проте добре оснащений караван відбився. Апаратуру перевантажили на норвезький сторожовий корабель, який мав доставити все у Кіркенес — центр Фінмарка. Тура відправили туди вантажівкою з російським водієм.

Одного дня, коли вони переїхали понтонний міст, водій показав на будинок і сказав: «Норвезький дім». І хоча до справжнього дому було ще дуже далеко, а навколо лежали руїни й випалена німцями земля, радості Хейєрдала не було меж. Більш ніж через п'ять років він знову ступив на землю Норвегії.

У Кіркенесі повідомили, що сторожовий корабель, а з ним усю апаратуру для зв'язку, потопили німці. Командир стрілецької роти полковник Арне Дал перевів Тура в диверсійну групу, яка діяла на лінії фронту з наказом нападати згідно з ситуацією. Першим його бойовим завданням мав стати напад на маяк, біля якого закорилися три німецьких есмінці.

Але несподівано по радіо надійшов наказ: лейтенанту Хейєрдалу терміново повернутися в Кіркенес. (Пізніше Тур дізнався, що загін, з яким він мав атакувати маяк, потрапив у засідку — кілька норвежців загинуло, решту, поранених, захопили в полон.)

Вантажівка, в якій повертався Тур, натужно долала засніжений шлях, раз у раз застрягаючи в заметах. Один з них зачепив машину намертво. Розгрібаючи сніг, Тур взявся за уламок якоїсь техніки, щоб відтягти. В останню мить помітив протипіхотну міну — необачний рух і...

Тоді за допомогою саамів і їхнього коня вдалося вирватися зі снігового полону. А через день вантажівка провалилася в лід, і всі спроби протягом десяти годин визволити її виявилися марними. Тур рушив далі пішки — наказ. У селищі Вадсе зайшов у перший будинок, що трапився, впав і заснув.

У Вадсе, перш ніж вирушити далі, Тур встиг познайомитися з лейтенантом Торстейном Робю, з яким він часто тут, у Фінмарку, тримав зв'язок. Це був досвідчений парашутист-диверсант, відомий тим, що десять місяців сам стежив, передаючи інформацію в Англію, за флагманом німецького флоту лінкором «Тірпіц», який з його допомогою союзники врешті потопили. Через два роки він став одним із членів екіпажу «Кон-Тікі».

У Кіркенесі виникла проблема. У списку значився сержант Хейєрдал, а прибув лейтенант Хейєрдал — офіцерське звання йому присвоїли вже після відправлення списку до СРСР. Російська контррозвідка, підозрюючи в ньому шпигуна, вимагала, щоб норвежець повернувся до Лондона і переоформив документи. З Мурманська вирушав черговий союзницький конвой.

25. У ЛЬОДАХ ПІД ПРИЦІЛОМ СУБМАРИН

Так Тур потрапив на есминець «Замбезі», дні на якому стали для нього, мабуть, найбільш гнітючими за час війни.

«Після виснажливого шляху я ліг в офіцерській кают-компанії поспати, але через дві години прокинувся від вибухів глибинних бомб — англійці виявили німецьку субмарину. А через деякий час неподалік виплив ще один підводний човен і передав кодоване повідомлення. Це означало тільки одне — в охорони конвою буде багато роботи.

Ми очікували атаки ворога в будь-який момент, тому спали, не скидаючи рятувальних жилетів. Нас розмістили в гамаках, натягнутих у коридорі — настільки вузькому, що при хитавиці ми стукалися об перегородки. Тільки-но ти засинав після удару об одну стіну, як через хвилину знайомився з іншою.

Незабаром з усіх боків почулися звуки вибухів. Англійці похмуро сміялися. «Виявили косяк макрелі», — сказав капітан. Із катапульта в океан широким віялом сипалися схожі на діжки глибинні бомби. Вода навколо кипіла. Не залишаючи свого місця у конвої, ми йшли широкими дугами, щоб зменшити ймовірність попадання торпеди.

Надійшов наказ повернути на схід у напрямку Сибіру, щоб заплутати ворога. Потім ми повернули на захід — тільки на двісті кілометрів північніше. Там нас чекав справжній шторм і вночі гойдало з амплітудою 35 градусів.

Утримати кораблі конвою разом стало неможливо. Ми знову змінили курс і два дні рухалися на південний захід. На третій день я почув крик: «Людина за бортом!» Трьох моряків змило хвилею, але наступна хвиля дивним чином закинула їх назад на палубу корабля. Хитавиця була неймовірною — до сорока градусів. У розпал снігової бурі неподалік пролетів німецький розвідувальний літак.

Наступного дня море стало спокійнішим, відразу ж поруч вплив підводний човен і передав чергове повідомлення. Наше місцеперебування перестало бути секретом, і скоро нас з усіх боків оточили ворожі субмарини. «Замбезі» першим прийняв удар на себе. Командир конвою наказав залишити стрій каравану і почати бій. Матроси на палубі запускали одну глибинну бомбу за одною. А хвилі кидали есмінєць то вгору, то вниз, то ліворуч, то праворуч. Ми відстали від конвою і лише біля Полярного кола наздогнали його.

Тим часом шторм шаленів дедалі більше. Хвилі, немов водянні гори, завдавали есмінцю ударів страшної сили. Навігаційні пристрої вийшли з ладу, і в повній темряві «Замбезі» пішов напереріз іншим кораблям конвою, лише дивом не зіткнувшись з транспортом, що несподівано з'явився попереду. Шторм те-

пер був для нас більш небезпечним, ніж підводні човни, і на всіх кораблях запалили бортові вогні.

Відпочити було неможливо — гамак розхитувався від стіни до стіни, і доводилося постійно відбиватися руками. Тому я не спав, коли хвиля страхітливої сили ринула на «Замбезі». Глибинні бомби зірвалися зі своїх місць і качалися палубою. Зі зброї захисту вони перетворилися на підступного ворога. Екіпаж кинувся рятувати ситуацію, але зупинився, коли одного моряка змило за борт. Цього разу бідолаху не викинуло назад й усі спроби врятувати його зазнали невдачі. Моторошно було бачити людську голову в льодових хвилях — через кілька хвилин вона зникла. «Жаль, — сказав один з офіцерів від безсилля. — Він так гарно грав на акордеоні».

Бортова огорожа не витримала, і бомби одна за одною скочувалися в океан. Під тиском води вони вибухали, загрожуючи розколоти корпус есмінця, який через малу швидкість не встигав відійти подалі від їхньої руйнівної сили. Загалом за борт випало дванадцять бомб. З кожним вибухом я очікував найгіршого.

З головного судна надійшов наказ — кораблям не триматися каравану (бо щойно в бурі зіткнулися два транспортні, один з яких почав тонутти), а добиратися до Фарерських островів самотужки. Ще тричі наш ехолот фіксував підводні човни».

26. ЗУСТРІЧ В ЕФІРІ

З Фарерських островів Тур вилетів до Шотландії, а звідти — до Лондона. Там у радянському посольстві за дві години отримав папери, необхідні для повернення у Фінмарк. Виявилося, він першим з норвежців прибув з Полярного фронту. Його запросили виступити на радіо BBC.

* * *

— Завтра увечері, у вівторок, лейтенант Тур Хейєрдал розповість про Фінмарк, — повідомив диктор радіо норвезької служби BBC.

Пані Алісон Хейєрдал не йняла віри — п'ять з половиною років вона не бачила сина, не знала, де він і що з ним. Вона сиділа на горіщі будинку в Ліллекхаммері разом з підпільником, якого знала лише на псевдо — Пер. Наступного дня він збирався у Швецію (бійці Опору знали: явку в будинку пані Алісон викрито), але не зміг відмовити їй почути голос сина. Ризикуючи потрапити до рук гестапо, він затримався на день.

— Я щойно повернувся з Полярного фронту, і перед моїми очима й досі стоїть те, що я побачив, — долинув з динаміка рідний голос. — Наша Нор-

Kirkenes

Helsinki 1154 km

Roma 5102 km

Oslo 2502 km

вегія, навіть не віриться. Напівморок, сірий світанок, холод... Слухачі, мабуть, знають, що ми тепер займаємо передові позиції у Фінмарку...

Важко уявити почуття матері. Передача тривала всього кілька хвилин, але цього було досить — нині вона знала, що Тур в армії і бореться з окупантами.

Після війни за внесок у боротьбу з ворогом пані Алісон отримала фотографію британського прем'єр-міністра Вінстона Черчілля, підписану ним власноруч.

27. ПРОЩАВАЙ, ЗБРОЄ!

Наступного дня після виступу на BBC Хейєрдал уже летів єдиним пасажиром у маленькому англійському літаку до Стокгольма. Він отримав завдання відібрати з-поміж біженців добровольців для радіїної справи. Хоча Швеція і зберігала нейтралітет, на її території, під виглядом поліції, переховувалися тисячі норвежців, які готувалися до війни. Через кілька тижнів на засекреченій базі на півночі Швеції Тур вже готував близько сорока бійців до виживання в полярних умовах.

Його групу перекинули до вже відомого Кіркенеса, з якого вони розгорнули ланцюжок маленьких станцій спостереження. Незабаром з однієї з них надійшло повідомлення про рух німецьких підрозділів у їхньому напрямку. З дозволу знайомого полковника Арне Дала Тур з групою бійців вирушив назустріч ворогу на рибальському боті.

Однак взяти участь у бойових діях йому так і не вдалося. Сходячи на берег біля селища Хамнбюкт, норвезький загін дізнався, що німці капітулювали у Данії. 7 травня надійшла інформація про капітуляцію гітлерівців у Норвегії. 9 травня всі бійці північного загону слухали репортаж з Осло про прибуття до столиці норвезьких військ з Британії.

«В цей момент нога першого норвезького солдата стає на рідну землю», — захоплено розповідав коментатор. Полярники тільки гірко усміхалися — вони на рідній землі ще з грудня. Наказ про припинення вогню надійшов з Лондона тільки 13 травня.

Бойові дії припинилися, однак військові і мирні жителі продовжували гинути — земля навколо була всіяна німецькими мінами. Ось запис Тура в щоденнику від 22 травня:

«Перебралися на нове місце. Старе зайняли сапери. Сьогодні у них відбувалися практичні заняття. Працюючи з міношукачами, вони були шоковані, коли знайшли протитанкову міну в піску там, де стояв наш намет».

З протитанковою міною у Хейєрдала пов'язаний ще один яскравий спо-

гад. Проводячи навчання у їхньому таборі, офіцер розповідав солдатам, що така міна вибухає тільки під тиском важкої техніки, людині вона не загрожує. На підтвердження своїх слів він поклав на землю німецьку протитанкову міну і став на неї. Вона вибухнула. Результат «лекції» — 22 убитих і 9 поранених.

Тур подав рапорт про демобілізацію, однак йому відмовили, і літо він провів у Фінмарку. У серпні дізнався, що Лів і діти плывуть з Америки до Норвегії, і попросив відпустку, щоб побачити сім'ю і батьків. Йому пішли назустріч. Проте повертатися в армію бажання не було.

«В Осло у формі лейтенанта я пішов прямо у штаб головнокомандувача КНСС. Там я зупинив двох прапорщиків, наказавши принести бланк наказу про звільнення, заповнив його і передав на підпис.

Через декілька днів, коли я насолоджувався спокоєм у колі сім'ї, пошта принесла наказ про звільнення з армії, підписаний двома офіцерами. Я знову став цивільною особою, вільною людиною, що належала тільки собі, без різних звань, погонів і особистого номера».

Війна наклала відбиток на кожного. У перші мирні дні Хейєрдал занотував у щоденнику:

«Усе життя, яке мені судилося прожити, я допомагатиму тим, хто трудиться заради миру на землі. Тоді і тільки тоді зможу жити у спокої і злагоді з усіма людьми на планеті, з якої б країни чи соціальної верстви вони не походили. Ніколи більше не братиму участі у танцях з темними силами».

Шкільний товариш Арнольд Якобі так охарактеризував післявоєнного Тура: «Він залишався тим же цивілізованим дикуном з хлопчачим характером, але непевність у собі зникла без сліду. Нині його головною рисою стала цілеспрямована енергія, яка раніше проривалася лише інколи. Пам'ятаю, як я підшукував слово для визначення нового Тура. «Залізна людина», — сказав я собі, не дуже усвідомлюючи, який зміст вкладаю в це слово. «Залізна людина», в душі якої, одначе, приховані і тепло, і гумор».

28. ВІДВЕРТА РОЗМОВА В НЬЮ-ЙОРКУ

Хейєрдал повернувся до свого будинку під Ліллекхаммером, де в колі сім'ї відновив працю над рукописом «Полінезія і Америка. Нарис доісто-

ричних контактів». Він хотів обґрунтувати теорію про дві хвилі заселення Полінезії. Крок за кроком у єдиний фоліант було зведено всі відомості про острови Тихого океану, які стосувалися його теорії.

Проте Тур розумів: шансів бути почутим у нього небагато. Хто зважати-ме на науковця з незавершеним університетським курсом? Тим паче, що на темі Полінезії заробляли на хліб поважні вчені з численними званнями і регаліями. Вони стверджували: жодних контактів між Полінезією й Америкою не могло бути.

Відомий американський археолог Семюель Лотроп детально описав перуанські бальсові плоти, але дійшов висновку, що вони швидко вбирають вологу, тому їх треба часто сушити. Найбільший авторитет з полінезійських питань Пітер Бак (напівполінезійець Те Рангі Хіроа) у своїх книгах доводив, що індіанці Америки не мали ні морехідних знань, ні відповідних плавзасобів для того, щоб перепливти океан.

Інші авторитетні вчені — як доктор Роланд Діксон і доктор Кенет Еморі — припускали, що індіанці могли якимось чином передати полінезійцям свої рослини (наприклад, солодку картоплю батат) чи кам'яну справу, але пізніше зреклися своїх поглядів.

Намагання Тура привернути увагу до своєї теорії виглядали безнадійними. Однак він точно встановив — усі полінезійці вказують, що батьківщина їхніх предків на сході. Де б місіонери минулого століття не записували легенди чи казки полінезійців, скрізь повторювалося одне й те ж. Один з них писав: «Прикметно, що в усіх без винятку історіях про морські мандри (чи то стародавні легенди, чи розповіді пізнішого часу) вказується один напрямок руху — зі сходу на захід». Той же Пітер Бак записав пісню, в якій є слова: «Не дай мені, Боже, збитися зі шляху на схід, до землі моїх батьків».

Ще під час праці над рукописом Хейєрдал замислився про можливість експериментальної експедиції через океан на плоту. У березні 1946 року він поділився думками з дружиною Лів і товаришем Арнольдом Якобі. Її не схвалили його ідею, вважаючи її безглуздою авантюрою.

Арнольд порадив вирішити справу за допомогою пляшок, вкинутих в океан. Ні, відповів Тур, треба довести, що саме люди на плоту здолали маршрут від Америки до Полінезії.

«З тривогою в душі їхав я від них, — згадував Арнольд Якобі. — Очевидно, що таке плавання могло закінчитися бідою, до того ж божевільна ідея Тура загрожувала його стосункам з Лів. Але я відчував, що він, якщо треба, ризикуватиме життям, аби підтвердити свою теорію».

З трьома примірниками рукопису Хейєрдал вирушив до Нью-Йорка, де розіслав їх відомим вченим. Результат виявився невтішним — хтось надсилав невеличкий коментар, хтось просто повертав рукопис, але більшість не завдали собі клопоту ознайомитися з опусом молодого норвежця.

У відчай Тур вирішив віч-на-віч поговорити з доктором Гербертом Спінденом, президентом Клубу дослідників та директором Бруклінського музею. В музейному кабінеті, де вони зустрілися, норвежцю впала в око нерозпакована бандероль з його рукописом. Проте відступати було нікуди, і Тур коротко виклав свою теорію.

— Завдання науки — суто дослідження, а не спроба довести те чи інше, — зазначив Спінден і виніс вирок: — Так, у Південній Америці існувала одна з найцікавіших цивілізацій минулого. Однак безсумнівно одне — жоден народ Америки не перебрався на острови Тихого океану. І знаєте чому? У них не було для цього суден.

— Однак у них були бальсові плоти, — намагався заперечити Тур.

— А ви спробуйте пройти на плоту до тихоокеанських островів! — з викликом відповів Спінден.

Молодий дослідник упевнився: ніякими теоріями йому не вдасться зруйнувати усталені погляди. Потрібні рішучі кроки. У жовтні 1946 року в одному з листів він написав:

«Якщо я не знайду іншого способу примусити вислухати мене, то збудую точну копію плотів, детально описаних європейськими першовідкривачами, і спробую довести, що таке плавання можливе, адже на всьому шляху у мене будуть попутні течія і пасат. Словом, я задумав відтворити стародавнє плавання з Південної Америки на плоту інків...»

Ця ідея не була новою. Ще 1891 року група норвезьких ентузіастів намагалася звернути увагу світу на той факт, що Америку відкрив не Колумб, а скандинавські мореплавці. Екіпаж у складі 31 моряка збудував корабель вікінгів, за зразком знайденого під час розкопок, і переплив Атлантичний океан. Прибуття «історичного експоната» викликало фурор на Всесвітній виставці у Чикаго.

Через два роки плавання до берегів Америки здійснив екіпаж з 13 моряків. І майже свіжий приклад: 1932 року копія старовинного корабля «кнарр» вирушила в Новий світ за маршрутом Колумба, повернувшись назад північним шляхом через Ньюфаундленд і Гренландію.

29. ШЕСТЕРО «БОЖЕВІЛЬНИХ»

Хейєрдал не мав достатньо грошей навіть на перебування в Нью-Йорку. З метою економії перебрався у Будинок норвезьких моряків. Кожному знайомому у місті обережно натякав на можливість подорожі на плоту від берегів Перу до Полінезії. Певна річ, на нього дивилися, мов на божевільного.

Якось снідаючи у Будинку моряків, Тур познайомився з інженером з Тронхейма Германом Ватсінгером, який приїхав до Америки закупити дещо з техніки. Мимоволі Тур розповів про свою теорію і план перепливати Тихий океан. На превеликий подив, уважний співрозмовник захоплено сказав: «Як мені хочеться з вами! Я міг би взятися за технічні виміри та метеорологічні спостереження».

Вперше ідею плавання сприйняли всерйоз. Це підбадьорило. Герман звільнився з роботи, і вони вдвох взялися за підготовку експедиції. Першим внеском стали гроші, виручені за зворотній квиток Тура до Норвегії. Дружина і двоє дітей, які чекали вдома, не стали перешкодою для засліпленого ідеєю тата.

У Клубі мандрівників Тур і Герман зустрілися з відомим данським полярним дослідником Петером Фрейхеном. Слухаючи двох молодих людей, він спочатку здивувався. Але згодом сказав, що вірить у кораблі стародавніх народів, оскільки за ними стоїть реальний досвід багатьох поколінь.

Підтримка і авторитет Фрейхена, який довго жив серед ескімосів Гренландії, допомогли. Про експедицію заговорила скандинавська преса, а головне — люди з грошима на різних умовах почали пропонувати фінансування проекту, який набирив реальних форм.

Залишалося три місяці, щоб уладнати тисячу справ, аби шестеро чоловіків, дерев'яний пліт і його вантаж своєчасно опинилися на перуанському узбережжі. Проте коли Тур і Герман сіли в літак, щоб летіти в Південну Америку, вони мали харчі і спорядження від Пентагону і Британської військової місії у Вашингтоні, вимірювальні прилади від Комітету географічних досліджень, карти від Гідрографічного інституту, рекомендаційні листи від представників різних країн в ООН.

Отож двоє «божевільних» шукали ще чотирьох, які не побоялися б узяти участь у ризикованій авантурі, що не вкладалася в рамки здорового глузду. Перебравши в пам'яті знайомих, Тур згадав шкільного товариша Еріка Хесельберга, диверсанта Кнута Гаугланда та радиста Торстейна Робю.

Екіпаж «Кон-Тікі»

«Можу битися об заклад, що і Кнуту, і Торстейну обридло тинятися без діла і вони охоче погодяться прогулятися на дерев'яному плоту», — сказав Тур Герману, обговорюючи імовірний склад екіпажу. «Напишіть і запропонуйте їм», — порадив Герман.

Хейєрдал склав телеграму: «Збираюся перепливти Тихий океан на дерев'яному плоту. Хочу підтвердити теорію про те, що острови Південного моря заселені з Перу. Чи не бажаєте взяти участь? Гарантую лише безплатний проїзд до Перу і островів Південного моря та назад додому. Відповідайте негайно». Наступного дня прийшла перша відповідь: «Їду. Торстейн». Двоє інших теж підтвердили свою згоду. Зустріч призначили в Перу.

Ще одне місце на плоту залишалось вакантним майже до самого відплиття. Вже в Лімі, коли Тур сидів у готелі і писав листи, хтось постукав у двері. Швед Бенгт Даніельсон, щойно повернувшись з експедиції Амазонкою, де вивчав життя індіанців, і почувши про плавання норвежців, попросився в екіпаж. Тур дав згоду.

30. У ПОШУКАХ БАЛЬСИ

Тур і Герман приземлилися в еквадорському місті Гуаякіль. Перші дні пішли на вивчення місцевої грошової системи та засвоєння кількох фраз іспанською мовою. Коли Герман здійснив дитячу мрію — доторкнувся до справжньої пальми, а Тур доскочу наївся фруктів, мандрівники вирішили купити бальсові дерева.

Бальсу продавали, але не у вигляді цілих колод, потрібних для плоту. На узбережжі дерева давно вирубали, тому їх заготовляли в джунглях у глибині країни. «Ми вирушимо туди і самі нарубаємо їх», — вирішив спантелечений Тур. «Це неможливо, — пролунало у відповідь. — Сезон дощів уже почався, річки вийшли з берегів, і дороги в джунглях розмило. Якщо вам потрібні бальсові дерева, приїздіть через півроку, коли закінчаться дощі і висохнуть дороги».

Повна безвихідь. Експедиція зривається. У відчаї мандрівники звернулися до бальсового короля Еквадору дона Густава фон Бухвальда. Той знайшов дві сухі колоди на своїх заводах, які не могли врятувати ситуацію. «У мого брата Федеріко велика плантація бальсових дерев, — сказав король. — Він живе у джунглях, у селищі Ківедо, і дасть вам усе потрібне, тільки-но припиняться дощі. А зараз нічого не вийде».

Розглядаючи карту, Тур побачив, що в Ківедо не потрапити з узбережжя, але туди можна дістатися, спустившись з гір. На аеродромі Тур і Герман знайшли літак, що прямував до Кіто. В столиці Еквадору допоміг генеральний консул Норвегії, познайомивши їх з військовим аташе американського посольства.

«Чому ви вештаєтеся на вершинах Анд, тоді як газети повідомляють, що вже маєте пливти через океан на дерев'яному плоту», — здивувався аташе. «Дерева ще ростуть у лісі, — поділився проблемою Тур. — А ми прилетіли на дах материка, щоб дістатися до них у селищі Ківедо. Чи не могли б ви дати нам літак і два парашути або джип з водієм, який знає країну?» Першої миті від такої безцеремонності в аташе відібрало мову. «Гаразд, я дам вам машину», — сказав він, оговтавшись.

Наступного дня о п'ятій ранку біля готелю стояв «вілліс» з капітаном еквадорської армії. Він доповів, що має наказ дістатися Ківедо. Машину завантажили каністрами з бензином — на шляху не було не тільки бензоколонок, а навіть слідів від коліс. Озброєний до зубів капітан передав пасажирам великий парабелум для захисту від «бандитос», котрі траплятимуться на дорозі. Криміногенна ситуація в провінціях країни залишалася складною.

Будиночки без вікон, стримані індіанці, що поралися біля них, босоногі пастухи, строкаті пончо, гурти лам, нав'ючені мули — все це пропливало перед очима, немов у кіно. В цих краях нічого не змінилося з часів іспанського завоювання. Бляшанку чи шматок паперу підбирали тут як цінність.

Коли холод гір змінило тепло вологих джунглів, мандрівники повірили, що до селища вдасться дістатися без сутічок з «бандитос». Наступного дня машина під'їхала до річки, на березі якої безнадійно загрузла. З хатини неподалік вибігли здивовані люди, які розповіли, що річка називається Паленке, а Ківедо — на тому боці, якраз навпроти. Вони запропонували перевезти машину на плоту. Коли хитка конструкція рушила через річку, до Тура дійшло, що пливуть вони на бальсовому плоту.

Щасливо діставшись протилежного берега, команда триумфально в'їхала у селище. Жителі полишили справи і, галасуючи, оточили машину, що була для них дивом. Лізли на неї і під неї. Дон Федеріко, прочитавши листа від брата, запевнив, що зробить все можливе, аби допомогти. Вже на завтра він розіслав своїх людей на пошуки дерев потрібного розміру. І за кілька днів дванадцять стовбурів лежали на березі річки.

Зв'язавши колоди у два тимчасових плоту, Тур і Герман з парою провідників рушили в плавання вниз за течією. Тепер краєвид урізноманітнювали прибережні джунгли, каймани, ігуани, солом'яні селища з похмурими людьми мішаної раси. Вночі мандрівники не випускали з рук зброї.

В Гуаякіль дороги Тура і Германа розійшлися. Перший полетів у Ліму домовлятися про місце для будівництва плоту, інший мав повантажити колоди на корабель прибережної лінії і доправити їх у перуанський порт Кальяо.

Бальсові колоди в порту міста Кальяо

31. НЕВТІШНІ ПРОГНОЗИ

Приїхавши на трамваї з Ліми у Кальяо, Хейєрдал побачив, що місця для будівництва в порту немає — скрізь кораблі, крани, склади, портові споруди. Незабудовані частини берега щільно окупували пляжники. Спокійною оазою на цьому тлі виглядав військовий порт, і саме туди вирішив пробратися Тур, аби мати спокійне місце для будівництва.

Скориставшись рекомендаційним листом військового аташе Перу у Вашингтоні, він домігся аудієнції у морського військового міністра. Вислухавши прохання, той роздратовано сказав: «Пане, ви потрапили не в ті двері. Я не можу допустити іноземців на військову територію. Потрібен дозвіл міністра іноземних справ».

Тур мав ще одного листа — до президента країни Бустаменте Ріверо. Після кількох днів клопотань йому повідомили про час аудієнції. Молодий норвежець коротко виклав свою теорію. Уважно вислухавши, президент сказав: «Якщо справді острови Тихого океану вперше відкрили люди з Перу, то наша країна зацікавлена в цій експедиції. Скажіть, якої допомоги ви від нас хочете?»

І незабаром морські офіцери у синій формі з подивом дивилися на блідих іноземців, які раптом з'явилися у них в порту і будували з колод щось незрозуміле.

Коли пліт почав набирати завершеного вигляду, на нього приїхав подивитися морський міністр. Вжахнувшись, він викликав Тура до себе і примусив підписати папір про те, що міністерство не несе відповідальності за життя членів екіпажу. Те саме його попросив зробити і начальник порту Кальяо. А ще за кілька днів Тура викликав посол однієї великої держави. «Ваші батьки живі? — запитав він і замогильним голосом додав: — Вони дуже засмутяться, дізнавшись про вашу смерть».

У ті дні в Перу проводив розкопки відомий американський археолог Річард Шедел. Він теж не додав оптимізму. «У них немає шансів вижити», — таким був його присуд.

На пліт сходилися дивитися всі — від простих моряків до адміралів. Вони скрушно хитали головою, і ніхто не давав позитивного прогнозу: неправильні розміри плоту, він малий — перекинеться від сильної хвилі, зламається на двох хвилях, просякне водою і потоне, шторми змиють екіпаж за борт, солоні хвилі роз'їдять майно на палубі, перетруться мотузки — і пліт розвалиться... Список недоліків зростав після кожного нового гостя.

Перспектива плавання виглядала невтішною — якщо справдиться хоча б один з прогнозів, сміливців чекає загибель. Тур не міг нічого відповісти, бо не мав досвіду моряка. Йому залишалося тільки покладатися на свою теорію.

Пліт назвали «Кон-Тікі» — на честь стародавнього бога індіанців. А Ерік червоною фарбою намалював на вітрилі його бородате обличчя — точну копію голови сонце-короля, знайденої в зруйнованому місті Тіауанако. Старт експедиції запланували на 28 квітня. Йшов 1947 рік.

32. НА ХВИЛЯХ ТИХОГО ОКЕАНУ

Пліт відбуксировали з військового порту у гавань яхт-клубу, щоб на відплиття могли подивитися всі бажаючі. Підняли норвезький прапор і прапори країн, які допомагали в організації експедиції. Зібралися нащадки старовинних іспанських родів, представники морського відомства та уряду Перу, дипломатичні представники багатьох країн. Юрми народу заповнили набережні.

«Нам стало ясно: якщо пліт, вийшовши з гавані, розпадеться, краще буде плисти в Полінезію кожному на окремій колоді, аніж повертатися назад».

Урочистого відплиття не відбулося. Члени екіпажу ще залагоджували свої справи в місті і мали зібратися на десяту годину. Тур сидів на пло-

ту, чекаючи на товаришів, коли з-за молу несподівано виплив буксирний корабель. І не встиг експериментатор змигнути оком, як моряки, виконуючи наказ міністра, швидко накинули трос. «Заждіть, ще рано, треба почекати інших», — закричав Тур, показуючи на місто. На буксирі не зрозуміли жодного слова і лише ввічливо посміхалися. Тур відв'язав трос.

У цей час папуга, один з членів експедиції, скориставшись метушнею, відкрив дверці клітки і вилетів. Доки Тур його ловив, трос знову міцно зав'язали. А через секунду катер сіпнув — і «Кон-Тікі» почав шлях через океан. На палубі — лише Тур і папуга. Люди на березі радісно кричали, махали руками, а фотографи і кінооператори мало не збивали один одного з ніг, фіксуючи драматичний момент відплиття. У відчаї Тур виліз на буксир і учинив там шарварок.

Коли Ерік і Бенгт спускалися на набережну, їм назустріч, розходячись по домівках, ішли люди. Поліцейський повідомив, що вже немає на що дивитися — пліт відплив. «Ми самі повинні пливти», — пояснювали вони.

Буксир виводить «Кон-Тікі» в море

«Кон-Тики»

«Даремно стараєтеся, — повторював поліцейський, — «Кон-Тікі» рушив ще годину тому». Вони пройшли крізь поліцейський кордон, однак плоту справді не було, натомість у гавані блукали інші члени експедиції, які теж нічого не розуміли. Всі полегшено зітхнули, побачивши буксир з плотом, що поверталися.

За домовленістю з міністром, корабель буксирував пліт у відкрите море аж до ранку наступного дня. Коли зійшло сонце, «Кон-Тікі» був уже на 50 морських миль від берега. Відв'язали трос. Пліт самотньо загойдався на хвилях.

«Ми урочисто попросилися з усіма на буксирі. Вони проводжали нас якимись дивними поглядами, а потім, ставши вздовж борту, розмахували руками доти, доки ми могли розрізнити їхні постаті».

33. СУТИЧКА ЗІ СТИХІЄЮ

«А тепер, хлопці, час заводити нашу машину», — сказав Торстейн, коли буксир зник за горизонтом, натякаючи, що насамперед слід навчитися керувати плотом, щоб він прямував на захід, а не повернув до берегів Південної Америки. Напнули вітрило, взялися за стернове весло, і, на радість, «Кон-Тікі» почав поволі слухатися своїх керманічів.

Пліт, як і передбачали, потрапив у течію Гумбольдта. Тепер він рухатиметься лише на захід. Звернути з цього шляху було неможливо. Щоб колоди не розвертало боком до течії, встановили чергування за стерном. Однак не встигли новоспечені моряки освоїтися на плоту, як подув сильний вітер.

«Розпочалася наша перша сутичка зі стихією. Ми все ще не були впевнені в океані, не знали, стане він нашим другом чи недругом. Огорнені темрявою, ми чули, як звичайний шум хвиль раптом переходив у свист бурхливого валу, і бачили білий гребінь, який підкрадався до нас, врівень з дахом каюти. Ми хапалися хто за що міг і тривожно чекали, коли маса води рине на нас і на пліт».

На щастя екіпажу, «Кон-Тікі» без особливих проблем перекочувався з хвилі на хвилю, а якщо вода потрапляла на палубу, то швидко зникала між колодами. Для стернового встановили непорушне правило — прив'язуватися лінвою до плоту. Сила стихії зростала, і одна людина вже не вправлялася зі стерном, часто зависаючи на ньому, наче акробат. Довелося виставляти двох, але і їхньої сили іноді бракувало, щоб втримати весло, від якого ватовики мали синці по всьому тілу.

«Коли нарешті приходила заміна, ми, зовсім знесилені, залазили до каюти, обв'язували ноги мотузкою і засинали у просоленому одязі, навіть не встигши влізти до спального мішка. І наче тієї ж миті хтось грубо смикав за мотузку: три години минуло, час знову виходити на вахту».

Друга ніч не принесла полегшення, навпаки — море стало ще бурхливішим. До самого горизонту простягався лише хаос водяних валів, небо затягнуло суцільними хмарами. Негода не давала можливості вирахувати координати.

Третьої ночі море трохи заспокоїлося, хоча вітер не вщухав. Близько четвертої ранку несподіваний бурхливий вал розвернув пліт на 180 градусів — вахтові не встигли навіть зрозуміти, що сталося. Всі вискочили на палубу, однак спроби розвернути пліт назад призвели лише до того, що двоє з екіпажу ледве не випали за борт. Змучена і виснажена команда вирішила приберегти сили — всі шестеро залізли в бамбукову каюту і, лігши покотом, заснули мов убиті.

Прокинулися вони пізнього ранку і перше, що побачили, — яскраве сонце, в променях якого океан уже не здавався таким лиховісним. Хвилі ще здіймалися високо, однак рухалися рівномірними валами. Найстрашніше було позаду. І, як потім виявилось, саме перші дні стали для експедиції найтяжчими.

Біля стерна відновили чергування. Кнут і Торстейн вибралися на верхівку щогли і після кількох експериментів встановили зв'язок з морською радіостанцією Ліми. Звідти повідомили, що літак посольства США вилетів за їхнім маршрутом, щоб передати прощальний привіт. Незабаром зв'язалися з літаком, однак зустрічі не відбулося. Після тривалих пошуків літак повернув до берега.

Через кілька днів океан заспокоївся остаточно. Команда поступово звикала до життя на плоту. Найбільше турбували колоди, які постійно двигтіли. Пам'ятаючи невеселі прогнози у порту, команда кілька тижнів прискіпливо придивлялася до мотузок — чи не перетруться вони? Згодом виявилось, що колоди набрякли і щільніше прилягли одна до одної, а мотузки, врізавшись у дерево (бальса — м'яка порода), тепер були надійно захищені від перетирання.

Ще одна гризота — як швидко бальса вбирає воду? Тур потайки відламував шматки дерева і кидав у воду. Ті повільно йшли на дно. Інші члени екіпажу також експериментували — і з тим же наслідком. Розтин засвідчив: всередині, на глибині 25 міліметрів, колоди сухі. Питання, чи встигне пліт досягти мети, не набравши критичної маси води, залишалося відкритим. Сподівалися також на сік усередині деревини, який мав зупинити просякання водою.

34. ВІЧ-НА-ВІЧ З ОКЕАНОМ

Зазвичай ранок на «Кон-Тікі» починався з того, що останній нічний вахтовий будив чергового кухаря, той вибирався на мокру палубу, залиту ранковим сонцем, і збирав летючу рибу. Річ у тім, що на ніч вони залишали парафіновий ліхтар. Його світло приваблювало летючих риб, які у польоті перечіпалися через бамбукову каюту чи вітрило і залишалися на палубі. Зазвичай вранці їх було не менше шести, рекорд — 26 рибин. А якщо, коли Кнут готував їжу, рибина вдарилася об його руку і ледве не потрапила на сковорідку.

Якщо поблизу не було акулячих плавників, мандрівники починали день з купання в океані, а потім снідали просто неба на краю плоту.

Стихія вже не турбувала, тому кожен, хто не чергував біля стерна, займався своєю справою. Бенгт виконував обов'язки економа і відповідав за складання щоденного меню, решту часу лежав біля дверей каюти з книжкою в руках (однією з 73 книг з етнології чи соціології, які взяв з собою).

Герман повсякчас був заклопотаний: то вовтузився на верхівці щогли

Побутові умови на «Кон-Тікі» були скромними

з метеорологічними приладами, то щось робив під плотом у водолазних окулярах або в гумовому човні з повітряними кулями та якимсь дивним вимірювальним апаратом.

Кнут і Торстейн завжди поралися з напівсухими батареями, паяльниками та схемами. Щоб їхня маленька радіостанція працювала серед бризок і вологи, на висоті всього 30 сантиметрів над поверхнею води, знадобився весь досвід, набутий ними під час війни. Щоночі вони посилали відомості про погоду в Метеорологічний інститут у Вашингтоні та інші місця.

Ерік зазвичай лагодив вітрило чи щось з такелажу. Щодня опівдні він брав секстант і визначав координати, згідно з якими вираховував відстань, пройдену плотом за добу. Іноді малював силуети бороданів та дивовижних риб серед океану. (Вони потім стануть ілюстраціями до його книги «Кон-Тікі і я»).

Тур заповнював судновий журнал, складав звіти для спонсорів і кредиторів, збирав планктон, робив кінозйомки. Всі важливі питання і рішення

обговорювалися на «військовій раді». Кожному доводилося нести вахту біля стерна по дві години вдень і дві — вночі. Куховарили теж по чергово.

Океан майже щодня дарував несподіванки і пригоди. І навіть наукові відкриття. Перше сталося вже на початку плавання. Торстейн якось прокинувся від дотику до його обличчя чогось холодного і мокрого. «Летюча риба», — подумав він і почав нишпорити у темряві, щоб викинути її. Однак вхопив щось довге, слизьке і в'юнке, мов змія. Згадалися розповіді про велетенських кальмарів та їхні щупальця, якими екіпаж залякували ще в порту Кальяо. В паніці він розбудив інших.

Нічним гостем виявилася невідома риба завдовжки з метр, яка заспокоїлася у банці з формаліном. Потім з'ясувалося, що це зміна макрель. Шестеро мореплавців у бамбуковій хатині посеред океану стали першими людьми, які побачили цю рибу живою, бо на узбережжі Південної Америки і Галапагоських островів знаходили лише її кістяки.

Уночі біля самісінького борту часто з'являлися вогники-очі, які незмигливо дивилися на пліт. Іноді серед них вдавалося розпізнати кальмара чи якусь глибоководну рибу, але переважно гостей важко було ідентифікувати. Кілька дивних явищ так і залишилися загадкою.

Однієї ночі у воді миготіли світні кулі діаметром близько метра – і це було схоже на раптові спалахи електричних лампочок. Іншої хмарної ночі стерновий помітив слабке світло, що нагадувало велику тварину і змінювало форму від кола до трикутника. Потім світло розділилося на дві частини, далі — на три. І кожна розміром 6–8 метрів плавала самостійно довкола і попід плотом. Це тривало кілька годин.

«Акула!» — якось зойкнув Кнут, перучи біля борту. Всі звикли до невеликих акул, які супроводжували пліт. Однак цього разу сталося щось надзвичайне. Всі побачили здоровенну потворну морду морського чудовиська, яке пливло за кормом. Щось страшніше годі було вигадати.

У монстрі розпізнали китову акулу — найбільшу рибу у світі. Вона була така величезна, що, коли підпливала під пліт, її голова виднілася з одного боку, а увесь хвіст з іншого. Одного її удару було досить, щоб рознести «Кон-Тікі» на друзки. Цілу годину акула нервувала мореплавців, котрі вишикувалися біля борту з гарпунами, що проти розмірів риби радше нагадували зубочистки.

Схожа ситуація склалася і з велетенським китом, який, помітивши пліт, змінив курс і наблизився до дивної плавучої споруди. У довжину він був більший за «Кон-Тікі» і коли заплив під пліт, члени екіпажу пережили не найкращі хвилини своєї подорожі. А загалом кити навідувалися часто і вели себе мирно, жодного разу не зачепивши ні стерна, ні плоту.

Не менш цікавими і драматичними стали знайомства з черепахами, кальмарами, гігантськими скатами. Щоденники експедиції зберегли записи про зустрічі з невідомими (чи неідентифікованими) тваринами і рибами.

Кадри із документального фільму «Кон-Тікі»

*Кадр із кінофільму «Кон-Тікі» (2012 р.):
полювання на акул*

*Кадри з кінофільму «Кон-Тікі» (2012 р.): людина за бортом (угорі)
та китова акула обстежує пліт (унизу)*

35. НЕБЕЗПЕЧНІ РОЗВАГИ

Минали тижні в океані. І жодного разу вони не зустріли ні кораблів, ні якихось інших ознак існування людей у світі. Тільки вода і небо, розділені горизонтом. Тут усі проблеми цивілізації здавалися штучними і примарними, продуктом зіпсованого людського розуму.

За плотом пливло безліч риб, а його нижня частина невдовзі перетворилася на зоологічний сад з різноманітною живністю. Дослідженню цього природного акваріуму заважали акули, які з'являлися у найнесподіваніший момент. Щоб захиститися від них, Ерік змайстрував бамбукову водозащитну корзину. Звичайно, вона не гарантувала цілковитої безпеки від гострих зубів, однак все-таки відлякувала акул. Відтак мореплавці могли насолоджуватися картинами підводного життя і без проблем перевіряти технічний стан плоту.

Спочатку мандрівники остерігалися акул з огляду на їхній вигляд та недобру репутацію. Однак коли освоїлися з простором навколо плоту, де вони купалися і проводили досліди, почали відганяти небезпечних сусідів гарпунами.

Оскільки вбити одним ударом акулу неможливо, спробували ловити їх на гачок, точніше на кілька гачків, зв'язаних до купи, а за лінву слугував тонкий сталевий трос. Наживкою стала золота макрель. Коли за мить вона опинилася у шлунку акули, зчинилася ціла битва, однак шестеро людей переважили одну акулу і витягли її на палубу. Накинувши на хвіст ще одну лінву, рибалки чекали на іншому боці плоту, доки риба затихне.

Боротьба з хижакками так сподобалася, що відтоді стала регулярною. Іноді їм вдавалося витягувати акул до трьох метрів завдовжки. Одного дня в спортивному запалі вони впіймали аж дев'ять акул. Щоправда, потім у сні рибалкам довго вмигалися хижі пащі і плями крові.

За тихої погоди мандрівники відчалювали на гумовому човні, щоб зробити фото- і кінозйомки. Коли двоє з екіпажу вперше побачили плітвіддалік, то почали щосили реготати, і решта подумали, що з колегами щось негаразд, можливо, стався сонячний удар.

Однак і Тур з напарником, опинившись у човні, теж не могли втриматися від сміху. Побачене вражало своєю алогічністю — палуба не проглядалася навіть за найменших хвиль, виднілася тільки солом'яна хатина, що, як і дивні бородани біля неї, весело підстрибувала на воді.

Проте якимось, коли Тур черговий раз подався на зйомки, необачність ледве не призвела до нещастя.

«Вітер і хвиля виявилися сильнішими, ніж ми очікували, і «Кон-Тікі» прокладав собі шлях з набагато більшою швидкістю. Рятуючи свої життя, ми гребли щосили, аби наздогнати пліт, який не міг повернути назад.

Навіть тоді, коли наші товариші згорнули вітрило, вітер так дув у бамбукову каюту, що пліт несло з такою швидкістю, якої ми не могли досягти з допомогою маленьких іграшкових весел у гумовому човні. У кожного пульсувала лише одна думка: ми повинні бути разом. Ми провели в океані жахливі хвилини, перш ніж нам пощастило догнати пліт і, вилізши на нього, знову опинитися вдома, серед товаришів».

З того дня вони постановили не відпливати від плоту, не прив'язавшись довгою линвою.

36. ЛЮДИНА ЗА БОРТОМ!

21 липня, незадовго до завершення плавання, погода зіпсувалася, а небо затягнуло темними хмарами. Герман анемометром замірював силу вітру і оступився...

«Крізь шум хвиль ми почули слабкий крик про допомогу і побачили Германа в океані. Він з усіх сил намагався дістатися плоту, відчайдушно борючись з високими хвилями, що піднімали і відносили його в бік від лівого борту. Ми з Торстейном першими побачили його і похололи від жаху. Заволавши на все горло: «Людина за бортом!», кинулися до найближчої рятувальної линви. Герман прекрасно плавав, і хоча ми одразу зрозуміли, що життя товариша поставлено на карту, все ж дуже сподівалися, що йому пощастить дістатися плоту.

Торстейн швидко схопив линву, призначену для рятувального човна. Це був єдиний випадок за весь час подорожі, коли линву заїло — і так невчасно. Герман тепер плив на одній лінії з кормою, але за кілька метрів від неї, і ще міг сподіватися на порятунок, якби йому вдалося підпливти до лопаті стернового весла і повиснути на ній. Він не встиг ухопитися за виступ колод і тому простягнув руку до лопаті весла, але вона прослизнула мимо. І ось він опинився там, звідки, як ми знали з досвіду, ніщо не поверталось.

Доки я і Бенгт спускали на воду човен, Кнут і Ерік намагалися кинути Герману рятувальний круг. Прив'язаний до довгої линви, він завжди висів напоготові на покрівлі каюти. Однак того дня вітер дув так сильно, що круг весь час відносило назад на пліт. Герман плив уже далеко позаду стернового весла і відчайдушно намагався не відставати від плоту, проте з кожним поривом вітру відстань збільшувалася. У нього ще

залишалася слабка надія на човен, який ми спустили на воду. Раптом Кнут кинувся з плоту і пірнув в океан. У руці він тримав рятувальний круг і плив, спираючись на нього. Щоразу, тільки-но голова Германа з'являлася на гребені хвилі, Кнут зникав, а коли з'являвся Кнут, Германа не було. Та ось ми побачили голови обох одночасно — вони вдвох трималися за рятувальний круг. Ми ухопилися за лінву і потягли щосили. Того вечора нам було не до веселих дотепів. Усіх ще довго проймав нервовий дроз. Однак він змішувався з гарячим відчуттям радості від того, що нас, як і досі, на плоту — шестеро».

37. НЕПРИСТУПНІ ОСТРОВИ

Минуло три місяці. З наближенням островів дедалі актуальнішим ставало питання: як завершиться плавання? Вдалим його можна було б назвати лише у тому разі, якщо команда зійде на берег у повному складі і неушкодженою.

Одного дня Ерік вираховував, що вони перебувають на однаковій відстані і від Маркізьких островів, і від архіпелагу Туамоту. Протягом трьох діб пліт рухався прямим курсом на острів Фату-Гіва — такий рідний для Тура. І він у душі сподівався, що саме туди їх винесе стихія. Однак подув сильний північно-східний вітер і спрямував «Кон-Тікі» на архіпелаг Туамоту.

31 липня на світанку Герман спустився зі щогли і гукнув у каюту: «Ану, виходьте і погляньте на ваш острів!» Усі, штовхаючись, подерлися на щоглу — на горизонті виднілася смуга, наче проведена синім олівцем. Схід сонця освітив ряди дерев всього за кілька миль від плоту.

На жаль, «Кон-Тікі» вже не міг повернути, і мореплавці тільки сумно провели острів поглядами. За розрахунками Еріка, вони бачили острів Пука-Пука архіпелагу Туамоту. І все ж це був неабиякий привід для радості — вони перепливли Тихий океан! «Ну і добре, що не пристали, — пожартував Бенгт. — Я ще не встиг прочитати три книги».

Через чотири дні «Кон-Тікі» підійшов до оточеного бар'єрними рифами атолу Ангатау. Ще здалеку розрахувавши шлях, екіпаж півдня маневрував біля неприступних рифів, намагаючись знайти прохід до лагуни. Сонце стояло вже низько, коли назустріч їм відпливла пірога з людьми. Незабаром двоє острів'ян стояли на палубі. Ламаною полінезійською Тур пояснив, що вони хочуть пристати до берега. Його зрозуміли і вказали, де прохід. Взявши весла, екіпаж заповзвся скеровувати пліт туди, але марно.

Полінезійці дуже здивувалися. «Б-р-р-р-р», — сказав один з них, покрутивши рукою. Тур зрозумів: їм пропонують запустити двигун. Він провів гостей на корму, аби показати, що ніякого двигуна немає. Перелякани

тубільці стрибнули у пірогу і зникли. Вже як стемніло, з'явилося чотири човни. Юрба полінезійців, отримавши подарунки, взялася буксирувати пліт, однак течія «Кон-Тікі» не відпустила.

Коли піроги попрямували додому, виявилось, що з ними поплив і Кнут. У галасі він неправильно зрозумів вказівки Тура і вирушив шукати підмогу. Як його повернути, адже пліт знову плыв за хвилями? Єдиний вихід — подавати світловий сигнал із щогли. І — о, диво! — коли вже не залишалось жодної надії, в океані почулися голоси. Три піроги виринули з темряви, повернувши Кнута на палубу рідного «Кон-Тікі».

Кнут, який ледве не завершив плавання, розповів, що на березі його оточили полінезійці. Побачивши привезені іншими подарунки, вони не хотіли нікуди відпускати білу людину, вочевидь сподіваючись, що й інші члени екіпажу зйдуть на берег — і не з порожніми руками.

Всі сміялися і не хотіли розуміти намагання норвежця організувати найміцніших чоловіків для допомоги. Прибульця потягли в селище, намагаючись посадити за приготовлений стіл. Кнут не здавався і врешті вирвався з того полону. Мало не погрожуючи, він примусив острів'ян вирушити навздогін «Кон-Тікі».

38. КАТАСТРОФА

Наступним по курсу лежав атол Раоіа. Рифи біля нього розкинулися на 50 миль прямою лінією. Вранці на сто перший день плавання стало зрозумілим — обійти бар'єр не вдасться.

На «Кон-Тікі» готувалися до завершення плавання: все цінне позносили в каюту і закріпили. Документи, щоденники, плівки запакували у водостійкі мішки. Викинули все зайве, щоб зменшити вагу, а відповідно і глибину занурення плоту, аби він міг перенестися через риф. Наказ перший і останній вимагав — за жодних обставин не залишати пліт, бо рано чи пізно його перекине через риф, а без нього хвилі розіб'ють людей об скелі за кілька секунд. Усі взули черевики (вперше за час подорожі) і надягли рятувальні пояси.

Настали тривожні години чекання. Тур до останньої хвилини вів щоденник, а Торстейн — переговори з радіолюбителем з Раротонги. Він попросив того сповістити про них норвезьке посольство у Вашингтоні в разі, якщо вони не вийдуть на зв'язок протягом 36 годин.

Ще до тої миті, коли «Кон-Тікі» вдарило об риф, три хвилі страхітливої сили обрушилися на нього.

«Я відчув, як усе моє тіло з такою величезною силою засмоктусь вир, що змушений був напружити кожен м'яз і весь час думати

про одне — триматися, триматися! Мені здається, в такому відчайдушному становищі скоріше руки відірвуться від плечей, ніж мозок дасть команду розчепити пальці».

Четверта хвиля вдарила пліт об риф. Озирнувшись, Тур побачив на палубі лише Германа.

«Я весь похолов від жаху. Що з того, що я витримав? Якщо втрачу хоч одного з товаришів зараз, коли мети майже досягнуто, все піде прахом».

За борт зміло лише Торстейна. Він, не випускаючи з рук линву, повернувся на пліт. Ерік перебував у бамбуковій каюті, яку сплюснуло хвилею. Інші забарикадувалися за палубним настилом. «Ми на місці», — крикнув Бенгт.

Усе це сталося протягом кількох секунд. Ще одна хвиля не принесла змін — пліт залишався у воді, екіпаж тримався як міг. Нарешті удар стихії виніс «Кон-Тікі» на риф. Один за одним потерпілі перестрибнули на скелі бар'єра.

39. НА БІЛОМУ ПІСКУ СЕРЕД ПАЛЬМ

Найстрашніше було позаду. Чимшвидше екіпаж забрав з плоту найнеобхідніше — радіостанцію, харчі, бутлі з водою — і переніс на берег через затоку з внутрішнього боку рифу. Стихія зруйнувала палубу «Кон-Тікі», однак речі, прив'язані у каюті, залишилися неушкодженими.

Дев'ять бальсових колод з ківедських джунглів Еквадору витримали і не розпалися, врятувавши життя членам експедиції. Тур ніяк не міг повірити, що все минулося без тяжких наслідків.

«Ми лежали на березі маленького безлюдного острова. Подорож завершилася. Всі — живі. Я був зворушений. Ми лежали на твердій землі нерухомого острова, у справжній Полінезії. Я став на коліна і занурив пальці глибоко в сухий пісок. Мені давав насолоду вигляд кожного сліду на незайманому піщаному березі, який тягнувся до пальмового гаю».

Герман, як завжди, енергійний, виліз на невелику пальму і скинув зелені кокосових горіхів. Зрізавши верхівки, мандрівники напилися холодного кокосового молока. «У чистилищі трохи вогкувато, але рай приблизно такий, яким я його собі й уявляв», — сказав Бенгт, який найбільше постраждав, отримавши струс мозку під час падіння щогли. Інші відбулися синцями і подряпинами.

Феєрія пригод Тура Хейєрдала

Робінзони після 101 дня хитавиці на плоту не дуже впевнено стояли на ногах. Іноді вони хапалися за стовбури пальм, коли здавалося, що насувається хвиля. Бенгт виловив ящик з кухонним начинням і нагодував екіпаж обідом, після якого спробували встановити зв'язок зі світом, аби повідомити, що вони неушкоджені і не потребують рятувальників.

Радіоапаратура набралася води, її розіклали на коралових брилах для просушування. Вже наступного дня Торстейн і Кнут почали її збирати — закінчувався 36-годинний термін, встановлений для радіолюбителя з Раротонги. Однак оживити апаратуру не вдалося. Термін зв'язку минув.

Натомість вирішили спробувати маленький радіопередавач, яким користувалися ще під час війни. Він теж намок і мовчав, однак остання спро-

Феєрія пригод Тура Хейєрдала

ба увінчалася успіхом. Але спочатку помічник з Раротонги не відгукувався (можливо, передавав інформацію про аварію), Ліма не відповідала, кілька знайомих із США теж не чули позивних «Кон-Тікі».

«У цілковитому розпачі ми ладні були підстрибнути до верхівок пальм і струсити з них усі кокосові горіхи. Важко сказати, що вчинили б, аби несподівано нас не почули і Раротонга, і наш приятель Гал з Лос-Анджелеса. За словами Гала, він плакав від радості, почувши знову наші позивні. Вся метушня негайно припинилася. Вкрай змучені, ми лягли спати на постелях з пальмового листя».

*Плавання «Кон-Тікі» тривало 101 день.
Середня швидкість склала приблизно 3 км/год*

Французька Полінезія. Готель на острові Бора-Бора

Впродовж наступних днів робінзони облаштовували табір, купалися, рибалили, досліджували навколишні рифи і острівці. Пліт викинуло ще далі на рифи, але стягти його у внутрішню бухту не вдавалося. Дні минали у пригодах і блаженних відчуттях Але не сидіти ж на острові все життя!

40. У ГОСТЯХ У ПОЛІНЕЗІЙЦІВ

Одного ранку в лагуні з'явилось два вітрила, на берег зійшло п'ятеро переляканих полінезійців. Побачивши білих людей, вони не знали, що й думати. На щастя, один з них трохи говорив французькою і прояснив ситуацію.

Виявляється, на іншому березі лагуни жили тубільці. Там давно бачили вогонь з цього боку атолу, однак гадали, що то справа рук духів — людей тут бути не могло. Проте через декілька днів жителі почали знаходити у воді ящики, банки з сухарями, черевики і зрозуміли — сталася корабельна катастрофа.

Наступного дня по мандрівників прибула ціла флотилія полінезійців на чолі з вождем. У селищі не було ні школи, ні радіо, ні білих людей. Господарі влаштувати на честь гостей бенкет, що тривав не один день. Усі 127 жителів уранці і ввечері тиснули руку несподіваним прибульцям, які на кілька тижнів перетворили їхнє життя на свято. (До речі, Бенгт Даніельсон пізніше повернувся на цей атол для етнологічних досліджень і написав книгу вражень «Щасливий острів»).

Одного дня губернатор французьких тихоокеанських колоній повідомив з Таїті, що за вказівкою з Парижа він послав по екіпаж «Кон-Тікі» урядову шхуну «Тамара».

Коли шхуна «Тамара» з «Кон-Тікі» на буксирі увійшла в бухту Папеете, жителі Таїті стояли на березі щільною стіною. Новини на острові поширювалися блискавично, і кожному кортіло подивитися на пліт, що приплив з Америки. Мер Папеете привітав мореплавців, а дівчата накинули їм на шию ароматні вінки з білих квітів. Губернатор готував прийом на честь мандрівників, запрошення сипалися з усіх кінців острова.

Тур шукав у натовпі знайомі обличчя. Зрештою з вигуком «Тераї Матеата!» до нього кинувся немолодий полінезієць велетенського зросту. Так, це був його названий батько Терієроо, у домі якого молодий шукач раю набрався першого досвіду острівного життя. Як і 10 років тому, вождь влаштував велике свято у себе в будинку в долині Папено.

То був безтурботний час. Мандрівники купалися в лагуні, лазили по горах і забавлялися полінезійськими танцями на траві під пальмами. Дні минали і перетворювалися на тижні, які, в свою чергу, загрожували перетворитися на місяці. Тому учасники експедиції з радістю зустріли новину,

що судновласник Ларс Хрістенсен дав команду своєму кораблю «Тур-І» забрати їх з Таїті і доправити в Америку.

Тисячі людей прийшли у порт провести моряків з «Кон-Тікі», уквітчавши їх вінками. «Якщо хочете повернутися на Таїті, маєте кинути вінки у лагуну», — прокричав вождь Терієроо, коли над островом пролунав останній гудок.

«Червоні дахи зникли за пальмами, пальми розтанули в синяві гір, які поступово, мов тіні, опускалися за горизонт в океан. Ми, шестеро, стояли на палубі біля наших дев'яти величезних бальсових колод. Ми були живі. А на воді лагуни в Таїті лежало шість білих вінків, і лагідні хвилі то прибивали їх до берега, то відносили назад».

41. МІЖ ЖОРНАМИ БОРГІВ І ПРОБЛЕМ

Для п'яти членів екіпажу плавання завершилося 29 вересня 1947 року, коли теплохід «Тур-І» увійшов у гавань Сан-Франциско. Відтепер кожен міг займатися своїми справами. Натомість для Тура проблеми тільки починалися. І перший удар він отримав прямо в порту. Їх зустріли секретар експедиції, норвезький консул і невідомий, який швидко вручив Туру рахунок на десять тисяч доларів.

Що це? Оплата за додаткову відстань, яку здолав теплохід, щоб забрати експедицію з Таїті. Але ж у радіограмах наголошувалося, щоб їх забрав тільки попутний корабель. У Норвегії хтось усе переплутав.

Туру не давали спокою думки про борги, яких він набрався для плавання, а тут — новий тягар. Він не мав навіть грошей на квитки до Вашингтона. Виручив генеральний консул, допомігши позикою, яка лягла на керівника експедиції новим боргом.

Крім кредиторів, у житті після «Кон-Тікі» на Тура також чекали: наукова праця, що мала підсумувати експедицію, розлючені науковці, роботи яких ставилися під сумнів, книга про експедицію, сімейні проблеми. Все доводилося вирішувати одночасно. Тоді навряд чи хто заздрих Туру. Наступні кілька років події в його житті змінювалися з калейдоскопічною швидкістю.

У Вашингтоні справи пішли веселіше — норвезьке посольство влаштувало прийом, незвичайними мореплавцями цікавилися журналісти, різні видання просили фотографії. Екіпаж «Кон-Тікі» з подивом дізнався, що за плаванням уважно слідкував президент США Трумен (навіть збирав газетні вирізки у спеціальний альбом), який запросив їх у Білий дім, щоб з перших вуст почути про експедицію.

У Нью-Йорку, куди Тур приїхав з метою прочитати кілька лекцій,

Кадр із кінофільму «Кон-Тікі»

власник теплохода «Тур-І» Ларс Хрістенсен запросив його на обід. Вислухавши неймовірну історію «Кон-Тікі», він несподівано сказав: «Я чув, що моя фірма виставила вам рахунок. Забудьте про нього». В голові враженого Тура засяяла думка: експедиція принесла перший серйозний прибуток!

А через кілька днів журнал «Life» щедро заплатив за право першої публікації фотографій експедиції — п'ять тисяч доларів, хоча Тур сподівався лише на дві. Він одразу відніс гроші кредиторам. Загалом експедиція не викликала ажіотажу, хоча преса писала про неї доволі багато.

У США сталася подія, яка змінила сімейне життя Тура. Щоб якнайшвидше зустрітися з дружиною, він викликав Лів у Вашингтон. Коли в аеропорту журналісти приготувалися сфотографувати історичну зустріч, Лів відштовхнула Тура, звинувативши його у бажанні заробити дешеvu рекламу. Справжня причина, без сумніву, крилася в іншому, хоча той інцидент, мабуть, і поклав край їхнім стосункам. Розійшлися мирно, без скандалів, як цивілізовані люди.

«Коли ми нарешті зустрілися після багатьох років розлуки, щось змінилося у наших стосунках. Останні роки ми провели зовсім порізноmu. Лів безтурботно жила разом з дітьми в затишному будинку Томаса Ольсена під Нью-Йорком, а я пізнав весь бруд і жорстокість війни. Тепер ми дивилися на життя з різних точок зору. Там, де вона бачила героїзм і патріотизм, я не помічав нічого, крім смерті і людських страждань.

Лів втратила віру — вона не могла уявити, як Бог міг допустити таку жахливу війну. Моя ж віра в Бога, який забороняє людям убивати собі подібних, навпаки зміцніла. Ми залишили друзями».

Мабуть, поведінка Лів була цілком зрозуміла. Врешті вона познайомилася з Джеймсом Стілменом Рокфеллером, який щойно завершив навколосвітню подорож на яхті. Заходив і на Маркїзькі острови. Вражений тим, що Лів прожила там цілий рік, він запропонував їй шлюб. Нове подружжя перебралося жити до США.

Тур сумував недовго. Вже в Норвегії під час одного з уїкендів у готелі для лижників він звернув увагу на привабливу дівчину. Швидко знайшовши з нею спільну мову, Хейєрдал жартома запропонував поїхати з ним у Бразилію пострибати з парашутом. Звали її Івонна.

«Вона дивним чином поєднувала в собі красу, дружлюбність і незмінну урівноваженість, відразу повірила в мою теорію міграції народів і далі віддано підтримувала мене в найтяжчі моменти моїх нескінченних битв з науковими опонентами,

коли іноді здавалося, що весь світ академічної науки об'єднався для захисту старих догм у боротьбі проти нових знань. Івонна залишалася поруч зі мною протягом багатьох років».

Одружилися вони влітку 1949-го.

Тур з Івонною, другою дружиною

42. КЛАСИК ЛІТЕРАТУРИ МИМОВОЛІ

Коли Тур знову ступив на землю Норвегії, то не мав ані копійки за душею, натомість кредитори чекали на повернення коштів, вкладених в експедицію. Вдома він відразу взявся за організацію лекцій, що дозволило б заробити і розрахуватися з боргами. Проте дуже швидко розчарувався — співвітчизники сприймали експедицію, як забаву нероб. Преса, до кінця не зрозумівши, про що мова, скептично відгукувалася на ім'я Хейєрдал. Лекційний тур не приніс очікуваних грошових надходжень.

Туру не залишалось нічого іншого, як знову спробувати щастя в США. Він уклав угоду на сто лекцій по 200 доларів за кожну (разом 20 тисяч доларів). Здавалося, мандрівнику нарешті вдасться повернути борги. Однак, підписуючи папери, Тур через недосвідченість у таких справах не звернув увагу на те, що сам має оплачувати дорогу і готелі, а ось маршрут лекцій складають організатори турне. А ті не надто турбувалися про зручність для свого клієнта. В результаті часто доводилося летіти чи їхати поїздом на чергову лекцію через всі Сполучені Штати, витрачаючи чималі кошти.

Понад три місяці виснажливого життя на колесах дозволили Туру сплатити більшу частину боргу. Тепер фінансові сподівання він покладав на книгу «Експедиція на «Кон-Тікі», яку написав до осені 1948 року, де у популярній формі розповів про свою теорію і плавання на плоту.

Тур не сподівався на гучний успіх своєї праці — хотів лише трохи заробити, скинувши з пліч фінансовий тягар, і привернути увагу до своєї теорії, яку й досі ігнорували в наукових колах. У Норвегії книга вийшла

в листопаді і мала стримані оцінки. Через два місяці про неї вже не згадували.

На початку 1949 року книгу надрукувало в Швеції маленьке видавництво «Форум». Добре продумана реклама привернула увагу читачів, а рецензенти не скупилися на епітети і на всі лади вихваляли подвиг екіпажу «Кон-Тікі». Наслідок — вибух інтересу до історії шести сміливців, один з яких — швед. Упродовж першого року продали 100 тисяч примірників — тогочасний рекорд для Швеції. Саме звідси почалася триумфальна хода книги країнами світу.

У США з їхнім величезним ринком три видавництва відмовилися від пропозиції друку. Один з нью-йоркських видавців заявив, що не друкуватиме книгу, бо в ній немає сексу і ніхто не потонув. За справу взялося чикагське видавництво, що спеціалізувалося на виданні атласів і дитячих книжок. Яким же було загальне здивування, коли книга на тривалий час стала бестселером – і це в Америці, куди незнайомцю та ще й без реклами пробитися неможливо.

Аналогічна історія повторилася і в Британії. Тиражі розходилися миттєво. Провідні газети друкували захоплені рецензії: «торжество людського духу», «велика книга нашого часу», «класика літератури про море», «книга, що повертає віру в людину». Письменника Хейєрдала ставили в один ряд з Данієлем Дефо, Жулем Верном, Артуром Конаном Дойлем, Джозефом Конрадом, Германом Мелвіллом. Хоча наголошувалося на одній істотній відмінності — якщо у цих письменників фабула творів вигадана, то історія «Кон-Тікі» справжня. Книгу переклали майже 70 мовами світу.

43. АВАНТЮРИСТ ЧИ НАУКОВЕЦЬ?

І все ж сенсом життя для Тура залишалася наука. Проте науковий світ тривалий час удавав, ніби нічого не сталося. Ім'я Хейєрдала не знали в наукових колах, і його експеримент сприймали як авантюру дивака. Коли ж після експедиції шестеро сміливців стали бажаними гостями на газетних шпальтах, поважні вчені запитували один одного: а хто такий Хейєрдал?

Коло науковців, які вивчали стародавню історію Америки і Тихого океану, складало фактично замкнену касту, де панувала чітка ієрархія. Допускати туди вискокчу без університетської освіти ніхто не збирався. В очах цих людей Тур виглядав авантюристом, неуком, який нахабно взявся не за свою справу, порушивши усталені канони. А коли книга принесла Туру всесвітню славу, багатьох охопила банальна заздрість: хто він такий, за що йому стільки почесей?

«У ті часи вважалося непристойним, щоб справжній вчений

писав інакше, ніж для вузького кола посвячених. Нікому не дозволяли виходити за рамки вибраної спеціалізації. Я знав правила гри, але порушив їх, щоб пробити стіну, зведену між Полінезією і Америкою, а також між різними галузями науки. Адже тільки об'єднавши зусилля різних напрямків, можна розгадати ребус під назвою «шляхи міграцій у Тихому океані». Видаючи книгу, я хотів, щоб непосвячена людина також дізналася про те, що відбувається в науці, адже часом сторонній має більш свіжий погляд, ніж фахівець».

Багато науковців не приховували своєї зневаги до історії «Кон-Тікі» і зверхньо називали пліт жмутом колод. Натомість у спортивному світі Тура вважали відчайдушним мореплавцем, і яхт-клуби навперебій запрошували до себе, чого він зовсім не прагнув.

Журналісти, відчувши провокаційну тему, активно роздмухували її, підбурюючи науковців на коментарі, які не відзначалися делікатністю. І газетна дискусія, на яку Тур покладав великі надії в пропаганді своєї ідеї, швидко обернулася проти нього — його відкрито звинувачували в ошуканстві. «Експедицію «Кон-Тікі» потрібно замовчувати, доки про неї остаточно не забудуть», «Шахрайство під назвою «Кон-Тікі», «Чи був «Кон-Тікі» рекламним трюком?» — кричали заголовки газет, цитуючи слова «наукових світил». Фінський професор Карстен цинічно заявив, що книга «Кон-Тікі» навряд чи містить половину правди.

«У мене склалося враження, начебто армія невидимих ворогів напала на мене з-за рогу і завдала мені смертельної рани. Краще б я справді загинув в океані, ніж дожив до такої ганьби.

Однак... Я часто згадував, як ми налетіли на риф Рароїа, коли, здавалося, океан з усією силою хотів відірвати мене від линви, за яку я тримався з останніх сил. У той момент мені примарилось, що на коротку мить я зазирнув по той бік життя. І присягнувся: якщо нам судилося вижити серед вбивчих хвиль, я ніколи не забуду тієї миті.

Це давало мені сили для боротьби з науковим світом. Я ніколи не намагався комусь зашкодити. Завжди оборонявся, ніколи не атакував. Якщо й був часом агресивний, то тільки у відповідь».

З кожним днем у бій вступало дедалі більше фахівців: з ботаніки, зоології, антропології, етнології — всіх наук, які Хейєрдал в обгрунтуванні своєї теорії мав небережність зачепити. Іноді його захищали норвезькі колеги, особливо з рідного університету.

Не маючи ні наукових звань, ні впливових покровителів у високих кабінетах, Тур, однак, не втомлювався писати спростування, виступати у диспутах, зустрічатися з опонентами. Через безліч проблем він не мав часу написати оновлену версію дослідження: доводилося відбиватися публікаціями у газетах та журналах.

Крига недовіри дуже повільно, але скресала. Перша тріщина пролягла через Швецію. Нетрадиційному вченому запропонували захистити свою теорію на засіданні Шведського королівського товариства антропології і географії. Настав, за словами науковця, великий день 23 вересня 1949 року. У залі товариства не було жодного вільного місця. Виступ викликав зацікавлення, а відсутність критичних зауважень навіть спантеличила дослідника. Заключним акордом засідання стало вручення Хейєрдалу срібної медалі — його першої наукової нагороди.

«Жоден з численних призів, отриманих мною пізніше, не радував мене так сильно і не мав такого великого значення для моєї боротьби, як перше визнання Шведською академією».

До повної перемоги було ще далеко, але після уваги з боку науковців сусідньої країни прийшло визнання і на батьківщині. Норвезьке географічне товариство оголосило мандрівника своїм почесним членом. А на доповідь в Академії наук завітав навіть король Норвегії. На початку 1951 року Тур отримав золоті медалі від Королівського шотландського і Французького географічних товариств. Того ж року король Норвегії нагородив його орденом Святого Улава.

44. ЗІРКА КІНОЕКРАНУ

Під час експедиції Тур відзняв близько 250 метрів плівки.

«Перед самим від'їздом до Перу я купив маленьку заводну кінокамеру в фотомагазині в Осло. Продавець за 20 хвилин пояснив мені, як нею користуватися. На цьому моя кінематографічна освіта завершилася».

Ще в США, після повернення з плавання, представники провідних кінокомпаній переглянули матеріал, привезений мандрівниками. Година за годиною на екрані миготіли розрізнені кадри, з яких важко було щось зрозуміти. До того ж половину матеріалу зіпсувала волога.

Фахівці з сумом констатували: з того нічого не вийде. Пізніше такий самий вердикт виніс і директор Державного норвезького управління кінопрокату. Одна американська фірма запропонувала Туру 200 доларів за

весь матеріал. Він відмовився, сподіваючись зробити демонстраційний фільм для лекцій.

Проте у 1949 році невеличка шведська фірма «Артфільм» за допомогою найновішої техніки взялася переробити кіноматеріал з «Кон-Тікі». Його переклали на широку плівку, змінили швидкість з 16-ти на 24 кадри за секунду, покращили світло, прибрали дефекти, викликані тремтінням камери. Тур приїхав у Стокгольм, написав сценарій і начитав текст різними мовами.

Прем'єра фільму відбулася в січні 1950 року в столиці Швеції. Серед гостей — шведська королівська сім'я. Глядачів просто шокував ефект присутності: риби, море, небо, хвилі, вітер... Кадри хвиль і шторму навіть викликали у декого приступи морської хвороби. Огріхи зйомки лише додавали фільму достовірності і шарму. Відгуки можна було передати одним словом: неймовірно! Без сумніву, народилася чергова сенсація. Незабаром фільм демонстрували у світовому прокаті.

Однак довго спочивати на лаврах не судилося. Зателефонували з Голлівуду і повідомили, що на Тура подали до суду, вимагаючи 150 тисяч доларів — у фільмі без дозволу таїтянки Пуреа Рісін демонструють кадри, де вона танцює хулу. Крім грошової компенсації, танцівниця вимагала і конфіскації фільму, який демонстрували у понад 100 кінотеатрах США. Досвідчені люди радили Туру заплатити, оскільки в таких випадках судді завжди стають на бік позивача. Однак Тур вирішив судитися — грошей у нього не було.

Суд у Голлівуді тривав чотири дні. Спочатку здавалося — у норвежця жодних шансів на успіх. Після тривалих перипетій у вирішальний момент суддя несподівано сказав: «Я хочу подивитися фільм». Незважаючи на протести адвокатів Пуреа Рісін, сторона Тура швидко організувала перегляд картини у кінотеатрі для суддів та всіх зацікавлених. Суддя висидів усі півтори години фільму, а потім попросив ще раз запустити стрічку.

Коли у залі суду запанувала тиша, служитель Феміди сказав, звертаючись до позивачки: «Ви не можете вимагати компенсації і конфіскації. Понад те, ви маєте пишатися, що виконали такий гарний танець у такому чудовому фільмі».

Питання було закрите. Фільм подивилося понад тридцять мільйонів людей у кінотеатрах, а потім близько півмільярда по телебаченню. 1951 року «Кон-Тікі» отримав «Оскара» як кращий документальний фільм і став першою норвезькою стрічкою, удостоєною цієї нагороди. До 1955 року картина зібрала на різних фестивалях майже півсотні призів.

Через наукові дебати, які не припинялися, Тур не зміг поїхати у Голлівуд, щоб отримати свого «Оскара». Приз йому привезли в Норвегію і вручили в приміщенні музею «Кон-Тікі». А коли трохи пізніше Тур потрапив у Голлівуд, продюсер фірми, що займалася прокатом фільму в США, органі-

зував на його честь вечірку. Він запитав, кого з відомих зірок кіноіндустрії той хотів би побачити.

«Соромно зізнатися, але я не зміг пригадати жодного імені. Після роздумів назвав Волта Діснея. Великий мультиплікатор прийшов на вечірку і з винятково серйозним виглядом потиснув мені руку. Він виявився дуже сором'язливою людиною, яка нічим не виказувала, що обдарована почуттям гумору».

Під час розмови Дісней вирішив розіграти Тура.

— Дуже вам дякую за рекламу мого імені, — несподівано заявив він.

— Я вас рекламував? — спантеличено перепитав Тур, знаючи, що у фільмі про співрозмовника не згадувалося.

— Так, ви тричі назвали моє ім'я. В усіх випадках змальовували настільки фантастичних морських істот, що навіть фантазії Діснея не вистачило б, аби вигадати щось подібне, — нагадав Волт текст книги «Експедиція на «Кон-Тікі», де Тур справді згадував ім'я славетного аніматора.

45. НАУКОВИЙ ШЕДЕВР

Галас навколо «Кон-Тікі» не вшухав. Проте науковий світ усе ж таки небезпідставно запитував: а де ж наукова праця? Адже сплигло вже п'ятнадцять років з часу «раювання» на Фату-Гіві і п'ять років після експедиції на «Кон-Тікі».

Звичайно, тільки-но випадала вільна хвилина, Тур сідав за стіл і писав, але в хаосі подій зробити щось цілісне ніяк не вдавалося. Тому навесні 1952 року дослідник заховався в Дартмурі на заході Англії з твердим наміром закінчити працю. З допомогою Івонни при світлі гасових ламп і каміна він майже цілодобово працював над рукописом. Через кілька місяців, коли дослідження вагою майже сім кілограмів вирушило поштою до видавництва у Стокгольм, Тур полегло зитхнув.

Праця «Американські індіанці в Тихому океані» побачила світ 12 серпня 1952 року. Через тиждень у Кембриджі відкривався XXX Конгрес американістів. Опоненти Хейєрдала задоволено потирали руки, очікуючи наукової страти норвежця та його теорії. Науковці сподівалися, що це буде перший і останній виступ «вискочки» на форумі міжнародних авторитетів. Відчуваючи смажене, з'їжджалися журналісти...

Загалом зібралося 200 науковців із 30 країн. Тур відразу відчув прохолодне ставлення до себе – його вважали нездарою. Дехто з делегатів намагався оголосити йому бойкот ще до засідання. Івонна, яку тут ніхто не знав, не раз чула в кулуарах дивні репліки: «Швидко відверніться. Хе-

йєрдал іде» або «Вибачте, що я з вами не привітався раніше, я сприйняв вас за Хейєрдала». Інші зацікавлено розглядали експериментатора, дивуючись, що перед ними не просолений морем бородань, якого вони знали з фільму.

До Тура були заплановані виступи двох доповідачів. Їхні теми мали вузьке спрямування, тому майже не зібрали слухачів. Сталося так, що один з них не прийшов, і хоч за регламентом голова засідання мав оголосити перерву, він несподівано надав слово Хейєрдалу. Ось і маєш — майже ніхто не почує доповідь, яку він так довго готував...

Тур піднявся на кафедру і, як йому здалося, заговорив сам до себе. Але за кілька хвилин рипнули двері і зал заповнила маса людей. З'ясувалося, Івонна швидко оцінила ситуацію і повідомила в кулуарах про його виступ. Тура попросили повернутися до початку. Після виступу і кількох доброзичливих запитань Тур спустився з кафедри під гучні оплески. В наступні дні він прочитав ще дві доповіді, і знову науковим конкурентам не вдалося потопити його теорію.

«Тур Хейєрдал пройшов перше випробування вогнем після видання свого об'ємного тому про теорію, що лягла в основу експедиції «Кон-Тікі». Опоненти фактично відмовчалися, обмежившись визнанням того, що він зробив важливий вклад у науку», — підсумувала після конгресу провідна фінська газета «Хуфвудстадсбладет».

Звичайно, до конгресу фактично ніхто не встиг прочитати працю Хейєрдала. Ознайомлюючись з нею, фахівці почали визнавати ґрунтовність і оригінальність дослідження.

Французький етнолог Альфред Метро, який тривалий час жорстко опонував норвежцю, зазначив: «Будь-хто, відкривши видання, що має 821 сторінку, мимоволі буде вражений широтою знань. Якби Тур Хейєрдал не підготував нас наперед до цього дива, природно було б спитати: як могла одна людина за такий короткий термін прочитати стільки праць, зробити виписки і подати підсумок у вигляді оригінального співставлення фактів з етнографії, археології, лінгвістики, ботаніки, географії й історії? Мало кому під силу такий подвиг...»

Шведський професор Олаф Селінг писав: «Ця книга є видатною працею, епохальним у прямому значенні цього слова науковим шедевром. У літературі про народи Тихого океану немає іншої праці, де були б наведені такі детальні і переконливі співставлення. Ніколи ще окрему галузь етнографічної науки не піддавали такому ґрунтовному перегляду».

Визнанням стало і те, що на наступний, XXXI Конгрес американістів Хейєрдала запросили вже як почесного віце-президента.

46.3 «КОН-ТІКІ» НАВКОЛО СВІТУ

Коли у вересні 1947 року пліт доставили в Сан-Франциско, перед Туром, крім усіх інших проблем, постала ще одна: що з ним робити? Оскільки за місце в порту треба було платити, Тур навіть замислювався над тим, щоб позбутися «Кон-Тікі», відбуксувавши в море і залишивши там на волю хвиль. Однак його попередили: це загрожувало б судноплавству. Несподівано (і, як потім виявилось, щасливо для Норвегії та туристів) виручив норвезький корабельний власник, який спочатку доставив «Кон-Тікі» в Антверпен, а звідти переправив до Осло.

У норвезькій столиці пліт кинули на міліні, де він поступово зазнавав руйнування. Охочі до сувенірів відколювали на пам'ять шматочки бальси, а вночі каюту займали закохані чи волоцюги. Тур хотів подарувати своє творіння Музею норвезького мореплавства, але пропозицію відхилили. Мовляв, про експедицію забудуть, а у них немає засобів на утримання такого громіздкого експоната. Однак безкоштовно виділив ділянку для павільйону, а Кнут Гаугланд взявся за організацію музею, якому він присвячував увесь вільний час.

На зібрані кошти наприкінці 1949 року збудували накриття, де «Кон-Тікі» нарешті знайшов притулок. Спочатку експонат існував досить скромно. Проте якось на нього прийшов подивитися принц Філіп. Через деякий час він повернувся разом з королевою Єлизаветою та королем Хоконом. Візит королівської родини викликав сплеск інтересу, і музей «Кон-Тікі» швидко став одним з найпопулярніших серед туристів. Книга і фільм також зробили свою справу, тож невдовзі дерев'яне приміщення не вмещало усіх гостей, які прагнули доторкнутися до легенди. Завдавали клопоту і шанувальники сувенірів, які нещадно шматували експонат.

Тур і Кнут, рятуючи ситуацію, вирішили збудувати капітальне приміщення з кондиціонерами, на яке знову довелося позичати гроші. За задумом, прибутки від музею мали скласти фонд для студентів, які вивчали етнографію чи історію мореплавства, — Тур думав, як допомогти іншим, хоча ще не розраховувався зі старими боргами.

Нове, сучасне приміщення відкрилося 1957 року. Розташувалося воно поряд з не менш відомим «Фрамом» Фрітьофа Нансена. Директором музею став Кнут Гаугланд.

«Тур написав гарну книгу і зробив нас усіх героями. Тепер музей отримує тисячі листів з усіх кінців світу. Хтось зізнається нам у коханні, а хтось просить взяти його у чергову експедицію. Коли ми збираємося разом, то говоримо не про «Кон-Тікі», а про те, як далі у кожного склалося життя. Щоправда, зараз нам рідко вдається бачитись один з одним», — розповідав Кнут в одному з інтерв'ю.

Книга і фільм прославили експедицію, у світі почалася лихоманка «Кон-

Тікі». Тур заперечував проти комерційного використання назви плоту, однак нічого не міг вдіяти. Під назвою «Кон-Тікі» з'являлися цукерки, парфуми, консерви, тканини, напої, коктейлі, ігри, шкіряні вироби, будівельні матеріали, сувеніри, сірники та маса іншого дріб'язку. Ілюстрації з книги йшли на оформлення календарів, карикатур, коміксів і навіть об'яв.

У багатьох куточках світу відкрилися готелі й ресторани «Кон-Тікі», а в морях і океанах плавали човни і кораблі з тією ж назвою. Мода перейшла на шалики, краватки, футболки, шорти, купальні костюми тощо. Композитори склали пісні. В багатьох країнах книга про експедицію увійшла до шкільної програми. Авантюристи намагалися повторити шлях «Кон-Тікі». А одна фірма виторгувала право провезти пліт «Кон-Тікі» містами Франції. Шлях тріумфально завершився на Єлисейських Полях.

47. ГЛЕЧИКИ ЧЕРЕПАХОВИХ ОСТРОВІВ

Після видання наукової праці у серпні 1952 року Тур вважав епопею «Кон-Тікі» завершеною. Шість років тяжкої праці перетворили його з нікому не відомого самоука на науковця зі світовим ім'ям. Щоб відпочити від напруженої діяльності останніх років, Тур з Івонною вирушили на Корсику, де кілька тижнів жили серед місцевих рибалок.

Однак наука турбувала Тура й під час відпочинку. З голови не йшла недавня розмова з Альфредом Метро, який розповів, що в історичному музеї Нью-Йорка бачив фотографію з одного з Галапагоських островів, на якій зображено кам'яну голову, подібну до скульптур острова Пасхи.

Ці острови, що лежать за тисячу кілометрів від берегів Південної Америки, були безлюдними. І будь-яка рукотворна пам'ятка могла пролити світло на їхню історію та маршрути стародавніх мореплавців. Хто їх відвідував: полінезійці чи індіанці?

Тур запросив у свою експедицію двох археологів — американця Еріка Ріда та норвежця Арне Шельсвольда. У січні 1953 року вони зустрілися в Гуаякілі на узбережжі Еквадору, звідки попутний корабель доправив їх на потрібний острів. Тур із завмиранням серця чекав на зустріч із черговою загадкою. Однак його спіткало велике розчарування. З першого ж погляду стало ясно, що голова — витвір природи, а очі і рот їй домалювали зовсім недавно.

Неподалік разом з дружиною і двома дітьми жив німецький поселенець Хейнц Вітмер, який зізнався, що це він розмалював камінь, щоб повеселити дітей. А коли двоє американців знайшли «ідола» і фотографували його, Хейнц промовчав — не хотів затьмарювати їм шалену радість від знахідки.

Повне фіаско експедиції! Заїхати в таку далечінь, щоб побачити результат чийогось жарту. Тур усе ж таки вирішив пошукати сліди перебування

Please
DO NOT
ON THE

ase
T STAND
E ROCKS

людей. Кілька днів блукань островом нічого не дали. Майже втративши надію на успіх, Тур запитав фрау Вітмер, чи не траплялися їй у землі якісь черепки? «Подивіться он там. Мої кури постійно щось вигрібають», — відповіла вона, показавши на курник. Через кілька хвилин троє дослідників, не глибоко копнувши, знайшли археологічний скарб — стародавні биті глечики. Кури»археологи» стали у пригоді.

В пошуках історичних слідів на зручних для висадки з моря місцях експедиція відвідала й інші острови. На трьох з них за два місяці дослідники знайшли чотири доєвропейські стоянки, де зібрали майже дві тисячі черепків, як пізніше визначили фахівці, від 130 глечиків. Орнаменти на них вказували на різні культури індіанців Південної Америки.

Той факт, що індіанці колись відвідували Галапагоські острови, вже не викликав сумнівів. До того ж вони долали відстань не меншу, ніж між Норвегією та Ісландією.

48. У ДЖУНГЛЯХ БРАЗИЛІЇ

Через рік на XXXI Конгресі американістів, який відбувався в бразильському місті Сан-Паулу, Тур прочитав доповідь про результати експедиції на Галапагоси і продемонстрував зібрані матеріали.

Проте той конгрес запам'ятався Туру й Івонні ще й з іншої причини. Всім учасникам зібрання організатори пообіцяли мандрівку Амазонкою, яку, однак, відмінили через загибель президента Бразилії. Тур вирішив не міняти планів і все ж таки ознайомитися з життям важкодоступних районів країни.

У провідники подружжя Хейєрдалів взяло свою нову знайому з конгресу, безстрашну жінку Вільму Шульц, яка неодноразово мандрувала джунглями Бразилії, супроводжуючи свого чоловіка-етнографа. Пригоди почалися з перших хвилин подорожі. Двигун маленького літака, який вони орендували в місті Анаполіс, несподівано заглох у повітрі. «Не бійтеся, — заспокоїв їх пілот, — я вже двадцять разів робив вимушену посадку». В аеропорту він замінив свічки у двигуні, і літак знову піднявся у повітря, щасливо діставшись селища Санта-Ісабель на річці Арагуая, що в басейні Амазонки.

Метою експедиції було індіанське плем'я, яке не знало цивілізації. Щоб дістатися до нього, мандрівники найняли двох індіанців з каное. В наступні дні вони не бачили нічого, крім джунглів, рудої води, папуг, горластих мавп, піраній. Уночі, побоюючись гостей з лісу, вони лягали поруч з водою, але часто холодні вогники на ній надовго проганяли сон. То каймани безшумно ковзали поверхнею води, вишукуючи здобич.

У перші дні троє білих фільтрували і кип'ятили воду для пиття. Однак,

наслідуючи індіанців, які споживали її прямо з річки, ризикнули спробувати – без шкоди для життя. Індіанці також навчили їх мистецтва виживання серед дикої природи: як шукати їстівне коріння і яйця черепах, полювати на різну живність, ловити піраній.

На третій день експедиція побачила на піщаній косі низенькі хатки з листя, а навколо — абсолютно голих індіанців. Вільма Шульц уже була тут раніше, тому прибульців зустріли гостинно. Після бенкету гостей поклали спати. Однак на них чекав сюрприз: вночі довелося побачити видовище, яке запам'яталося на все життя.

«Після заходу сонця ми заснули в гамаках просто неба. Посеред ночі прокинулися і стали свідками дивних подій. Через рівні проміжки часу повз наші гамаки пробігали оголені дівчата і зникали в джунглях. Місяць освітив берег, і стало видно чотири фігури в солом'яних ковпаках (на кшталт ку-клукскланівських) і довгих накидак. Виднілися лише ноги й руки. З лісу долинав химерний спів. Дівчата і солом'яні люди танцювали. Вони, мабуть, мали нелюдську витримку, бо танець тривав цілу ніч. Ми захоплено спостерігали і заснули лише під ранок, так ніколи і не довідавшись, що означав цей ритуал».

49. ОЗЕРО СЮРПРИЗІВ

Наступного дня вождь Варіха запросив гостей полювати на кайманів. Вільма відмовилась, а Тур та Івонна пристали на пропозицію. Індіанці захопили списи і сокири, Тур — рушницю. Близько опівночі вузенькою стежкою мисливці вийшли до лісового озера, де лежав човен. Проте не встигли вони відпливти, як біля самісінького берега з води вистригнуло чудовисько, за ним ще двоє. Почулося пихтіння.

— Буту, — заспокоїв переполоханих прибульців один з індіанців.

— Дельфіни! — нарешті упізнали тварин Тур й Івонна. Але звідки вони тут, у озері, серед лісу? Схоже, піднялися Амазонкою вгору, а під час розливу в сезон дощів потрапили в озеро-пастку. Ще через кілька хвилин мисливці потрапили під живий дощ з блискучих риб. Здивований Тур відразу впізнав добрих знайомих — летючі риби! — хоча за всіма законами природи їх тут не мало бути. Озеро сюрпризів — так назвали водойму білі мандрівники. Хоча головний сюрприз чекав на них попереду.

Вчотирьох мисливці впливли майже на середину озера, коли у промені ліхтарика побачили перші вогники-очі. Вождь Варіха, що стояв на носі човна, блискавично метнув спис і вхопився за линву, прив'язану до нього. Інший індіанець підгнав човен до пораненого звіра. Тур прицілив-

ся з рушниці і натиснув на курок. Пострілу не пролунало — механізм не спрацював. Переляканий Тур вхопився за сокиру і вдарив нею каймана. Звір затих. Його відбуксировали до берега. Вождь взявся за хвіст, а Тур обхопив шию — здобич поклали на піску подалі від води й інших кайманів.

Наступну жертву індіанці вполювали самі. Тур не хотів втручатися і під час третьої сутички. Однак цього разу вождь списом лише легко поранив звіра і той скажено відбивався, люто клацаючи зубами, що, здавалося, ось-ось почнуть трощити човен. Вождь, як справжній мисливець, не відпускав здобич, інший індіанець щосили вів човен до берега. Нарешті вождь вистрибнув і став на пісок. Однак це нічого не вирішило: якщо він витягне каймана на берег, той може накинутися на нього, якщо відпустить — хижак нападе на човен.

Тур ухопив сокиру і, скочивши у воду, почав підкрадатися до звіра збоку. Але поранений помітив маневр і кинувся на мисливця. На щастя, вождь міцно тримав линву. Тур ризикував – на кров ось-ось могли припливти піраньї. Івонна, не витримавши драматичності моменту, теж скочила у воду і спрямувала світло ліхтаря в очі кайману. Тур скористався цим, і після третього удару боротьба припинилася.

На березі мисливці жахнулися – не було першого каймана, лише широкі сліди вели до води. Тур і Варіха голіруч тягли живого хижака, який будь-якої миті міг отямитися...

50. МЕРТВЕ МІСТО ГОВОРІТЬ

Два тижні мандрівники жили серед індіанців, де, як говорив Тур, хмарочоси і гомінливі міста здавалися чимось нереальним.

У Сан-Паулу Тур та Івонна попрощалися з Вільмою, яка подарувала їм незабутню подорож і неймовірні пригоди, а самі перелетіли в Перу, де Тур хотів вивчити музеї і дослідити пам'ятки старовини. Після кількох тижнів, проведених на узбережжі та у Північних Андах, Івонна повернулася додому до маленької доньки Анет, а Тур вирушив на південь – до озера Тітікака, береги якого вкривали руїни і втвори різних культур та епох.

Найзагадковішим місцем тут вважалося стародавнє Тіауанако з величезною пірамідою Акапана, Воротами сонця, культовими платформами з блоків вагою до ста тонн, загадковими статуями. Тур звернув увагу на кам'яних велетнів, які стояли на колінах. Їх дослідники називали найстарішими. Інший характерний сюжет — люди з пташиними головами. У згаслому вулкані Капіа він відвідав стародавню каменоломню, звідки величезні тесані брили возили до Тіауанако. А одна з гір мала дивну назву — Пуп Всесвіту.

Все це щось нагадувало досліднику: звичайно, подібні речі були віднос-

но недалеко — на острові Пасхи. Чи немає зв'язку між цими загадковими місцями планети? Тур вважав, що контакти в минулому були цілком імовірні. Щоб підтвердити здогадку, він задумав нову експедицію. І з початку 1955 року взявся за її організацію.

51. НОРВЕЗЬКІ «ГАСТРОЛІ» МИКИТИ ХРУЩОВА

Життя Тура було щедрим на несподівані зустрічі і неочікувані повороти. Нове знайомство відбулося в музеї «Кон-Тікі», куди завітав тодішній радянський лідер власною персоною.

«Здається, це було 1955 року. Микита Хрущов перебував у Норвегії з візитом. Він дозволив друк моєї книги в СРСР і тепер хотів побачити сам пліт, до якого, як мені здалося, мав майже родинні почуття. У музеї життєрадісний радянський лідер ставив багато запитань, жартував і взагалі порушував усі правила етикету, а заодно – графік візиту. Склалося враження, що він радше ладен стояти босоніж з нами на плоту, ніж годинами сидіти на нудних нарадах, де доводиться розігрувати приступи гніву і стукати черевиком по трибуні.

Затримавшись на 30 хвилин довше запланованого часу, Хрущов уже в дверях запитав, чи не візьму я його в наступну експедицію. Журналісти знову скупчилися навколо нас. «А що ви могли б там робити?» — запитав я у головного комуніста планети, аби якось виграти час. «Я міг би бути кухарем», — не розгубився він. «Візьміть побільше ікри, і не треба буде нічого готувати», — віджартувався я, і на тому ми розійшлися. Того ж дня я отримав з радянського посольства в Осло діжечку ікри і ящик горілки.

А ще по якомусь часі надійшло запрошення на неофіційний прийом на честь глави СРСР у садибі, що непомітно стояла в тихому місці парку Народного музею. На прийом не допустили ані журналістів, ані представників вищих кіл — тільки по кілька політиків з обох сторін. У мене не виникло анінайменшого сумніву щодо того, кому маю завдячувати запрошенням.

Після обіду всі вийшли на свіже повітря, де пара танцюристів у національних костюмах під акомпанемент скрипки виконувала галінг – національний норвезький танець. Я в такій поважній компанії почувався трохи ніяково, тому тримався за спинами державних персон.

Хрущов перебував у відмінному настрої і, коли артисти завершили виступ, вийшов у центр галявини і знаками наказав музикантам грати далі. Через кілька секунд він запросив на танець міністра закордонних справ Андрія Громіка. Той позеленів од відчаю і відмовився. Хрущов незворушно підійшов до міністра закордонних справ Норвегії Гаральда Ланге і поклонився йому. Я знав Ланге як досвідченого дипломата, котрий вмів знаходити вихід з будь-яких скрутних ситуацій, але і для нього це було занадто. Він почервонів, однак не зрушив з місця. Скрипаль тим часом завзято награвав веселі народні мелодії. Далі все нагадувало фільм за участю Чарлі Чапліна. Маленький, кругленький Хрущов не відступав. Наступним він запросив високого, художого прем'єр-міністра Герхардсена. Голова Хрущова була на рівні живота Герхардсена. Коли прем'єр-міністр вийшов у коло, я вже не міг стриматися. Господарі-норвежці намагалися видавити з себе ввічливі усмішки, росіяни стояли з кам'яними обличчями. Радянський лідер стрибав і кружляв, як м'ячик, у руках довготелесого прем'єр-міністра Норвегії, а я, втративши останні крихти самоконтролю, захлинався від сміху і тупотів ногами від захвату».

52. ЛЕГЕНДИ ОСТРОВА ПАСХИ

Пуп Всесвіту — саме так жителі Пасхи називали свій острів. Це найвіддаленіший клаптик суші на планеті (на 3 тисячі кілометрів довкола нього лише океан). І водночас — найзагадковіший. Величезні статуї прославили острів у світі, а тисячі дослідників сушили голови над його історією. Хто, як і задля чого витесав скульптури? Як їх транспортували і встановлювали? Не менше дослідників цікавило і питання: яким чином заселено острів, як його знайдено в безмежному океані?

Острів належав Чилі. У 1950-х його раз на рік відвідував чилійський військовий корабель. Іншого сполучення не існувало. Тура така ситуація не влаштовувала, оскільки він планував масштабні розкопки. Залишався один вихід: зафрахтувати невеличкий корабель, який би повністю належав експедиції. Але, крім корабля, потрібні були також команда, науковці, археологи, спорядження, різні запаси і багато іншого. Однак Тур не звик зупинятися і взяв у союзники Його королівську величність крон-принца Улава. Міністерство закордонних справ Норвегії домовилося з урядом Чилі про дозвіл на розкопки.

Більшість коштів на експедицію виділив сам Тур, залучивши гроші, виручені за книгу і фільм про плавання на «Кон-Тікі». Це була важка ноша,

однак вона давала досліднику повну свободу дій і ексклюзивні права на результати експедиції.

Тур вибрав п'ятьох археологів: трьох американців, норвежця і чилійця, на яких покладав головні надії. Всі пам'ятники на поверхні острова було описано і досліджено, однак досі тут ніхто не проводив розкопок, оскільки вважали, що на вулканічному острові не досить ґрунту, який би таїв щось у своїх глибинах.

«Мене трохи бентежила абсолютна відсутність дерев і кущів. Адже якщо тут ніколи не було рослинності, яка б щороку збільшувала шар ґрунту, то острів завжди мав однаковий вигляд».

Він ризикував — археологи могли залишитися без роботи. Аби підстрахуватись, отримав дозволи на розкопки на інших полінезійських островах.

В експедицію невгамовний мандрівник взяв Тура-молодшого, якому вже йшов 17 рік (юнга на кораблі), і дружину Івонну з дворічною донькою Анет. У середині жовтня 1955 року, обігнувши половину земної кулі, експедиційний корабель заякорився біля острова Пасхи.

— Варто було б опустити край намету, — зауважила Івонна Туру, коли експедиція впродовж кількох днів облаштовувала табір у долині Анакена, — через сітку летить пил.

— Пил тут, на цьому острові? — не повірив Тур, який нічого не помічав через заклопотаність тисячею експедиційних справ.

— Ось подивися, — відповіла вона і провела пальцем по книжковій полиці. Там залишився чіткий слід.

«Я дуже зрадів після відкриття Івонни. За сотні років так може утворитися товстий шар ґрунту. Можливо, провадити розкопки на острові Пасхи все-таки варто?»

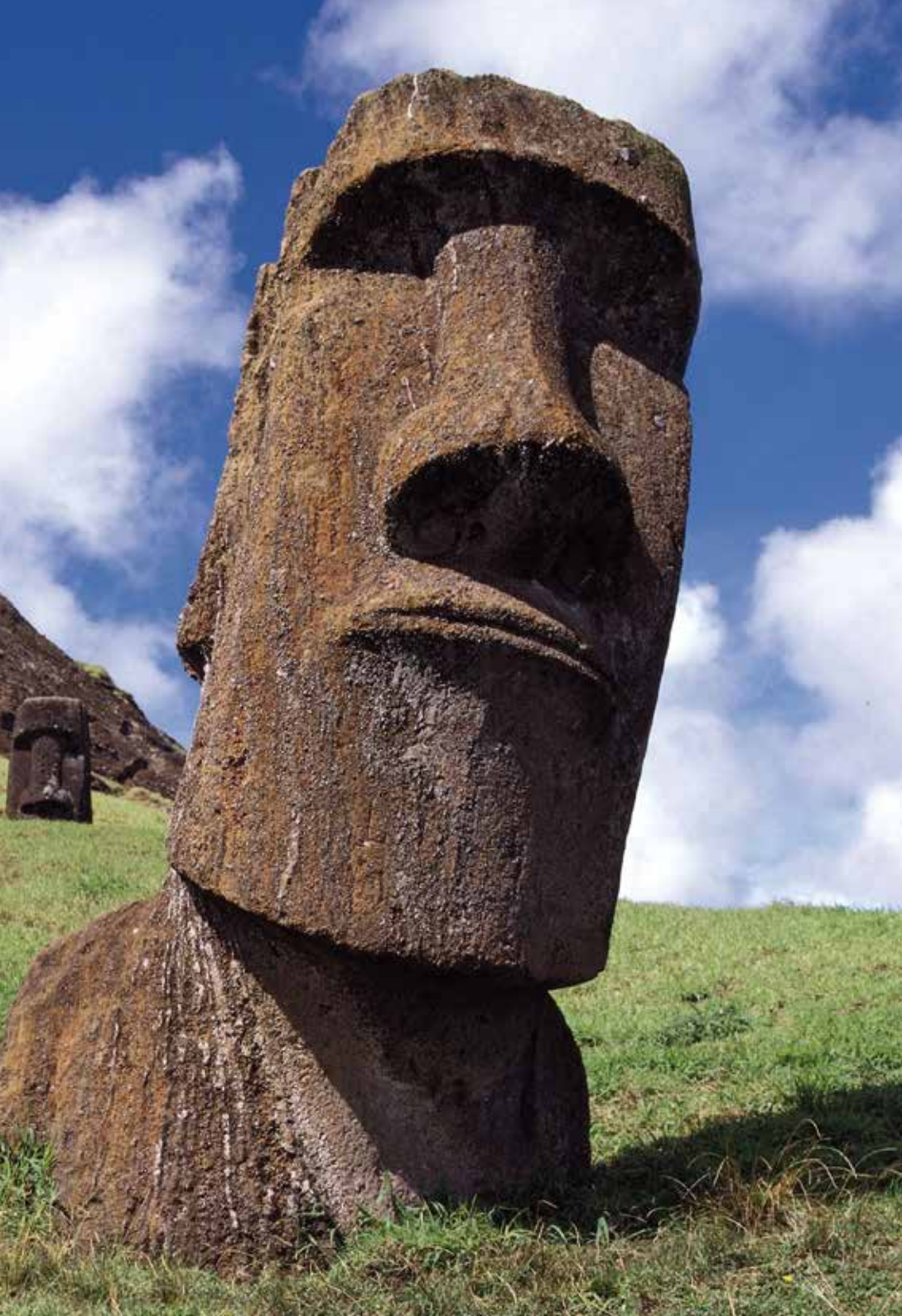
Передчуття справдилися. Вже перша спроба копнути в долині Анакена неподалік від табору принесла купу знахідок: уламки посуду, наконечники списів, рибальські гачки, муровану піч, кістки, зуби. Стало зрозуміло — тут є де копати і є що шукати. За дослідження слід братися серйозно, наймаючи для земляних робіт місцеве населення.

Археологи розбрелися островом у пошуках перспективних місць. Після ретельного ознайомлення з територією Тур зібрав нараду і повідомив, що дає фахівцям повну свободу. Кожен відповідає за вибрану ділянку. А він простежить, щоб не було проблем з інструментом і робочою силою.

Результати перевершили всі сподівання. Біля вулкана Рано Рараку, який служив стародавнім пасхальцям за каменоломню, викопали кількох велетнів. Найбільший з них — 12 метрів заввишки (чотириповерховий

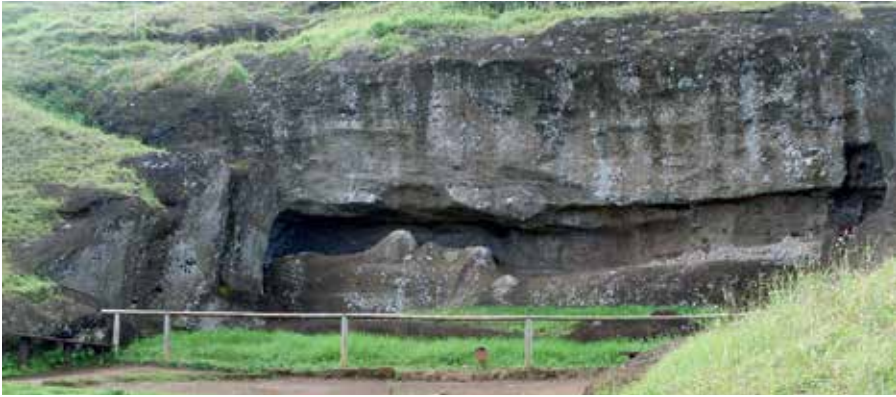
Статуї на острові Пасхи

Недорубана статуя

дім) важив 80 тонн. Інший, незавершений, що лежав у каменоломні не відділений від масиву гори, сягав 22 метрів.

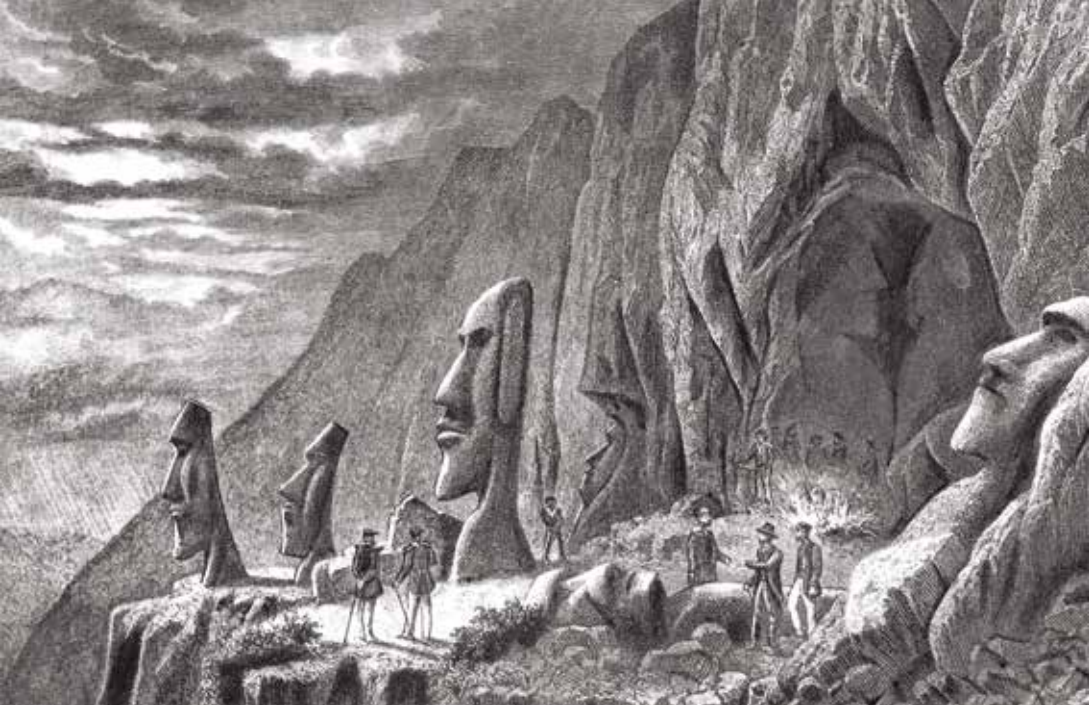
Особливу увагу Тура привернула відкопана скульптура, не схожа на довговухих велетнів, що колись стояли (а нині лежали, скинуті під час місцевих воєн) на березі океану. Відмінність відразу впадала в око — зовсім інший тип. Натомість обриси знахідки наштовхували на думку про скульптури з берегів озера Тітікака. Та сама поза – навколішках, ті ж руки на колінах, форма голови.

Про Південну Америку нагадували й чотиригранна статуя з червоного каменю, мури й тераси, викладені за зразком класичних доінкських споруд.

На одній з розкопаних фігур дослідники побачили зображення очеретяного човна у вигляді серпа зі щоглами. Подібні малюнки віднайшли і в інших місцях острова. Тур знав очеретяні човни: на озері Тітікака на них плавали і досі, і він сам недавно користувався ними під час подорожі. Однак великі човни зі щоглами — новина для острова Пасхи. Хто й куди на них мандрував?

Очерет тотора ріс у всіх кратерах острова Пасхи, які давно перетворилися на озера. Однак ця рослина походить з Південної Америки. Як прісноводний очерет сюди потрапив? За місцевими переказами, його кореневище привіз один з перших поселенців на ім'я Уру і розсадив в озерах кратерів.

Тривалий час очерет тотора був однією з найважливіших культур острова: з нього плели мати, кошики, капелюхи, будували хатини. Крім того, й досі острів'яни робили невеличкі, майже аналогічні до південноамериканських, човни, на яких виходили в океан ловити рибу. Чи існує між ними прямий зв'язок? Запитання, запитання...

Кам'яні велетні на острові Пасхи. Малюнок XIX ст.

Вчені-ботаніки вже давно навчилися визначати історію рослинного світу за пилком, який залишався у різних відкладеннях. Тур завбачливо захопив у експедицію бур для взяття зразків. Для проб найбільше годилося озеро кратера Рано Рараку, яке в багатьох місцях перетворилось на болото, – в його надрах, поза сумнівом, лежала вся історія рослинності острова. Перестрибуючи з купини на купину, провалюючись у рідке місиво, Тур набрав сотні зразків.

Аналіз пилку, проведений у лабораторіях після експедиції, підтвердив: колись острів вкривали ліси і чагарники, винищені пізніше поселенцями. Частинки попелу вказували на часті лісові пожежі. Крім очерету тотора, було знайдено ще кілька рослин, батьківщина яких — Південна Америка. Хто й коли завіз їх сюди?

За переказом, колись на острові жили два народи: довговухі і коротковухі. Перші, не покладаючи рук, тесали статуї, мурували споруди, примушуючи коротковухих допомагати. Зрештою в експлуатованих урвався терпець — спалахнуло повстання. Довговухі заховаляся на півострові Поїке, який обкопали трикілометровим ровом, накидавши туди гілля і стовбури дерев, щоб зустріти нападників вогнем. Битва, однак, завершилася перемогою коротковухих, які спалили ворогів у їхньому ж рову. Живим залишився лиш один довговухий, нащадки якого й досі жили на острові.

Експедиції Кетрін Рутледж і Альфреда Метро встановили, що рів має природне походження. Тому історію війни вони вважали вигадкою. І все

ж Тур вирішив перевірити правдивість легенди. На рівнині, де ледь-ледь виднілася заглибина, археологи на великій відстані один від одного поставили п'ятьох робітників копати пробні ями. Повернувшись через кілька годин, вони побачили на стінах шурфу чіткі жовті, яскраво-червоні і чорні сліди – товстий шар попелу і вугілля. Тут довго і сильно горів вогонь. Ті ж сліди були в усіх п'ятьох ямах.

Поперечний розріз, зроблений наступного дня, показав, що верхня частина рову — витвір природи. Однак глибше вже копали люди, які врубувалися в камінь, створюючи гігантську споруду — штучний оборонний рів, прямокутний у розрізі, висотою чотири метри й шириною дванадцять, завдовжки понад два кілометри. В попелі було знайдено також металеве каміння й іншу зброю. Із щебеню й піску, вийнятих з рову, довговухі побудували вал, залишки якого виднілися невеликими горбками. Радіоактивний аналіз засвідчив, що вогнище тут горіло близько трьохсот років тому.

Легенда знайшла матеріальне підтвердження.

53. ПІСЛЯ ЗАХОДУ СОНЦЯ

Роботи кипіли на всьому острові і вимагали щохвилинної уваги. Щоб відпочити, Тур блукав увечері, насолоджуючись краєвидами та розмірковуючи про таємниці краю. Спогади про ті ночі залишилися з ним на все життя.

«Мені треба було багато про що подумати, а найкраще думається на самоті під зорями. На острові Пасхи враження не розпорошуються, тут немає шуму великого міста з його сліпучими рекламами, конкуренцією і галасливими розвагами, що полюють на чутливу людську душу. Тут такий цілковитий спокій, ніби зупинився час: він застиг і вичікує. Страшно кашлянути, щоб не збудити джерел всесвітнього шуму.

Щоб добре пізнати якесь місце, треба там провести ніч. Цього разу я хотів переночувати в каменоломні Рано Рараку. Не тому, що сподівався приходу духів довговухих, які розкриють мені свої таємниці, — ні, просто люблю незвичайні переживання.

Я піднімався вгору, поки не опинився серед статуй. Звідси мені відкривався величний краєвид. Сонце сідало на стрімкі скелі вулкану Рано Као на протилежному кінці острова. Його проміння, пробившись крізь червоні, пурпурові й фіолетові зграйки хмаринок, освітило шеренгу хвиль, які безупинно наступали на острів, і наповнило їхні вершечки сяйвом. У повітрі біля підніжжя вулкану повис сріблястий пил. Видовище для богів. І

разом з богами, розкиданими по всій горі, на цю виставу, влаштовану природою, дивилася самотня людина.

Я нарізав кілька жмутів трави й вимів нішу від скульптури. Скориставшись останніми відблисками сонця, приготував собі з трави й папороті зручну постіль. Було чути, як на рівнині двоє полінезійських дівчат співали зворушливі пісні про кохання. Вони їхали верхи, наповнюючи долину сміхом і піснями південних морів. Їхні коні безцільно кружляли степом. Та коли стемніло, дівчата зненацька замовкли і, ніби налякані якимись чарами, помчали геть.

Я лежав у темряві і вслухався у нічну тишу, мимоволі проймаючись своєрідним настроєм каменоломні довговухих. Я відчув себе ніби в театрі: грандіозна вистава довговухих, силуети яких виднілися на тлі вкритої зірками темно-синьої завіси. А на чорній рівнині внизу, як на сцені, розгорталася дія: там у мороці вихоплювалися язики полум'я, наче тисячі коротковухих кралися зі смолоскипами, щоб напасти. Час ніби зник. Тут завжди було так — ніч, зорі і люди, що грали з вогнем. З такою картиною перед очима я заснув».

Далі у Тура вже не вистачало часу для безтурботного блукання островом, його захопив несподіваний вир нічних пригод.

54. СЕНЬЙОР КОН-ТІКІ

Саме так острів'яни назвали Хейєрдала. Вони чули про його плавання на плоту і життя на Таїті та Фату-Гіві. Хоча Полінезія і займає величезну площу, але й тут чутки та новини перелітають з острова на острів. Деякі пасхальці, почувши про успіх «Кон-Тікі», майстрували щось схоже на плоти і вирушали в плавання.

Без місцевих жителів провести роботи не вдалося б. Тому важливо було налагодити з ними добрий контакт. Ще в Чилі Тура попередили, що некоронованим королем острова є патер Себастьян, який прожив тут двадцять років і навіть написав книгу досліджень. «Якщо він стане вашим другом, перед вами відкриються всі двері, але горе тому, кого він незлюбить», — говорили про нього.

Хейєрдал з побоюванням очікував зустрічі з патером, однак з перших хвилин вони без зайвих слів зрозуміли один одного і подружилися. Першої неділі після висадки Тур привів увесь склад експедиції у церкву на службу, де священник познайомив свою паству з прибульцями. У багатьох випадках, коли експедиція мала проблеми, патер виручав. Натомість Тур розповідав йому про знахідки та експедиційні події.

Про роль патера Себастьяна у проведенні досліджень свідчить те, що після експедиції король Норвегії нагородив його орденом Святого Улава, а Хейєрдал вислав грошей на будівництво нової церкви.

Ще з Норвегії експедиція запаслася подарунками (рибальські гачки, яскраві тканини, цигарки), якими сеньйор Кон-Тікі щедро обдаровував кожного, хто їм допомагав. Магазинів на острові не було, гроші практично не ходили, тому авторитет Тура зростав після кожної такої платні.

Місцевих жителів дуже дивувало, що експедиція викопувала різні предмети, ніби знаючи, де вони лежать під землею. Острів'яни, хоч і відвідували християнську церкву, перебували у полоні старих забобонів. Зокрема вірили, що кожна людина має свого акуаку, тобто духа-охоронця. І саме його сила є силою людини. Те, що з землі кожного дня діставали якісь стародавні предмети, місцеві жителі приписували надзвичайно сильному аку-аку сеньйора Кон-Тікі, який начебто бачить навіть під землею.

Спочатку Хейєрдал заперечував, пояснюючи, що ніякого аку-аку немає, але потім зрозумів, що це марна річ. Для них аку-аку був таким же реальним, як сонце, вітер, дощ і все, що існує в природі.

Подумавши, Тур вирішив використати віру тубільців на користь експедиції. В розмовах він почав посилатися на свого аку-аку, йому вірили, і це часто давало позитивні результати. А коли археологи відкрили десятки стародавніх пам'яток, сеньйору Кон-Тікі сказали: «Ти, мабуть, канака (тобто острів'янин), а не чужинець. Колись ти виїхав з острова, а тепер повернувся». До речі, свою книгу про пригоди на острові Тур так і назвав – «Аку-аку».

55. ТАЄМНИЦІ ВЕЛЕТНІВ

Незважаючи на успіхи розкопок, головні питання, над якими сушили голови вчені світу, залишалися нез'ясованими: як вирубували, транспортували і встановлювали велетнів?

У кратері Рано Рараку біля незавершених фігур лежало безліч кам'яних сокир, якими, без сумніву, і вирубували скульптури.

«Чому б не спробувати? — розмірковував Тур. — Кам'яні сокири й досі лежать там, де їх покинули, а в селищі й досі живуть нащадки останнього довговухого. Чому б не відновити роботи в каменоломні?»

— А якої величини повинна бути статуя? — запитав Педро Атан, почувши пропозицію сеньйора Кон-Тікі.

— Середнього, метрів п'ять-шість.

— Тоді треба шістьох чоловік. Нас, братів, тільки четверо, але є багато довговухих по материнській лінії. Вони підійдуть?

— Звичайно.

Каменярі від самого початку чітко уявляли свою роботу. Розмітили скелю, зібрали кам'яні інструменти, приготували воду у гарбузових глечиках. Потім, заспівавши стародавню пісню, ритмічно застукали.

«Це були фантастичне видовище і фантастична мелодія. Ми всі стояли наче загіпнотизовані. Співаків охопив запал, вони весело посміхалися, співали і тесали, тесали і співали».

Вперше за сотні років задзвеніли сокири в Рано Рараку. Після кожного удару інструментом залишався невеликий слід, але за першим ударом ішов другий, потім ще і ще, аж доки нарешті слід не ставав помітним. Час від часу заглибину поливали водою з глечиків.

Три дні шестеро «скульпторів» не знижували темпу і домоглися того, що на камені можна було розрізнити контури гіганта. «Наукова рада» з самих каменярів і археологів вирахувала: якщо дві зміни робітників працюватимуть протягом дня, на виготовлення статуї середнього розміру потрібно дванадцять місяців. Але водночас у каменоломні можна вирубувати й інші статуї, якщо задіяти більше робітників.

Одна таємниця острова начебто трохи прояснилася. Але як піднімали статуї? Якось Тур жартома запитав того ж Педро Атана:

— Ти ж довговухий, невже не знаєш, як підводили цих велетнів?

— Знаю, сеньйоре, — несподівано відказав той. — Це діло нехитре. І можу підняти.

Тур не повірив. Усі знали, що Педро — хвалько, яких світ не бачив. Щоправда, в каменоломні він довів, що вміє не тільки базікати. Однак його слова дуже нагадували вихвалання. Скептично налаштований Тур широким жестом запропонував Педро сто доларів, якщо найбільшу статую Анакени поставлять на постамент.

«Я був певен, що ніколи не побачу кам'яного гіганта у вертикальному положенні. Мені здалося, що Педро не мав клепки в голові».

Найбільша статуя Анакени мала майже три метри у плечах, важила до тридцяти тонн і лежала за чотири метри від постаменту. Весь експедиційний табір збігся до неї, коли дванадцять острів'ян взялися до роботи. «Ніколи не піднімуть», — запевняли один одного норвежці.

На обличчях деяких острів'ян теж читалася розгубленість. Однак Педро взявся за справу так, наче все життя тільки тим і займався. Єдиним інструментом були три довгі колоди і велика кількість зібраного довкола каміння. Спочатку бригада підклала під голову велетня колоди, а коли їх підважували, Педро підсовував камінці.

На перший погляд, нічого не змінювалося, бо з кожною спробою вдава-

лося зрушити статую на міліметри. Однак з часом вони збільшувалися до сантиметрів, а під кінець дня голова звелася на метр від землі. Весь простір під нею забили камінням.

Дев'ятого дня статуя лежала на вершині башти заввишки три з полови-

ною метри. Страшне і водночас грандіозне видовище — 30-тонний гігант над головами людей. Педро уважно перевіряв надійність кожного покладеного камінця — одна помилка могла призвести до катастрофи.

На десятий день статуя «пішла» до постаменту. З одинадцятого дня

камінці підкладали лише під обличчя — почався вертикальний підйом. На вісімнадцятий шляхом складних операцій канатом статую м'яко встановили на постамент. Неймовірно! Вперше за сотні років один з велетнів острова став на своє місце!

Тур не міг вгамуватися. Аби острів втратив свою загадковість, залишалося збагнути, яким чином переміщали статую. Довелося знову звернутися до Педро.

— Вони йшли самі, — без жодного сумніву відповів той, повторюючи давно відоме дослідникам пояснення.

— Дурниці, — сказав розчарований Тур.

— Ми повинні поважати наших предків, які казали, що статуї рухалися самі. Але ті, від кого я те чув, не бачили цього на власні очі. Цілком можливо, що вони використовували «міро манга еруа», — почав заспокоювати дослідника Педро, який не хотів втрачати слави знавця секретів.

Він намалював на землі щось схоже на рогатку з поперечними опорами і пояснив, що це сани для каміння, зроблені з розгалуженого стовбура.

— Принаймні такими саньми перевозили великі плити на мури, — уточнив Педро.

— А чи не міг би ти зі своїми людьми потягти статую рівниною? — з надією запитав Хейєрдал.

— Ні, навіть разом з усіма твоїми землекопами нас не вистачить. Потрібні ще люди з селища, а вони не захочуть.

Біля табору лежала невелика статуя, щойно викопана археологами. Тур вирішив схитрувати: купив двох биків, і довговухі спекли їх у земляній печі. На бенкет запросили усіх жителів селища. До м'яса подали печені батат, кукурудзу, гарбузи. З'явилася гітара. Чоловіки, жінки, діти веселилися, співаючи пісень і танцюючи хулу.

Тим часом приготували необхідне для переміщення статуї. Коли настрій гурту досяг апогею, Тур наче між іншим запропонував спробувати зрушити її. Всі охоче погодилися. Сто вісімдесят чоловік енергійно взяли за канат і за командою потягли. Трісь! Канат лопнув, і острів'яни з гучним реготом покотилися один через одного. Педро наказав скласти канат удвоє. Новий ривок — статуя рушила, захочений гурт, аж сяючи від радості і почуття перемоги, взявся з новою силою — статуя ковзала за ним.

56. СЕРЕД БОГІВ І ПРИВИДІВ ПІДЗЕМЕЛЛЯ

Зрештою популярність Хейєрдала призвела до подій, на які він ніколи не сподівався. Одного пізнього вечора до нього в намет прийшов полінезієць на ім'я Естеван і приніс реалістично витесану кам'яну курку, не схожу на острівні вироби, бачені дослідниками раніше. «Це тобі, — сказав

він. — Усі в селищі кажуть, що сеньйор Кон-Тікі посланий нам, щоб приносити щастя. Це тому, що ти дав нам багато гарних речей. Усі курять твої сигарети і дякують тобі».

Перш ніж зникнути у темряві, Естеван попросив заховати камінь так, щоб ніхто його не побачив. Наступної ночі історія повторилася. Цього разу гість приніс фігуру скоцюрбленого чоловічка з довгим дзьобом, який тримав у руці яйце.

Дивні камені не йшли з голови, і Тур вирішив ризикнути. Він покликав у намет майстра на всі руки Педро Атана і показав незвичайні подарунки. Той відсахнувся мов обпечений.

— Де ти їх узяв? Де ти їх узяв? — повторював він, наче побачив щось лиховісне. І, подумавши, порадив: — Забери камені на борт корабля, щоб ніхто на острові не знав, що вони в тебе.

— Але що ж це таке? — допитувався Тур.

— Це дуже серйозні речі, це — родові камені.

Дивна поведінка Педро нічого не пояснила Туру, але стало зрозуміло, що на острові, крім офіційного світу з чилійською владою і християнською церквою, існує й інший, пов'язаний зі стародавніми віруваннями і звичаями, в який ніколи не допускали чужинців.

Експедиція успішно працювала, щодня радіючи новим знахідкам, які проливали світло на минулі часи острова. А після роботи її керівник зникав з тіннями, які приходили серед ночі...

Багато дослідників чули про родові печери острова, однак ніхто ніколи їх не бачив. Навіть патер Себастьян, проживши двадцять років серед тубільців, вважав ці розмови фантазіями. Хейєрдал не хотів втратити шанс розколоти новий міцний горішок. Однак спочатку ні підкуп, ні дипломатія, ні хитрощі не давали результатів. З одного боку, чужинця не могли допустити до святих місць, з іншого — боялися гніву аку-аку.

Однак віра острів'ян у магічну силу предків уже не була такою міцною, до того ж, вони повірили, що Тур – їхній колишній земляк. І одного дня житель на ім'я Атан погодився показати родову печеру і приніс ключ від неї — череп. Тур так розгубився, що не знав, як повестися, але Атан підказав: ключ треба заховати під ліжком до того дня, коли вони вирушать на оглядини.

«І ось настав великий день», — згадував Хейєрдал момент, коли йому вдалося проникнути у ще одну таємницю острова. Проте процедура походу виявилася незвичайно тривалою. Здійснюючи ритуали протягом майже півдобы, Атан чекав на лише йому відомі прикмети, через які аку-аку мав подати знак. Нарешті серед ночі десь у полі він відсунув камінь і сказав: «Тепер залазь».

«Я звисів униз ноги і пригадав одну ніч під час війни, коли сидів

над темною прірвою, а на плечах — парашут. Тоді я знав, що приземлюся серед друзів у тренувальному таборі. Однак де я приземлюся тепер? Я летів не так довго і впав на щось м'яке. Над собою помітив отвір, крізь який тьмяно мерехтіли зірки. Засвітивши ліхтарика, побачив два білих черепи, в одного від скроні пролягала іржаво-зелена смужка.

Я стояв на маті з очерету. Скільки сягало світло, на мене дивилося безліч облич дивовижних фігурок. Тут були найрідкісніші речі невідомого стародавнього мистецтва, яким позаздрив би будь-який антиквар. Жоден музей світу не мав такої колекції».

Наступного дня ще один острів'янин, Лазарус, погодився показати свій скарб, попросивши подарунки — аби задобрити аку-аку. Коли після ритуалів Тура підвели до печери, виявилось, що до неї потрібно спускатися прямовисною стіною над самісіньким морем.

«З мене кепський альпініст, тож із жахом думав про спуск. Піді мною — стрімка круча заввишки п'ятдесят метрів, а внизу, між гострих лавових каменів, клекотіли й пінилися зелені хвилі. В мене раптом зовсім зникла цікавість до печери. Я проклинав усіх аку-аку острова й свого власного, що вплутали мене в цю історію. Як я хотів повернутись, та не міг на це зважитися, бо втратив би звання надприродної людини».

Мабуть, після війни це були найважчі і найбільш загрозливі хвилини, які пережив дослідник, тим паче, що з печери він піднімався вже поночі.

«Коли нарешті опинився в безпечному місці на плато, я весь тремтів, коліна підгиналися. Намагався переконати себе: можливо, я дуже замерз».

На острові стало швидко відомо про відвідини сеньйором Кон-Тікі родових печер. Потайки й інші жителі за подарунки почали «здавати» свої таємниці. Тур щедро обдаровував помічників, перевозячи печерні знахідки на корабель.

Але були й фанатики, які вперто трималися старих звичаїв. Атан, після того, як позбувся своєї таємниці, запропонував зробити те саме братам своєї дружини. Один з них погодився, а інший — Хуан — спочатку розлютився на таку пропозицію, а потім вирішив поговорити з дивним прибульцем, який перевернув життя острова.

Серед ночі Тура завели в хатину, де господар кинув на нього пронизливий погляд, в якому поєдналися воля і впертість. «Покажи мені силу свого аку-аку», — мовив він.

«Я вирішив грати до кінця і грубим замогильним голосом розповів, як мій аку-аку допоміг знайти і розкопати на острові невідомі мури, будинки, статуї.

Моя відповідь переконала, але Хуан вийшов з кімнати і повернувся з пакунком. «Що там всередині?» — запитав він. Я напружено думав: пакунок був тонкий для виробу з дерева чи каменю. Мабуть, там прикраса із пір'я, що їх колись дуже любили жителі острова.

— Мій аку-аку каже: кон плюма, — сказав я обережно, що іспанською означало «з пером».

— Ні! — аж підскочив від радості господар. — Запитай його ще раз.

Мені стало моторошно. Ці люди — фанатики, а я мимоволі втрутився у речі, пов'язані з їхніми найзаповітнішими святинами. Якщо зі мною щось трапиться, жодна жива душа не знатиме, де я. Жоден звук не долине до селища з цієї відлюдної хатини. Мої друзі подумують, що я упав з кручі або застряв у потаємній печері. А я не міг навіть уявити, що може бути у згортку.

— Щось із одягу, — спробував я ще раз.

— Ні, добре спитай свого аку-аку, — присутні почали загрозливо підступати до мене, а я вже думав про боротьбу і втечу.

— Матеріал, — пролунала остання спроба.

У відповідь почулося бурмотіння, і мене попросили розгорнути пакунок. Я вийняв книгу без обгортки, всі сторінки якої були списані значками ронгоронго, таємничої і досі нерозгаданої писемності острова. Раптом мене осяйнула думка: іспанською слово «плюма» означає і перо, і пір'яну. Я шпурнув книжку на стіл так, що ледве не погасив свічку.

— Мій аку-аку мав рацію! — вигукнув я. — Він сказав «кон плюма», а книгу ж написано кон плюма, тобто пером.

Обличчя присутніх умить перемінилися. Вони стояли і розгублено дивилися один на одного. Виходить, що помилялися вони. «Ну й могутній у тебе аку-аку», — промовив захоплено хтось із родичів Хуана.

57. СЛОВО АРХЕОЛОГАМ

Минуло шість місяців копіткої роботи. На експедицію чекали інші острови Полінезії. А на острові Пасхи можна було підбивати перші підсумки. Після всіх запланованих розкопок вималювалася загалом цілісна картина. Незалежно один від одного археологи дійшли висновку — в історії

острова до приходу європейців чітко вирізняються три періоди: ранній, середній і пізній.

Перші поселенці тут, очевидно, з'явилися близько 380 року нашої ери. Саме вони привезли південноамериканські види рослин, і їхнім рукам належать витвори, подібні до скульптур на берегах озера Тіауанако, а також астрономічна обсерваторія.

На початку другого тисячоліття відбулася зміна культури, викликана, імовірно, новою хвилею переселенців, які теж були майстрами кам'яної справи. Вони, однак, руйнували споруди попередників і перебудовували все на свій лад. Довговухі колоси на березі океану були створені саме в цей, другий період.

Третій міг розпочатися з війни коротковухих проти довговухих близько 1680 року, коли було знищено носіїв інженерних знань із творення та розміщення багатотонних скульптур. Далі на острові запанував морок між-особних воєн, руйнувань та культурного занепаду.

Коли в 1772 році голландський мореплавець Рогевен першим з європейців побачив цей усамітнений шматок суші, місцеві жителі виглядали звичайними дикунами, зовсім не схожими на високоорганізованих творців довершених скульптур.

Далі шлях експедиції проліг через острови Піткерн, Раївавае, Нуку-Гіва та Гіва-Оа. Саме на Гіва-Оа 19 років тому Тур, побачивши незвичайних велетнів, уперше замислився над можливими зв'язками між Полінезією та Південною Америкою.

58. В АПЕЛЬСИНОВИХ ГАЯХ БІЛЯ СИНЬОГО МОРЯ

Не встигла експедиція повернутися додому, як на Тура накинулися репортери, повідомивши: його сильно критикували в британських і норвезьких газетах за те, що він буцімто безпідставно присвоїв собі честь відкриття методу, за яким піднімали і рухали статуї на острові Пасхи. Зокрема, газета «Таймс» приписувала ці відкриття експедиції Кетрін Рутледж. Були претензії й до інших аспектів подорожі, особливо сумнівалися в існуванні родових печер.

Крім того, у зв'язку з експедицією «Кон-Тікі» двоє норвезьких етнографів стверджували, що плотом дуже легко керувати й екіпаж цілком міг уникнути аварії на рифі, а Хейєрдал, мовляв, хотів надати плаванню драматизму. Без сумніву, здіймалася нова хвиля хейєрдалофобії — славу і популярність не прощають.

Тур, вимучений мандрівкою, хворий на азіатський грип, що лютував у Європі, був геть знесилений. Безперервна робота над популярною книгою про експедицію («Аку-Аку») і монографією «Археологія острова Пасхи» остаточно підірвали сили дослідника. Все скінчилося запаленням мозку.

Тільки-но здоров'я повернулося до норми, Тур разом з сім'єю вирушив до Італії на середземноморську Рів'єру, щоб відпочити. Водночас підшукував собі будинок – хотів змінити місце проживання, аби сховатися подалі від телефонів, пошти, преси і працювати над матеріалами з острова Пасхи.

Він планомірно на таксі досліджував навколишню місцевість у пошуках тихого місця. І коли вже хотів змінити район пошуків, машина зупинилася в напівзабутому селищі Кола-Мікері, що розкинулося на горі, високо над Середземним морем. Майже казковий навколишній пейзаж не залишив у душі Тура анінайменшого сумніву – це те, що треба!

Придбати занедбану садибу і кілька ділянок землі виявилось справою нескладною. Тур поставив палатку у тіні старих дерев і з допомогою місцевих жителів взявся за реконструкцію.

«1958 року ми з Івонною відкрили для себе невеличке село Кола-Мікері на Лігурійському узбережжі Північної Італії. Коли я вперше побачив цей тихий куточок, відразу зрозумів — це моя мрія: пальми і синє море, апельсинові гаї і засніжені гори. З вікон будинку видно вкриті лісом гори, а з іншого боку відкривалися блакитні води Середземного моря з дикими горами Корсики на горизонті. Поруч пролягала старовинна, збудована ще римлянами, дорога, що колись з'єднувала дві католицькі столиці — Рим і Авіньйон. Дві події спустошили поселення — землетрус і нова дорога вздовж узбережжя. Ми купили і відновили майже всі будинки. З одного боку наш маєток охороняла висока римська сторожова башта, а з іншого — середньовічна вежа для полювання на птахів. У ній я облаштував свій кабінет на довгі роки».

Коли після ремонту у будинку вирішили відсвяткувати вхідчини, виявилось, що наразі в Італії з чоловіком перебуває перша дружина Тура Лів. Їх запросили у Кола-Мікері. Гості (переважно місцеві жителі), які не знали Лів, дуже здивувалися, коли на перший танець Тур запросив не дружину, а незнайому жінку.

У Кола-Мікері Тур опрацював матеріали експедиції і опублікував праці «Звіт Норвезької археологічної експедиції на острів Пасхи та у Східну Полінезію» (том I, 1961; том II, 1965) та «Мистецтво острова Пасхи» (1976).

У сім'ї Хейєрдалів, крім Анет, підростали ще дві донечки – Маріан та Елізабет (Бетіна).

59. КРИГА СКРЕСЛА

Переворот у науковій свідомості стався на X Міжнародному конгресі з археології Тихого океану, що відбувся 1961 року на Гаваях. Тур подав на розгляд конгресу підсумок розкопок на острові Пасхи, інших полінезійських островах та на Галапагосах.

П'ять років він і його колеги по експедиції, експерти з різних наук, як справжнісінькі детективи, обробляли експедиційний матеріал: скелети, кам'яне знаряддя, зразки крові і пилку, залишки вогнищ, намагаючись пролити світло на події, що відбувалися в Полінезії до того, як туди потрапили європейці.

Наприкінці зібрання три тисячі учасників одноголосно підтримали резолюцію. Вона визнавала, що Південна Америка нарівні з Південно-Східною Азією була батьківщиною народів і культур, які прийшли на тихоокеанські острови.

Тур Хейєрдал з макетом «Кон-Тікі»

«Я не заперечував, адже плаванням на «Кон-Тікі» хотів довести, що Полінезія могла бути заселена з обох боків. На конгресі мені доручили сприяти наступним розкопкам на островах. Своєю чергою археологи з вивчення Тихого океану вперше включили в коло своїх інтересів примор'я Південної Америки. Розчинилися ворота між материком і Полінезією, закінчився односторонній підхід до історії Тихого океану».

У своїй вежі в Кола-Мікері Тур старанно обробляв матеріали експедиції на острів Пасхи, паралельно беручи участь у науковому житті світу, де активно обговорювалися загадки острова. Єдине, чого він не сприймав, це космічних теорій: начебто жителі острова — нащадки прибульців, які володіли потойбічною надприродною силою, а розташування статуй — то зашифрована карта зіркового неба.

На екрани вийшов фільм «Спогади про майбутнє», знятий за книгою Еріха фон Денікена «Колісниця богів», в якій автор активно експлуатував тему стародавніх цивілізацій і космічних прибульців. Якось Туру зателефонували з норвезького телебачення, і приємний жіночий голос запитав: «Пане Хейєрдале, що ви думаєте про пана Денікена?»

— Він шахрай, — не роздумуючи, відповів Тур.

— Дякуємо, пане Хейєрдале. Ви в прямому ефірі. І сьогодні гість нашої програми — Еріх фон Денікен.

60. ПО ТОЙ БІК «ЗАЛІЗНОЇ ЗАВІСИ»

У Радянському Союзі за часів Сталіна книгу «Кон-Тікі» не друкували, тому про плавання шести сміливців і теорію Тура ні науковці, ні широкий загал не знали. Але так звана хрущовська відлига зняла табу з творів Хейєрдала, і вони швидко набули популярності як в СРСР, так і в інших соціалістичних країнах.

Українською мовою «Подорож на «Кон-Тікі» з'явилася 1956 року у видавництві «Радянський письменник»; «Аку-Аку. Таємниця острова Пасхи» — 1959 року у видавництві «Молодь».

У наукові дебати включилися радянські вчені. Оскільки за кордон їх не випускали, діалог крізь «залізну завісу» нагадував гру в зіпсований телефон. Цілком несподівано президент Академії наук СРСР Мстислав Келдиш запросив норвезького вченого до Москви на зустріч з академіками.

Ішов квітень 1962 року — розпал «холодної війни». Після 1945-го Тур не мав контактів з російськими комуністами і взагалі не уявляв, що його чекає на радянській території. Увійшовши до переповненої зали, він відчув напружене очікування. На сцену піднявся міцний чоловік з вусами

а-ля Сталін. Супроводжуючи промову погрозливими жестами, він щось довго розповідав гучним голосом. Це був керівник відділу антропології АН. Коли доповідач повернувся на місце, в залі запанувала гнітюча тиша.

Вислухавши переклад, Тур розгубився: суть аргументації стала для нього цілковито несподіванкою. Виявилось, що його теорія заселення Полінезії не відповідала ленінському вченню. Ленін стверджував: причина будь-якої міграції — або перенаселення, або ворожий напад. Усі напружено чекали на відповідь.

«Що я міг відповісти? Перекладач дивився на мене переляканими очима. Зрозуміло, ні про яку дискусію тут не могло бути й мови. Несподівано у мене вирвалося: «Ніколи не міг подумати, що Ленін був антропологом». Я, мабуть, перелякався не менше, ніж присутні в залі. У дзвінкій тиші перекладач тремтячим голосом озвучив мою ересь. Однак я помітив, що дехто ледве приховував усмішку.

Раптом я зрозумів, що тут відбувається. В залі справді сиділи академіки, а двійник Сталіна — не вчений, а партійний функціонер, якими були нашпиговані всі наукові і культурні установи Радянського Союзу. Він виконав свій обов'язок, нагадавши про Леніна і його вчення.

Я чесно витримав свій виступ у дусі марксизму-ленінізму. На прикладі Перу показав, як перенаселення, тиск з боку ворогів і природні катастрофи змушували індіанців шукати притулку на плотах, що їх океанська течія відносила далеко від берега».

Ніхто не заперечив норвежцю. Кілька науковців лише попросили уточнити деталі. Мстислав Келдиш вручив гостю медаль М.Ломоносова і оголосив про присвоєння йому Академією наук СРСР почесного ступеня доктор наук. Оскільки Тур вже був почесним членом Академії наук Нью-Йорка, його визнання в СРСР стало сенсаційною подією для світу, розділеного на два ворожих політичних табори. Так несподівано дослідник виконав свою післявоєнну обіцянку служити миру і дружбі народів.

Насамкінець Мстислав Келдиш висловив сподівання, що в наступній експедиції знайдеться місце і для росіянина. Тур не забув прохання і через кілька років, готуючи плавання на папірусному човні через Атлантичний океан, попросив підібрати для екіпажу лікаря зі знанням англійської і почуттям гумору.

61. ВІД АФРИКИ ДО АМЕРИКИ

Тур, якому 1964 року виповнилося п'ятдесят років, і не думав полишати

активної діяльності. Навпаки — багаторічний «відпочинок» у вигляді роботи над знахідками острова Пасхи пробудив бажання до реалізації нових проєктів. Прискіпливий погляд дедалі частіше звертався до карти світу в пошуках «білих плям, не охоплених власними теоріями».

Вивчаючи стародавні культури, дослідник давно завважив, що очеретяні човни широко використовували в різних місцях світу: в Єгипті, Месопотамії, на озері Тітікака, на острові Пасхи.

У січневому числі наукового журналу «Американські старожитності» за 1966 рік з'явилася стаття, де йшлося про 60 дуже специфічних рис, що не мають світового поширення, проте однаково характерні для стародавніх культур Єгипту і Межиріччя, з одного боку, і доколумбових культур Південної Америки – з іншого. Очеретяний човен був одним із названих елементів.

Того ж 1966 року організатори XXXVII Міжнародного конгресу американістів вирішили запросити для наукового обговорення два табори вчених — ізоляціоністів та дифузійоністів. Перші стверджували, що культури, розділені значними відстанями (особливо на різних континентах), розвивалися самостійно, без впливу одна на одну. Натомість їхні противники вважали цілком імовірними контакти давніх цивілізацій.

Хейєрдала попросили очолити симпозіум на тему «Чи існували контакти між Європою і Америкою до Колумба?», на якому, ясна річ, розгорілися неабиякі пристрасті.

«Як керівник обговорення я зайняв нейтральну позицію. Проте, на мою думку, обидві сторони недооцінювали очеретяні човни. Судна зі стебел водяних рослин в'язали по обидва боки океану — це одна з 60 рис подібності. Мистецтво будувати такі кораблі з давніх-давен відоме і в Єгипті, і в Перу. З огляду на це шлях від Марокко до Мексики не здавався нездоланим. І я вирішив побудувати човен з папірису».

Очевидно, десять років кабінетної роботи встигли набриднути Туру, і він шукав можливості вкотре здивувати світ. Проте шлях від задуму до його реалізації забрав чотири роки. Адже очеретяний корабель — не бальсовий пліт. Його конструкція набагато складніша, а досвіду — жодного.

На жаль, роботу над новим проєктом довелося відкласти. В дні дозвілля, здійснюючи лижний похід в Альпах, Тур не розраховував свої сили і, спускаючись надзвичайно небезпечною гірською трасою, зламав ногу.

Травма виявилася складною і в певний час здавалося, що мандрівнику навіть загрожує каліцтво, яке назавжди позбавить його можливості подорожувати. Впертість допомогла й тут: Хейєрдал довго розробляв ногу, потім багато ходив навколишніми горами, працював на присадибній ділянці.

«Мені потрібно рухатися, тому я намагаюся виконувати роботу, яка складається з фізичних вправ: обрізую дерева, копаю землю, висаджую виноград. Для мене велике задоволення — дивитися на фруктові дерева, куці та виноградники, вирощені власноруч, прогулюватися між ними.»

Тур висадив 700 чубуків винограду, названих його власним ім'ям чи на честь його експедицій. Після одужання підготовка до нових мандрів і незвичайних пригод знову захопили його.

62. У РИТМАХ ЧОРНОГО КОНТИНЕНТУ

Перша мандрівка у пошуках очерету, майстрів і зразків привела Хейєрдала на узбережжя Каліфорнійської затоки у Мексиці, де жили індіанці племені сірі. Однак там уже перейшли на сучасні плавзасоби, а останній очеретяний човен, якими ще недавно користувалися індіанці, вдалося знайти лиш на смітнику.

Далі маршрут негамовного мандрівника проліг до озера Чад, що лежало серед пісків Сахари. Країна Чад (колишня французька колонія) потерпала від міжетнічних і релігійних конфліктів. У столиці Форт-Ламі (нині Нджамена) всі, до кого звертався Тур, застерігали від поїздки на озеро, нагадуючи недавній випадок, коли на узбіччі дороги знайшли відрізані голови медичних сестер з місії. До того ж сучасної дороги до озера не існувало.

І все ж Хейєрдал з двома кінооператорами на двох джипах пісками, при температурі 50 градусів за Цельсієм у тіні, за тринадцять годин дістався селища Бола на березі озера. Місцевий шериф, не отримавши відповідної радіограми зі столиці, з підозрою сприйняв приїзд іноземців, однак поселив їх у місцевому готелі — цементному сараї з довгим коридором і комірчинами з обох боків, де покотом лежали люди.

Наступного дня, очевидно, одержавши телефонограму, шериф провів прибульців до султана, який мав релігійну владу над місцевими мусульманами. Султан зацікавився папірусним кораблем і наказав своєму родичу Умару допомогти гостям з побудовою зразка човна.

Умар і його зведений брат Муса нарізали в озері папірусу і впродовж одного дня сплели човен завдовжки чотири метри, як і просив Тур. Човен спустили на воду: він не прогинався, не хитався, без проблем тримав трьох людей. Цілий день замовник разом з майстрами плавав озером, радіючи перспективі нової експедиції.

Перепоною до детального вивчення всіх нюансів папірусної справи залишався мовний бар'єр — сподіватися на те, що місцеві жителі знають бодай якусь європейську мову, не доводилося.

«Я приготувався стрибнути на наш експериментальний човник, коли побачив Обдулу. Це була моя перша зустріч з ним. У найпотрібнішу хвилину він виник несподівано, мов дух з лампи Аладіна.

— Бонжур, мсьє, — привітався він. — Мене звати Обдула, я говорю французькою і арабською. Вам потрібен перекладач? Звичайно, потрібен! Я придивився до нього: обличчя — чорніше ночі, живі розумні очі, щира усмішка, рівна низка білих зубів, які раз у раз зблискували від радісного сміху. Відразу видно справжнього сина природи, уважного помічника і веселого товариша».

Пізніше Тур мав з Обдулою деякі проблеми і перше враження змінилося, однак тоді зрадів веселому товаришу, який завзято кинувся допомагати.

Пізно ввечері втомлені кінооператори попадали спати у готелі. А Хейєрдал, який уже уявляв себе на папірусному кораблі посеред Атлантичного океану, вийшов прогулятися.

«Задушлива, темна, безмісячна тропічна ніч. З пустелі долинали звуки ритмічної музики, і я вирішив подивитися, в чому справа. Проїшовши кілька кварталів і спіткнувшись у темряві об сплячого верблюда, побачив майданчик просто неба, на якому навколо ліхтаря танцювали дивні фігури.

Я щільно притиснувся до хатини, гадаючи, що в мороці африканської ночі побачити мене буде неможливо. Проте раптом одна з постатей, не перериваючи танцю, рушила в мій бік — я зрозумів: біле тіло відмінно видно в темряві. В руці африканець тримав короткий меч, яким вимахував під музику. Підійшовши, він у ритмі танцю взявся робити випадки в мій бік: меч виблискував у мене перед очима. Я вимушено посміхнувся, мовляв, дотепний жарт, розумію тебе. Однак танцюрист з мечем не відповів посмішкою, а й далі щось від мене вимагав.

Беззбройний, я і втекти вже не міг. Безглузда ситуація! Я гарячково шукав вихід. І раптом інстинктивно кинувся виробляти таке, що засумнівався у власному глузді, — почав танцювати, перебираючи ногами під ритм барабанів, і через деякий час опинився в колі. Меч зник, і ми танцювали один з одним і з усіма іншими.

Танцюристи по черзі виходили з кола, викладаючи по дрібній монетці музикантам. Через кілька хвилин я танцював сам. Жадібно ковтаючи нічне повітря, відчував приємну втому і радів, що зникла людина з мечем. Дудар, який, мабуть, дув у

свою трубу з дитинства, бо щоки у нього були зовсім круглі і наче зроблені з чорної гуми, підійшов до мене. Щоб почуватися безпечно, я поклав у чашу велику купюру.

Несподівано до мене підвели двох чорношкірих жінок і поставили поруч, немов призові кубки. Тьмяне світло ліхтаря падало на сотні арабських і негритянських облич навколо мене. Що робити? Як вийти зі становища, яке дедалі більше ускладнювалося? Раптом чиясь рука лягла мені на плече — Умар! Єдине знайоме обличчя. Побачивши, що за товариша в мене родич султана, натовп розступився, і ми вдвох під звуки цикад пройшли через безлюдне селище.

Щасливий тим, що все минулося, я звалився без сил на цементну долівку нашого сараю. Наступного ранку з'ясувалося, що я завоював величезну повагу серед жителів селища».

Цілий тиждень Хейєрдал вивчав папірусні човни на озері Чад, занотуючи спостереження. Він домовився з Обдулою і майстрами, що забере їх у Єгипет будувати великий корабель.

63. ЗАГАДКА ПАПІРУСУ

Зі столиці надійшла заборона повертатися назад джипами — на околицях тривали сутички різних груп населення. Дослідників забрав маленький літак, куди не помістилися ні кіноапаратура, ні експериментальний чотириметровий човник. Усе це мали доставити джипами. Однак у Форт-Ламі машини не приїхали, а пошуки ще одним джипом і літаком, як і звернення до влади, нічого не дали. Тож єдиний щотижневий рейс у Європу зі столиці Чаду вилетів без трьох пасажирів – вони тим часом сушили голову над тим, як повернути своє майно. Вихід знайшов кінооператор-француз, звернувшись до штабу французьких військ, які ще залишалися в країні.

Через кілька годин командувач повідомив, що джипи стоять під великим деревом у глухому селищі. Водії, яких зловив патруль, зізналися, що хотіли продати крадене арабам, однак збули лише пальне. На кіноапаратуру покупців не знайшлося, а папірусний човен, заради якого мандрівники забралися в таку глушину, просто викинули.

Хейєрдал зрозумів, що через складну ситуацію в Чаді не вдасться нарізати і вивезти з країни папірус, необхідний для корабля, тому вирішив пошукати його у спокійніших місцях. Великі сподівання він покладав на єгипетський Ніл, однак мандрівка через всю країну нічого не дала. «В Єгипті папірус більше не росте. Каміння вдосталь, якщо захочете побудувати піраміду, але папірусу не набереться навіть на іграшковий чо-

вен», — роз'яснив Туру його новий знайомий Жорж Соріал, єгипетський аквалангіст, який знав Ніл, мов свої п'ять пальців.

Однак Ніл великий, тож залишалася надія знайти папірус біля витоків річки в Ефіопії. Об'їхавши кілька озер цієї країни, Тур нарешті полегшено зітхнув — папірусу тут вистачить на кілька армاد. Але як доправити його в Єгипет? Річкою неможливо — безліч порогів і водоспадів, плюс ціла країна Судан.

Допомогу запропонував Маріо Буші, італійський комерсант, власник катерів на озері Тана. Дружбу з Туром він вважав для себе почесною, тому пообіцяв нарізати і висушити 12 тонн (300 тисяч стеблин) папірусу і відправити його за маршрутом: озеро Тана — Червоне море — Суец — Каїр.

Для будівництва корабля Хейєрдал вибив у влади Єгипту майданчик у Гізі біля піраміди Хеопса. Дізнавшись про плани норвежця, фахівці з Каїрського історичного музею й Інституту папірусу почали переконувати його, що папірусний корабель швидко набереється води і потоне. У морі ще гірше — солоня вода роз'їдає папірус, тож для тривалого використання його необхідно просушувати щодня.

«Без просушування максимум часу, протягом якого корабель триматиметься на поверхні, — два тижні», — запевнив мандрівника керівник Інституту папірусу Гасан Раджаб, уточнивши, що сам перевіряв плавучість папірусу у баках з водою. Однак сперечатися з Туром уже не мало сенсу: ним опанувала ідея.

«Одна річ будівельний матеріал, зовсім інша — зроблене з нього судно. З тим же успіхом можна випробувати залізо і дійти висновку, що металеві кораблі обов'язково підуть на дно.»

Щоб біля берегів Америки корабель не захопили урагани, треба було рушити не пізніше травня. Ішов грудень 1968-го. Так, востаннє зваживши всі за і проти, через 22 роки після «Кон-Тікі» Тур ризикнув здійснити нове, не менш авантюрне плавання. Коліщатка проекту під назвою «Ра» закрутилися. Тисячі питань чекали на вирішення. В усі кінці світу полетіли телеграми, у сотнях кабінетів залунали телефонні дзвінки.

64. МІЦНІ ТЕНЕТА АФРИКАНСЬКОЇ БЮРОКРАТІЇ

Тур саме вирішував фінансові справи в Нью-Йорку, коли отримав телеграму з Європи від Івонни: «Обдулу заарештовано. Будівельники не виїжджали з Боли». Ось і маєш! Без майстрів із в'язання папірусу Умара і Муси експедиція не могла відбутися, а проект «Ра» працював уже на повну потужність.

Місяць тому Хейєрдал вислав Обдулі гроші на оформлення документів і квитки на літак. Нічого не розуміючи, керівник експедиції обли-

шив усі справи і звернувся до посла Чаду у Вашингтоні, з допомогою норвезьких дипломатів без бюрократичного зволікання отримав візу і терміново вилетів у Париж, щоб устигнути на щотижневий рейс до Форт-Ламі.

Пошуки Обдули в арабських кварталах столиці нічого не дали. Втративши надію, Тур повернувся до готелю. Проте не встиг розгорнути карту країни, як у двері хтось постукав — на порозі стояв Обдула:

— О, мій шефе, Обдулі було дуже погано, але тепер все добре. Я поїхав на озеро і чотири дні шукав Умара і Мусу. Знайшов їх, заплатив їхні борги. Ми вже збиралися їхати в Форт-Ламі, як з'явився шериф і арештував мене, заявивши, що я на все готовий заради грошей. У в'язниці я віддав усі гроші, що залишилися, аби мене відпустили.

Важко було збагнути, якою мірою пояснення відповідало дійсності, до Тура тільки дійшли чутки, що Обдулу заарештували через підозру в торгівлі рабами. Однак вибору не лишалося — папірус чекав на майстрів.

Тут постала нова проблема – трудові угоди для Умара і Муси, без яких їх не випустять з країни. П'ять днів біганини державними установами були безрезультатними – жодного підпису, жодної печатки. Ніхто не міг зрозуміти, навіщо європейцю троє нікому не відомих жителів загубленого в Сахарі селища.

Довелося звертатися до міністрів внутрішніх та закордонних справ. Ті, своєю чергою, звернулися до президента, який визнав справу настільки незвичайною, що зібрав раду міністрів. Особливу увагу приділили питанню, чи може громадянин Чаду пливати через океан на папірусному човні.

Далі бюрократичний шлях проліг через Міністерство внутрішніх справ, Директорат праці, друкарню (за бланками), Директорат будівництва. В останньому відомстві з'ясувалося, що на угоди печатки не поставлять, доки не буде підписів Умара і Муси, до того ж документи не вважатимуться дійсними без лікарських довідок. Де їх було взяти, якщо в Болі немає лікарів, а шериф не випускає майстрів без затверджених угод? Бюрократичне коло замкнулося – щоб отримати довідки, треба було виїхати з Боли, а щоб виїхати, потрібні були угоди.

Тур і раніше думав про те, щоб вивезти майстрів нелегально, і стримувало його лише побоювання повторити долю Обдули, тобто потрапити до в'язниці. Тепер такий крок здавався логічним, і він звернувся до місіонера, в розпорядженні якого був гелікоптер. На угодах не було ні підписів, ні печаток. «Може, якось обійдеться», — думав змучений безвихіддю Хейєрдал.

У Болі ні шериф, ні султан, побачивши, що за Умаром і Мусою прибув цілий гелікоптер, не мали нічого проти їхнього виїзду. Коли два переляканих майстра, міцно вчепившись у сидіння, глянули з висоти на свій маленький світ, то побачили внизу майже всіх жителів селища – вони захо-

пленими поглядами проводжали земляків, котрі не побоялися вирушити у невідомість.

У столиці швидко оформили паспорти й угоди. Залишилася «дрібниця» — медичний огляд, що обернувся для Тура новим ударом. В Умара виявили негаразди з печінкою, і лікар заборонив йому виїзд за межі країни. «Схоже, не бачити мені папірусного човна», — подумав доведений до відчаю керівник експедиції.

Останній шанс — головний лікар. Можливо, він зрозуміє ситуацію і розв'яже цей бюрократичний вузол. Без великої надії Тур увійшов до кабінету. «Що ви тут робите?» — підвівся йому назустріч усміхнений француз з погонами полковника.

*«Ми були однаково здивовані і щиро зраділи один одному. Вос-
тання я бачив полковника Лалуеля на Таїті, де він служив вій-
ськовим лікарем. Разом ми знайшли рішення — в Каїрі Умар
перебуватиме під наглядом лікаря, а я пильнуватиму, аби він
вчасно приймав пігулки й уколи».*

65. «ПОДОРОЖ» ЧЕРЕЗ ТИСЯЧОЛІТТЯ

Обдула і два його одноплемінники вийшли зі світу, де єдиним хатнім начинням була циновка на підлозі. Вирушаючи з рідного селища, вони навіть не мали чого покласти у валізу. Тур зацікавлено спостерігав, як люди фактично кам'яного віку знайомилися з цивілізацією.

У столиці Судану Хартумі, де четвірка ночувала дорогою до Єгипту, Умар і Муса не знали, як піднятися в номер на четвертому поверсі — вони вперше бачили сходи і боялися на них ступити. Потім довго не могли зрозуміти призначення ліжка. Коли їм пояснили, що це для сну, кожен відразу ж заліз під своє ліжко. Обдула, захиляючись від сміху, на велику радість приголомшеної власниці готелю, яка не могла зрозуміти, що там шукають її гості, змусив їх звідти вибратися. Справжнім дивом став для них туалет зі зливною системою.

У Каїрі четвірка пересіла в машину норвезького посольства і за вікном пропливали багатоповерхові будинки, мости, підземні переходи, трамваї, вогні реклами. Захоплені вигуки гостей гостей чергувалися з благоговійним бурмотінням, коли траплялися мечеті.

— Хто тут живе? — запитав Обдула, коли машина під'їхала до пірамід і до його свідомості дійшла неспівмірність пірамід з навколишніми будівлями.

— Ніхто, це могила, — пояснив Тур.

— А скільки людей там поховано?

— Тільки одна.

Тур спостерігає за будівництвом «Ра»

— Брешуть ці єгиптяни, — зробив висновок Обдула, для якого все почуте і побачене здавалося цілковитим абсурдом.

Папірус уже чекав на майстрів, і вони, перевіривши якість матеріалу, залишилися задоволеними. Хейєрдал намалював на піску форму в 15 метрів завдовжки і 5 завширшки: «Ось такий човен мені потрібен».

Оскільки він не міг повністю покластися на африканців, то покликав на допомогу двох науковців: єгиптянина Ахмеда Юсефа, який поруч реставрував дерев'яний корабель фараона Хеопса, та шведа Бьорна Ландстрема, кращого в світі знавця стародавніх єгипетських човнів.

Союз теорії і практики дав відмінний результат. Науковці не знали особливостей папірису і тонкощів плетіння, яке перетворює снопи у човен, проте вони могли підказати важливі деталі там, де не вистачало досвіду чорношкірих майстрів.

Будівництво відбувалося за планом, і, крім піщаної бурі, яка на три дні призупинила роботи, ніщо не порушувало робочої атмосфери табору. Однак у квітні преса і телебачення заговорили про папірусний корабель, контури якого дедалі вище здіймалися над пісками пустелі. Непрохана «реклама» зіграла злий жарт і додала зайвого клопоту керівнику експедиції.

«Гості з усіх континентів, журналісти йшли і їхали верхи на конях і верблюдах, щоб побачити найновіший експонат. Ка-

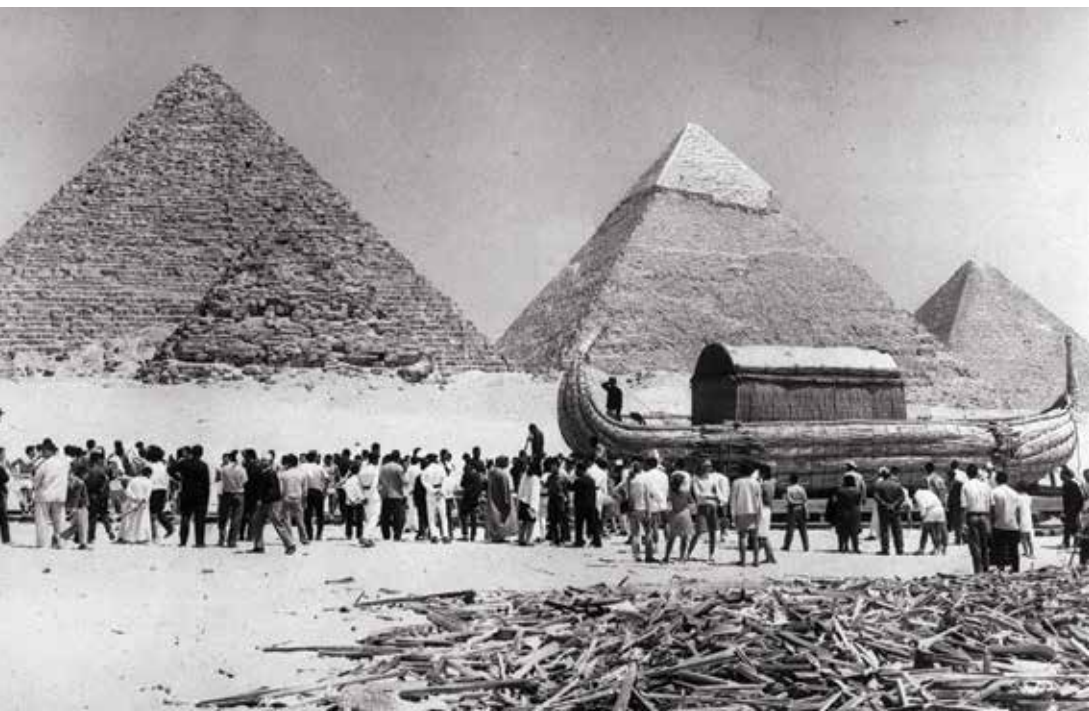
натна огорожа впала, сторожі героїчно захищали крихкий човен від маси допитливих, найнахабніші з яких лізли на палубу фотографуватися, незважаючи на те, що сухі стебла ламалися під їхніми підборами. Верблюди гризли човен, туристи розбирали на сувеніри папірус. Дехто куриє цигарки, не розуміючи, що однієї іскри досить, аби все зайнялося полум'ям».

66. ПРОВАЛЬНИЙ АТРАКЦІОН

28 квітня, в день 22-ої річниці старту експедиції «Кон-Тікі», корабель був готовий вирушити в дорогу. На спеціально збудованій трибуні зібралися міністри й іноземні представники. Для більшого ефекту Хейєрдал запросив 500 студентів-спортсменів з Каїрського університету, які мали тягти корабель, відтворюючи сцену часів фараонів. Однак задум не вдався, про що Тур скромно замовчує у своїх спогадах.

Натомість росіянин Юрій Сенкевич виявився красномовнішим: «Безлад панував страшенний, тоді я вперше побачив Тура злим. Організувати спортсменів виявилось надзвичайно складно: кожен тягнув у свій бік, немов у відомій байці. За три-чотири години човен зрушив лише метрів на п'ять. Знімальні камери терпляче гули, а імениті гості дипломатично

Студенти намагаються зрушити «Ра». Каїр, 1969 р.

Екіпаж «Ра»

аплодували. Потім студентів «розпрягли», посадили в автобуси і відправили в Каїр. До човна підійшли два тягачі, швидко і без шуму витягли «Ра» на платформу автопричепу, який рушив до Александрії...»

З Александрії «Ра» кораблем переправили в марокканський Танжер, а звідти дорогами в порт Сафі. Спуск на воду призначили на 17 травня — День незалежності Норвегії. Знову тисячі гостей і глядачів. Після освячення козячим молоком (за берберським звичаєм) корабель підхопили крани і почали опускати на воду.

«Що ви скажете, якщо він зараз піде на дно?» — в останню мить запитав Тура якийсь доскіпливий журналіст. Але той не встиг відповісти — «Ра», прикрашений прапорцями країн-учасниць, ліг на воду і загойдався на хвилях. Натовп захоплено зааплодував. На щастя, кораблик не перекинувся – він тримався на воді рівно, хоч не був ідеально симетричним. «Ра» відбуксирували у тихе місце, де тим часом, як екіпаж встановлюватиме такелаж і вантажитиме припаси, він мав трохи просякнути водою.

Останній тиждень підготовки минув немов у лихоманці. І все це під пильним оком журналістів та допитливого натовпу, який іноді доводилося стримувати з допомогою поліції. Один ловець гав навіть звалився з пристані у човен, розбивши кілька глеків з водою та газову лампу.

«Ра» в порту Сафі

67. «РА» ВИХОДИТЬ В ОКЕАН

Якщо команду «Кон-Тікі» склали друзі Тура, то нині, маючи всесвітню славу, він міг експериментувати.

«Цього разу мені хотілося зібрати разом стільки націй, скільки дозволить площа, а це приблизно сім чоловік. Сім чоловік із семи країн. Сам я з півночі, для контрасту можна взяти когось з півдня – напрошувалася Італія. Європейці — білі, добре було б узяти кольорового. Їх я бачив у Чаді. Оскільки мета експерименту — підтвердити можливість контактів між стародавніми цивілізаціями Африки й Америки, символічною стала б участь єгиптянина і мексиканця. Цікаво, як поведитимуться в такому інтернаціональному екіпажі ідеологічні супротивники з США та СРСР? Об'єднати всіх мав прапор ООН».

Врешті зібралися: Норман Бейкер (США), Юрій Сенкевич (СРСР), Карло Маурі (Італія), Сантьяго Хеновес (Мексика), Обдула Джібрін (Чад), Жорж Со-ріал (Єгипет). З усіх лише Нормана Бейкера вважали моряком — він свого

часу служив в американських Військово-Морських силах. Тур мав досвід плавання на «Кон-Тікі», а Обдула — на плавучих островах озера Чад.

«Ра» був готовий до старту, коли в США завершувалася підготовка до першого польоту на Місяць. У зв'язку з цим НАСА запропонувало обладнати корабель спеціальною технікою, щоб мореплавці з «далекого минулого», перебуваючи в океані, змогли поспілкуватися з астронавтами, коли ті ходитимуть поверхнею Місяця. На привабливу ідею Тур не пристав — вважав головним науковий експеримент, а не шоу, на яке багато хто в світі намагався перетворити майбутню експедицію.

«Думка про антену в тілі папірусного корабля, названого на честь бога сонця, видалася мені знуцанням, і я ввічливо, але переконливо відмовився. Однак, на мій превеликий подив, у день відплиття в порту з'явився представник НАСА з коробкою в руках: там не повірили в серйозність моєї відмови. Я був непохитний, і коробка залишилась на березі».

Історія мала продовження. Вже після плавання на «Ра-ІІ» на конгресі Всесвітнього фонду дикої природи у Лондоні Хейєрдал зустрівся з Нілом Армстронгом — астронавтом, з яким фактично відмовився говорити під час його польоту на Місяць. Але той випадок не завадив їм душевно поспілкуватися, і обоє дійшли думки, що людина живе на маленькій і вразливій планеті.

Настав день відплиття — 25 травня. «Ра» уже вісім днів перебував на воді — половину часу, який йому відвели єгипетські експерти. Однак навіть кілька тонн вантажу для потреб експедиції не зашкодили кораблю.

На довгому кам'яному пірсі чинилося щось неймовірне: люди стояли стіною, на всіх човнах і кранах були фотографі. Обійми, прощання, напутні слова, автографи... О 8.30 Тур подав сигнал чотирьом човнам буксирувати «Ра» у відкрите море.

«Раптом нас ошелешило якесь виття, в першу секунду ми здригнулися від несподіванки, а потім відчули, як до горла підступає клубок: усі кораблі в гавані ввімкнули сирени, їм допомагали гудки заводів і портових складів, калатали корабельні дзвони, кричали люди... З вантажного пароплава пустили сигнальні ракети, вони шипіли і вибухали вогнями, зоряний дощ повільно падав на воду. Від таких почестей ми навіть трохи зніяковіли».

У гавані все зарухалося — «Ра» супроводжував ескорт з риболовних шхун, вітрильних яхт, катерів. У повітрі кружляли літак і гелікоптер, що прибули з марокканської столиці Рабата від якогось посольства.

Тількино експедиційний корабель вийшов з гавані, на нього накопилися океанські вали. Буксирні човни повернули до берега.

68. БЕЗ КЕРМА І БЕЗ ВІТРИЛ

Та не встигли зникнути кораблі супроводу, як зламалося бокове весло. Спочатку тим ніхто надто не переймався, оскільки насамперед треба було відійти подалі в океан, щоб хвилі не викинули човен на берег. Підняте вітрило і попутний вітер заспокоїли екіпаж — ганебного повернення не станеться, корабель слухався команду і рухався в напрямку океану.

Хейєрдал розподілив вахти і сів відпочити — вперше за багато тижнів. Не минуло і п'яти хвилин, як з корми загукали: «Тур! Тур!» Перше, що спало на думку, — хтось випав за борт. Однак всі були на палубі, натомість зламалося двоє стернових весел. Двоє відразу, в перший день плавання!

«Що, повертаємось у гавань?» — запитав Карло. Всі глянули на Тура. Він не встиг відповісти. «Ра» повільно повернувся, вітрило зловило вітер, і човен пішов потрібним курсом. Це запрацювали два вертикальних весла на носі корабля, закріплених за принципом індіанських гуар, які використовували ще на плоту «Кон-Тікі».

«Чудово!» — вигукнув капітан, намагаючись підбадьорити екіпаж, який уже вважав плавання завершеним. Його радість спочатку не зрозуміли — як же пливти без стерна? Він пояснив:

«Тепер ми начебто маємо корабельну катастрофу. Це ідеальний випадок для мого експерименту. Адже в стародавні часи в Америку могли потрапити саме ті кораблі, які зазнали аварії. Нині ми точно з'ясуємо, куди їх заносило океанською течією».

Вночі з'явилися вогні пароплавів, які обганяли «Ра» або йшли зустрічним курсом. Деякі пропливали майже поруч. Для безпеки Карло почепив на щоглі газовий ліхтар. Минула перша доба плавання.

Наступного дня кожен член команди отримав двометрову линву з гачком. Тур суворо наголосив на правилі номер один: нікуди – без страховки, нагадавши епізод з Германом Ватсінгером під час плавання на «Кон-Тікі».

Після поломки весел головну надію покладали на вітрило. Але невдовзі його довелося згорнути через шквали, що налітали з усіх боків. А найгірше — вітер розтросив єдину рею.

«Повний порядок. Усе, що можна було зламати, зламано. Залишився лише папірус. Човен пливе сам собою», — сумно пожартував хтось.

Тепер загрозу становили: берег, мис Юбі (виступ Африки), Канарські острови і кораблі. Вночі Карло помітив низку вогнів ліворуч за курсом.

Земля? Ні, вогні рухалися — поряд пропливли чотири риболовних сейнери, один з яких ледве не зачепив «Ра».

Іншої ночі вогні з'явилися праворуч. Так далеко в морі міг бути лише мис Юбі. Команда кинулася до решти вцілілих весел, щоб обігнути його. Однак вогні дивним чином гойдалися, а під час ближчого знайомства виявилися плавучою буровою вишкою.

Вдалося відремонтувати одне стернове весло і рею. Весло у воді відразу ж зламалося, а рея дала шанс керувати човном залежно від сили і напрямку вітру. До того ж команда навчилася ставити неповне вітрило, оскільки під час сильного вітру впоратися з восьмиметровим чудовиськом, як назвав його Тур, було майже неможливо, а головне — воно ставало небезпечним.

Сьомого дня «Ра» без ускладнень пройшов між мисом Юбі і Канарськими островами. Течія несла корабель до берегів Америки, однак Тура це не влаштувало.

«Мене хвилювала думка про те, що без стерна ми перетворимося на безпорадну копицю сіна, що дрейфує боком. Щоб виправити ситуацію, вирішили переобладнати запасну щоглу під стернове весло».

«Винахід» виявився таким важким, що ледве вистачило зусиль всієї команди, аби перенести й закріпити його на кормі. Натомість «Ра» отримав стійкий курс, а втомлений екіпаж міг виспатися і відпочити, розбивши ніч на легкі вахти. Минуло кілька безтурботних днів. Корабель плів із середньою швидкістю 100 кілометрів на добу.

П'ятого червня тепла погода спровокувала Жоржа стрибнути у воду з маскою. Випірнув він з вигуком захоплення, і всі, крім Обдули, кинулися в океан.

«Після морського купання ми наче на світ народилися. А яке задоволення отримали, оглядаючи днище «Ра»! Відчуваєш себе рибою-лоцманом під животом величезного кита. Відбиті сонячні промені, немов прожектор, освітлювали папірус над нами. Океан і безхмарне небо оточили сонцясяйного золотавого велетня невимовною блакиттю. Він рухався так швидко, що нам доводилося пливти щосили, аби нас не тягли вперед страхувальні канати».

Наступного дня тепла погода знову обіцяла безтурботність і приємні купання. Однак похід Тура на корму завершився неприємним відкриттям. У тому місці, де щойно змайстроване стернове весло опиралося на папі-

рус, борт просів, а на дні стояла вода. На вигляд «Ра» не змінився, однак, пірнувши, Жорж виявив, що відразу за каютою днище наче трохи надломалося.

З корми перенесли весь вантаж — не допомогло. Всі спроби підтягнути і закріпити корму не дали результату. Стало очевидно, що в конструкції корабля допущено помилку, яку поглибило важке стернове весло.

З ситуації намагалися не робити трагедії. «Наш золотий лебідь гордо несе свою шию, тільки хвіст опустив», — жартував Тур. А росіянин Юрій з американцем Норманом співали пісню «Жовта субмарина».

Минали дні, і корма дедалі більше просідала у воду, перетворюючись на гальмо. Вода у «ставочку» глибшала. Хвилі під час штормів, що шматували корабель з 14 по 17 червня, перекочувалися через борт і сягали каюти. Довелося розібрати два аварійних човники, рятувальні круги з папірису і наростити на кормі борт. Майже не допомогло.

«Спробуймо розпиляти рятувальний пінопластовий пліт», — запропонував Сантьяго Хеновес. «Ти що, з глузду з'їхав?» — почувися вигуки різними мовами. Сантьяго не відступав. Зчинилася сварка, яка могла розколоти команду. Тур припинив різкі розмови і посадив сперечальників за стіл переговорів, запропонувавши тверезо зважити ситуацію.

Перебравши шість можливих аварійних варіантів, всі одноголосно дійшли висновку, що пінопластовий пліт не потрібен. Його розпиляли і закріпили під кормою, яка піднялася настільки, що вода вже не перекочувалася через борт.

У воду опустили ще одне (відремонтоване) стернове весло. Корабель попрямував упевненіше. Здавалося, плавання увійшло у нормальне русло. Однак неподалік Островів Зеленого Мису обидва стернових весла зламалися. Виявилось також, що пінопласт допоміг ненадовго — корма й далі просідала. Дрейф тривав.

69. SOS!

На борту «Ра» святкували. Позначки на карті свідчили, що кораблик перетнув сороковий меридіан і увійшов в американську зону Атлантичного океану. Найближча земля тепер — Бразилія.

Щоправда, радіти сильно не мали з чого. Хоч море й небо посміхалися, суху носову палубу пекло сонце, а на кормі мирно плескався океан, вода через корму знову діставала до каюти. І загалом «Ра» потроху розвалювався.

Першого липня на горизонті з'явився корабель. Мореплавці з ностальгією спостерігали за цим дивом — там ХХ століття, а їхня машина часу під назвою «Ра» все ще пливла в морі часів єгипетських фараонів.

Коли «Африканський Нептун» наблизився, маса народу на його палубах вітала мандрівників, розмахуючи руками.

— Чи потрібна вам допомога? — гукнув Норман.

— Ні, дякуємо, — відповіли з пароплава. — Можливо, вам щось потрібно?

— Фрукти!

Зробивши коло, «Нептун» скинув по курсу «Ра» мішок, прикріплений до рятувального круга. Жорж стрибнув у воду, і скоро на кораблику ділили здобич: 39 апельсинів, 37 яблук, 3 лимони, 4 грейпфрути і купу американських журналів.

Хоч як довго екіпаж вдавався до ремонту, ставало дедалі очевиднішим: у конструкції корабля чимало недоліків, які тепер загрожували аварією. За тихої погоди «Ра», поза сумнівом, дістався б берегів Америки, однак будь-який шторм міг його зруйнувати. А в зоні, куди допливла експедиція, наставав сезон ураганів. Тур вирішив підстрахуватися, але удав, що турбується через майбутній фільм.

«Наш корабель усе ще чудово виглядає. Проте, якщо нагряне буря, у «Ра» не буде такого вигляду і фільм про експедицію залишиться без кадрів папірусного човна у відкритому морі. Найгірше, якщо вода зіспеє плівку, відзняту Карло. Ось чому під час чергового радіосеансу з Італією я попросив Івонну знайти кінооператора, який міг би зустріти нас у морі неподалік Вест-Індії».

Юрій Сенкевич у спогадах був відвертішим: «Тур скликав раду і взяв слово:

— Хочу повідомити важливу річ. Мені здається, що є потреба серйозно подумати...

Ми завмерли. Якщо вже Тур каже: «Серйозно подумати», то наші справи кепські.

— ... щодо фільму про експедицію.

Ми спантеличено перезирнулися.

— Я гадаю, що фільмування на борту корабля недостатньо. Необхідні кадри збоку, вдень і вночі, в різних ракурсах. Вважаю, треба зафрахтувати корабель, який би вийшов нам назустріч.

Ми знову обмінялися поглядами. Звичайно, ми були «за»! Кожен розумів, що йдеться про замаскований сигнал «SOS!». Тур, турбуючись про нашу безпеку, водночас не хотів, щоб постраждала репутація експедиції».

70. ЗА КРОК ВІД ТРАГЕДІЇ

Вода з корми піднімалася дедалі вище, часто заливаючи каюту, в якій

уже неможливо було спати. Одного дня, стоячи на кормі по пояс у воді, Тур побачив, як хвиля тихо, без жодного сплеску, повністю накрила каюту. Дев'ятого липня в'язка папірусу за каютою розійшлася вздовж.

«Ніколи Атлантичний океан не здавався мені таким прозорим і глибоким, як у цій щілині, яка розсікла наш папірусний світ. Якщо чорна шкіра може бліднути, то Обдула зблід. Він сказав — це кінець. Мотузки перетерлися, тепер в'язка розійдеться, через дві-три години стебла розпливуться урізнобіч».

— Тримаймося, хлопці! — вперто сказав Норман.

Наступні дні екіпаж зшивав папірус: голкою слугував лом, ниткою — сталевий трос. Спати нормально вже не випадало — вода заливала все.

12 липня повною несподіванкою для екіпажу стала поява латаної-перелатаної рибальської шхуни з китайськими ієрогліфами на борту. На всіх снастях сушилася риба, а команда мовчки розглядала «Ра». Китайці невпевнено помахали, приймаючи мореплавців за рибалок і дивуючись, що люди й досі плавають на таких жалюгідних човнах.

Того ж дня з'явилися грозові хмари, вдарили блискавки, посилювся вітер. На «Ра» швидко підготувалися до шторму.

«Небезпека підстерігала нас на кожному кроці, потрібно було надійно кріпити страхувальні линви. Важкі каскади води з гуркотом розбивалися об плетений дах, і він дедалі більше прогинався. Сантьяго змило за борт разом з линвою, але він устиг вхопитися за край вітрила. Іноді «Ра» нахилився так сильно, що ми кидалися на ванти піднятого борту, повисали на них, щоб своєю вагою не дати кораблю перекинутися. Один з кухонних ящиків розбило хвилею. Антену зірвало вітром, і радіо на деякий час замовкло. Медикаменти перетворились на жакхливе місиво.

Нас оточувала розкішна, варварська краса. Чорні вали, вкриті білою піною, кипіли і вирували, поливаючи нас сильніше, ніж дощ з неба. Хвилі били так, що від удару до удару в каюті люди встигали заснути лише на кілька секунд».

Три довгі доби штормило: то сильніше, то слабше. Чекати на корабель з оператором вже не було сенсу. На прохання Тура 14 липня з Барбадосу на допомогу вийшла яхта «Шенандоа». Шторм зупинив її, і лише усвідомлення катастрофічної ситуації на «Ра» примусило капітана рухатися далі на схід.

«15 липня шторм досяг найвищої сили, і не витримало вітрило, яке з гуркотом репнуло. Я виврався з каюти. Били блискавки, лив дощ. Щогла-сирота хиталася у світлі блискавок, немов скелет. Без вітрила на човні стало відразу якимось порожньо. Хвилі осмілилі, тільки-но ми уповільнили хід. Ось змило залишки камбуза. З 16 ящиків, які були нам за скрині і ліжка, залишилося тільки три. Скрізь клекотало й вирувало».

Команда залишила каюту, яку залило водою, і розмістилася на носі корабля. Задовго до світанку 16 липня вийшли на зв'язок з яхтою — звідти наказали пускати ракети. У хаосі, що панував на борту, ракети все-таки знайшлися, але розмоклі й негодящі.

Радист з яхти наказав щосили крутити ручку генератора, передаючи позивні, щоб яхта могла йти по пеленгу. Всі по черзі старанно крутили ручку.

Під вечір 16 липня розпогодилося. Спостереження тепер вели і з щогли, і з даху каюти. Раптом Норман, який крутив ручку генератора, дивним голосом, дивлячись кудись у порожнечу, сказав: «Я вас бачу, я вас бачу, ви нас бачите?»

«Ми остовпіли. Минула секунда, перш ніж зрозуміли, що він звертається не до нас, а до радиста «Шенандоа». «Шенандоа»! Ось вона! На гребенях далеких валів час від часу піднімалася біла крупинка. Для нас і досі залишається незбагненною загадкою, як ми зуміли знайти один одного».

17 і 18 червня екіпаж і речі експедиції переправили на яхту, що взяла курс на Барбадос – до нього залишалося всього 900 кілометрів.

Як потім з'ясувалося, екіпаж вчасно залишив «Ра». Саме тоді над океаном пронісся ураган «Анна». Після нього літаки з Барбадосу кілька разів намагалися знайти залишки «Ра» — безрезультатно. Кораблик зник без сліду...

71. «РА – II» – БЕЗ ЗАЙВОГО ГАЛАСУ

На прес-конференціях Хейєрдал розповідав, що майже за два місяці «Ра» здолав п'ять тисяч кілометрів. Якщо провести радіус від порту Сафі, то ця відстань дістане до півночі Норвегії, розсіче навпіл Гренландію, захопить Квебек у Північній Америці і зачепить крайню східну точку Бразилії. А папірус виявив себе цілком придатним для використання у морській воді, причому протягом тривалого часу, а не двох тижнів, як пророкували фахівці з єгипетських музеїв.

І все ж катастрофа «Ра» не давала спокою. Опоненти зловтішно виступали у пресі, критикуючи і останню, і минулі експедиції норвежця.

Після плавання команда здійснювала вояж країнами, представленими на «Ра». У Каїрі після офіційних заходів Тур зібрав окремо свій інтернаціонал. Підсумувавши те, що не вдалося експедиції, він назвав дрейф «Ра» чорновим. І несподівано запитав: «А якщо я збудую новий «Ра»?»

Всі зрозуміли: для себе Тур вже давно вирішив повторити спробу. Схоже, він задумав її, тількино ступив на борт «Шенандоа». Один за одним члени екіпажу дали згоду. Домовилися тримати план у таємниці, аби уникнути розголосу, що тільки заважав би підготовці.

Цього разу Хейєрдал вирішив обійтися без рекламного галасу. Корабель в'язали прямо у порту Сафі, сховавши будівельний майданчик за стінами. Майстрами взяли чотирьох індіанців з озера Тітікака.

«Папірус з Ефіопії і будівельників з Болівії треба було непомітно переправити в Марокко і роботи провадити в цілковитій таємниці, аби я міг без перешкод написати книгу про наше плавання, прибутки від якої мали покрити видатки на новий експеримент.

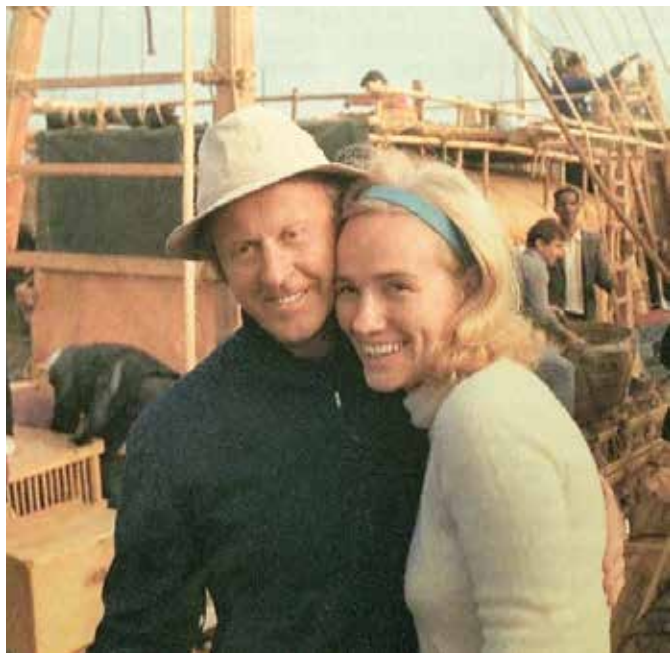
Під маркою «бамбук» 12 тонн ефіопського папірусу зникли після прибуття у порт Сафі. Четверо індіанців аймара і перекладач зійшли з трапа літака в аеропорту Касабланки і — без сліду... Вітрило з Єгипту, готова плетена каюта з Італії, щогли і весла, мотузки і троси непомітно звозилися з різних куточків Марокко і зчезали».

На відміну від Гізи, де двоє африканців працювали в страшенному гармидері, на майданчику в Сафі панувала така тиша, що Тур іноді визирав з палатки, де працював над книгою, аби пересвідчитися, що робота над новим кораблем не зупиняється.

У конструкції «Ра-II» врахували весь досвід першого плавання. Загалом корабель вийшов на три метри коротшим (12 метрів замість 15) і був такий тугий і міцний, що зовсім не прогинався на хвилях.

Спуск на воду і відплиття – 17 травня 1970 року – знову відбувалися за неймовірного напливу людей, однак члени екіпажу не дуже тим переймалися. Знали, що вирушають не на прогулянку, попереду — тяжкі випробування, і невідомо, чи допливуть до берега...

Змін зазнала не лише конструкція корабля, а й екіпаж. Тепер на борту поралися восьмеро мореплавців. У повторний рейс вирушили вже випробувані морські вовки Норман Бейкер (США), Юрій Сенкевич (СРСР), Карло Маурі (Італія), Сантьяго Хеновес (Мексика) і Жорж Соріал (Єгипет). Їм допомагали новачки – Мадані Аїт Ухані (Марокко) та Кей Охара (Японія).

Тур разом з дружиною Івонною перед відплиттям «Ра-II»

З першого складу не вистачало лише Обдули Джібріна. Пресі Хейєрдал пояснив його відсутність сімейними проблемами: мовляв, кілька дружин, купа дітей, не може людина залишити їх і ризикувати життям.

Юрій Сенкевич розповів зовсім іншу історію, досить скандальну: «Участь в експедиції і пов'язана з нею увага докорінно змінили Обдулу. Він вирішив оселитися в Каїрі, купити там будинок. А гроші на це роздобув, використовуючи прихильне ставлення до себе Тура.

Послом Норвегії в Єгипті тоді працював товариш Тура Петер Анкер. Обдула ходив до нього і просив гроші на купівлю будинку, заявивши, що домовився з Туром, який потім начебто поверне борг. Петер Анкер, людина кристальної чесності, не міг не повірити Обдулі і дав йому потрібну суму. Насправді ж Хейєрдал навіть не підозрював про це, і коли все з'ясувалося, йому довелося віддавати чужі борги.

У Сафі, де ми зібралися, Тур нічого не розповів, але ми й самі бачили, що з Обдулою коїться щось не те. З трьох орендованих нами автомобілів він вибрав собі найкращий. Зранку і до пізнього вечора ми працювали на будівництві. Всі, крім Обдули, який приїжджав пізно і чванливо виходив з машини — шейх та й годі. Від колишнього столяра з озера Чад не залишилося й сліду. Покрутившись на майданчику, він повертався до готелю з якимись дівулями.

На запитання, що відбувається, Тур розповів про каїрські «подвиги» свого підопічного. На зборах Обдулі нагадали, навіщо всі тут зібралися, і попередили: якщо загули не припиняться, його виженуть з команди.

— Ви мені не потрібні, я сам від вас іду!

Через декілька днів за сніданком Тур повідомив, що Обдула вимагає від нього дві тисячі доларів, інакше, мовляв, розповідатиме всім, що на «Ра» процвітає расизм і його вигнали через чорний колір шкіри. Ми обурилися, потім заспокоювали Тура і переконували не звертати уваги на цей нахабний шантаж. Однак він, переймаючись репутацією експедиції, віддав гроші. Обдула ж все одно звинуватив нас у всіх гріхах».

Відчаливши, загартований першим плаванням екіпаж діяв чітко і впевнено. Вдосконалені вітрило і стернові весла надали кораблю стійкої ходи, і за перший день він подолав рекордну відстань — 177 кілометрів.

Біда заскочила їх з несподіваного боку. Четвертого дня стало помітно, що човен дуже швидко набирає воду і занурюється мінімум на 10 сантиметрів за добу. На першому «Ра» не траплялося нічого подібного.

«Ми тонули зі страхітливою швидкістю. А якщо справді мали рацію експерти, стверджуючи, що через два тижні плавання папірус піде на дно? А ми ж спеціально десять днів простояли у гавані Сафі, щоб, набравши води, мати остійність. Сьогодні якраз два тижні, і папірус уже наполовину зник під водою».

Вихід був один: позбутися всього зайвого. У воду полетіли рятувальні човники, мішок з картоплею, глечики з рисом і водою, керамічна пічка з вугіллям, дощана палуба, клітка курятника і багато іншого. Занурення начебто припинилося. Дослідили днище — папірус і його кріплення були неушкоджені.

Заспокоївшись, команда взялася за керування кораблем, і 26 травня, вирахувавши координати, Норман повідомив, що мис Юбі і Канарські острови залишилися позаду. Ніхто навіть не завважив, коли їх проминули.

Далі їх чекав відкритий океан. Вітрило і могутні стернові весла забезпечували швидкий хід: від 110 до 150 кілометрів за добу.

Панував гарний настрій, лунали пісні і сміх. Нічого не потребувало ремонту. Легкі вахти на стерні. Достатньо їжі. Як казав Тур, іноді здавалося, що команда пливе через океан з квітком першого папірусного класу.

Коли від вітрила на човен лягала вечірня тінь, сім засмаглих бороданів сідали за стіл, а восьмий тримав товстезне стерно, подібне до телеграфного стовпа. «Так і занудьгувати можна, — жартував Карло. — Дерево не ламається, мотузки не рвуться, зовсім нічого лагодити, не те що на «Ра».

У тихих турботах і спогляданнях за морською живністю минув місяць. І виявилось, що це було затишшя перед бурею.

72. ПІД УДАРАМИ СТИХІЇ

18 червня море захвилювалося, здійнялися хвилі — найбільші, які досі довелось бачити. «Шість метрів. Вісім метрів. Десять метрів — вище щогли!» — водночас і захоплено, і з острахом кричали мореплавці, визначаючи висоту чергового валу.

«Ра-II» легко перескакував з хвилі на хвилю. «Я тільки дивувався, як добре у нас все виходить», — радів Тур, стоячи на вахті за стерном. Не встиг він так подумати, як почувся жакливий тріск. Корабель втратив керування і лівим боком покотився у прірву хвиль. Стернове весло, яке вважали незламним, — з найміцнішої сосни, без жодного сучка, — переломилося, наче сірник.

Нажахана команда вискочила з каюти і, опустивши за борт плавучий якір, кинулася згортати вітрило — в умовах шторму завдання нелегке і навіть небезпечне.

«Тієї ночі я не спав. Ми наче знову опинилися на «Ра» і вкотре переживали ті дні, коли океан брав над нами гору. Багатотонні маси води розбивалися об задній правий кут каюти. Навколо все вирувало, кипіло, клекотало. Набрякли стебла папірусу зійшлися так щільно, що вода не могла просочитися назад в океан».

Наступного дня круговерть тривала. Смертельно втомлена команда бродила по коліна у воді, переносячи вцілілі глечики, викидаючи за борт розбиті, хтось кріпив розхитаний вантаж, хтось натягував ванти.

Човен так поважчав від води, що, здавалося, остаточна перемога океану — лише питання часу. Величезні хвилі продовжували накочуватися. До острова Барбадос, який визначили за фініш, залишалося трохи менше двох з половиною тисяч кілометрів.

Сидячи в каюті, екіпаж відремонтував стернове весло. Тільки-но шторм вгамувався, його встановили на місце. Курс вирівнявся, а напнуте вітрило трохи витягло корабель з води і гнало вперед зі швидкістю 100 кілометрів на добу. Небезпека минула.

Коли «Ра-II» проминув місце, де торік екіпаж підбрала яхта, вже можна було вирахувати час і пункт фінішу. Дружина Тура, отримавши інформацію, спакувала валізи і вилетіла з дітьми на Барбадос. Тим часом Норман отримав повідомлення, що експедицію хоче провідати оонівське дослідницьке судно «Каламар». Два дні кораблі перемовлялися по радіо, однак не могли зустрітися. Нарешті надвечір 30 червня швидкісний траулер підійшов до папірусного човна і привітався прапором ООН.

«Команда «Каламара» — чорні, коричневі, білі — вишикувалася

вздовж борту, кричала і махала нам руками. На містку стояв капітан — китаєць. «Ласкаво просимо на цей бік океану», — крикнули нам у мегафон. У всьому цьому було щось нереальне. Треба ж такому трапитись, щоб нас першим зустріло саме оонівське судно. До цього часу я взагалі не бачив кораблів під прапором ООН, якщо не брати до уваги наші два «Ра».

«Каламар» залишився супроводжувати експедицію, аж доки вночі його вогні не зникли десь позаду. Щасливі мореплавці зібралися відпочити, але стихія нагадала, що плавання ще не завершено. З півночі налетів шквал і, вдаривши у вітрило, нахилив корабель так, що лівий борт і палуба опинилися у воді.

«Вперше за всі мої плавання я відчув, що опора під ногами йде на дно».

Шквал відступив – корабель вирівнявся і палуба виринула на поверхню. «Каламар» два дні супроводжував мореплавців, а потім додав ходу і повіз на Барбадос вітання від експедиції.

73. HAPPY END

Восьмого липня до Барбадосу залишалося менш як 400 кілометрів ходу. Влада острова вислала назустріч корабель «Калпепер», пасажирами якого були Івонна і старша донька Тура Анет. Понад два дні і дві ночі барбадоський корабель шукав «Ра-II». Коли мандрівники вже думали, що дістануться берега раніше, ніж «Калпепер», він раптом з'явився на горизонті, що правда, зовсім не з того боку, звідки очікували, і поплив поруч.

12 липня о 12.15 Норман зі щогли вигукнув: «Земля!» — на палубі всі несамовито кричали і обнімалися. У другій половині дня в небі з'явився літак, потім ще три, на одному з яких прилетів прем'єр-міністр Барбадосу. Далі човен оточили понад півсотні кораблів усіх типів і розмірів. Дехто спантеличено запитував: невже на цих снопах ви припливли з Марокко? Збоку над водою виднілися лише каюта і вітрило.

На вході у гавань, яка через масу людей нагадувала мурашник, «Ра-II» взяли на буксир. Перед тим, як зійти на берег, команда обмінялася рукостисканнями — позаду 57 днів виснажливого плавання і 6 100 кілометрів.

74. ВРАЗЛИВИЙ ОКЕАН

Під час плавань Атлантикою екіпажі обох кораблів «Ра» по кілька днів

не мали змоги покупатися чи набрати води – через велику кількість нафтопродуктів і побутового сміття на поверхні океану. Після експедиції звіт про забруднення і зразки сміття надіслали до ООН, а Хейєрдала для детальнішого аналізу сенатська комісія США запросила на своє засідання. Екологічні результати експедиції мали резонанс, особливо серед «зелених», рух яких набрав популярності у світі. Сам Тур доклав максимум зусиль, аби привернути увагу до забруднення океанів.

В Європі принц Нідерландів Бернхард призначив норвежця координатором Всесвітнього фонду дикої природи. Задля залучення до участі у фонді членів королівських сімей Європи Хейєрдал разом з Нілом Армстронгом (американським космонавтом, який побував на Місяці) допомогли організувати зустріч на найвищому рівні у Лондоні.

«Голубої крові зібралось стільки, що коли ми поглянули в залу, здалося — перед нами ожила колода карт».

На думку Тура, настав час змінювати саму концепцію охорони природи: якщо раніше тварин захищали від мисливців, то нині треба було переорієнтуватися на захист не тільки флори і фауни, а вже й людини – від результатів її діяльності. У пресі дослідник виступив із серією статей, які склали книгу «Вразливий океан».

«1947 року, коли бальсовий пліт «Кон-Тікі» за 101 добу проплив близько восьми тисяч кілометрів у Тихому океані, екіпаж на всьому шляху не бачив жодних слідів людської діяльності. Вода була чистою і прозорою. Тому справжнім ударом для нас стало забруднення Атлантичного океану, з яким ми зіткнулися, коли пливли на папірусних човнах «Ра». Окрім побутового сміття — пластиковий посуд, вироби з нейлону, пляшки, бляшанки — особливо впадав у вічі мазут. Іноді посеред океану ми цілими днями спостерігали картину, коли аж до горизонту поверхню води вкривали чорні грудки мазуту розміром від горошини до картоплини. Плавання «Ра-II» тривало 57 днів, 43 з яких ми виловлювали сіткою мазут.

Спостерігаючи, як нафта вкриває поверхню океану, переконалися, що наша планета не безкінечна. Відходи людської діяльності переносяться від одного материка до іншого. В океані немає національних вод. Океан постійно рухається.

Дуже важливо негайно припинити навмисне забруднення океану. Однак це лише частина проблеми, адже незрівнянно більше отруйних відходів щосекунди потрапляє в море через струмки і річки, з побутової каналізації і промислових стоків.

Я закликаю відмовитися від короткозорих особистих і національних підходів, усвідомити величезну відповідальність перед нинішнім і майбутніми поколіннями. Морські течії не зважають на політичні кордони. Країни можуть ділити між собою землю, але океан, який у вічному русі, завжди буде загальним і неподільним надбанням усього людства».

75. СЛІДИ ВЕДУТЬ ДО... САДДАМА ХУСЕЙНА

«Ра-II» відправили в Осло, де він зайняв почесне місце в музеї «Кон-Тікі». Експедиція фактично виконала завдання і довела придатність папірусних кораблів для морських і океанських плавань. Однак поставало питання: чому все-таки під час другого плавання папірус так катастрофічно поглинав воду?

«До кінця мандрівки корабель поглинув стільки води, що все обросло мушлями, і сидів так глибоко, що акули могли легко запливати до нас прямо на палубу. Останній тиждень плавання ми провели на даху каюти, і єдиною втіхою було те, що промоклі доценту в'язки папірусу зберігали плавучість. У чомусь ми помилилися. Натомість стародавні єгиптяни ніколи не будували б кораблів з папірусу протягом багатьох століть, якби вантаж на них не вдавалося зберігати сухим до кінця плавання. Як же майстри тих часів збільшували термін служби папірусу на воді?»

Десь тут крилася загадка, яка залишилася нерозгаданою. Хтось зі знайомих вчених розповів, що на півдні Іраку серед непрохідних боліт живе народ, для якого очерет — основа буття. Можливо, розгадка там?

1972 року Тур вирушив до Іраку. У країні щойно сталася революція, влада належала двом генералам-диктаторам, які насамперед закрили кордони для туристів. Не найкращий час, щоб проситися в мандри країною. Тур отримав візу в іракському консульстві в Римі тільки тому, що мав світове визнання.

Норвежця тепло зустріли археологи з Багдадського музею, де він вивчив усе, пов'язане з очеретяними кораблями часів шумерів. Генерали-диктатори запросили Хейєрдала на обід, під час якого йому вдалося зацікавити співрозмовників ідеєю будівництва очеретяного корабля, наголошуючи, що плавання прославить Ірак.

Щоправда, генерали вперто ділили світ на друзів та ворогів і почали вказувати, представників яких країн брати в екіпаж, а яких — ні. Тур поді-

бних порад не любив, однак життя навчило його вести дипломатичні ігри, тому він тонко натякнув, що може відпливти і від берегів Ірану. Вловивши натяк, генерали пообіцяли повне сприяння, дозволивши норвежцю їхати в край болотних арабів.

«Під час першої зустрічі з Саддамом Хусейном я не відчував ніякої упередженості. Тільки знав, що він має величезну владу. Чесно кажучи, Хусейн справив на мене невизране враження — від спільного обіду у мене залишився тільки спогад про смачну їжу. І про те, що він підтримав мій проект.

Я був вдячним йому за можливість побачити народ, який впродовж тисячоліть жив у гармонії з природою та сусідами. Моя дружба з Саддамом Хусейном, який пізніше став одноосібним диктатором країни, дуже швидко скінчилася. Він розлютився, довідавшись, що я спалив «Тигріс», на який у нього, вочевидь, були свої плани. А коли наш інтернаціональний екіпаж після перебування в його країні підписав петицію про мир і відправив її в ООН, гніву Саддама не було меж.

Тоді я ще не знав, що мій «друг» віддасть жорстокий наказ осушити болота у Межиріччі, які служили племені мадан надійним захистом від усього світу».

Але це буде потім. А тоді після залагодження проблем на найвищому рівні окрилений Тур разом з перекладачем з Багдадського музею вирушив на південь Іраку.

76. У ЧОМУ Ж ТАЄМНИЦЯ?

Плем'я мадан ніколи не залишало своєї землі, яка отримала від стародавніх греків назву Месопотамія чи Межиріччя. Більша частина Іраку давно перетворилася на пустелю, а цей народ, як і раніше, жив на плавучих островах з очерету. Тут, у краю суцільних очеретяних плавнів, боліт і озер, де Тигр і Євфрат зливаються в єдину могутню річку, нічого не змінилося з часів шумерів.

Жодна дорога не вела в глибину очеретяних боліт, жодна антена не вказувала на присутність цивілізації. Сховавшись від світу на 15 тисячах квадратних кілометрів непрохідних мочарів, болотні араби протягом п'яти тисяч років зберігали культуру предків. Історичні бурі і смерчі, що гриміли над планетою, ніколи не діставалися сюди. Оскільки на болотах немає ні глини, ні каміння, місцеві жителі зводять свої будинки з в'язанок очерету, ні на йоту не відступаючи від зразків, що залишилися від шумерів.

Тільки-но Хейєрдал на човні заплив у болотне царство, він зрозумів, чому тут люди тисячоліттями не знали, що таке агресія і захист від неї. У сторонньої людини, яка не знайома з лабіринтом каналів, навряд чи виникне задум про захоплення цього краю: мілинами не пройде найлегший пліт. Ні коні, ні верблюди, ні танки не просунулися б цією місцевістю і на метр. Саме тому войовничі ассірійці, фаланги Александра Македонського і сучасні механізовані колони жодного разу не порушували спокою непрохідних плавнів. І тільки диктатору з Багдада вдалося перемогти болотних арабів, висмикнувши у них з-під ніг очеретяний килим — основу їхнього життя і безпеки.

«Наш човен безшумно плив повз суцільну стіну з очерету, і з кожним злетом жердини ми відчували, що віддаляємося від сучасності і повертаємось у далеке минуле. Однак не туди, де панували варварство і право сильного, а в світ не менш цивілізований, ніж наш, але набагато природніший і простіший. Через деякий час ми помітили кілька цівок диму, що стелилися над очеретом. З'явилися будинки. Вони гармоніювали з навколишньою рослинністю так природно, наче гнізда птахів. Основу всіх будівель складали в'язанки очерету. Жодного шматка дерева, жодного цвяха.

Залежно від пори року рівень води то піднімався, то опускався разом з острівцями та хатинами на них. У каналах між будинками курсували витончені човни. Мимоволі виникала асоціація з Венецією.

Ми з перекладачем вийшли з човна. Встояти на очеретяному острівці виявилось не так просто, і ми довго махали руками і чіплялися один за одного, доки призвичаїлися. На нас чекав старий хаджі на ймення Мафусаїл. Сторічний дідусь сидів посеред свого будинку, величний і впевнений у собі, перемішуючи вуглини в глиняній жаровні. Спочатку я подумав, що даремно здолав неблизький шлях — його вигляд, здавалося, не давав підстав розраховувати на глибоку пам'ять.

Старий почав розповідати різні історії, присмачені відмінним гумором, і я зрозумів, що він цілком заслуговував на повагу, яку відчував з боку численних одноплемінників. А в його очах я побачив бездонне світло мудрості і дружелюбності, перед якими відступали поняття часу і місця.

— Ми зовсім не бідні, — говорив мій новий знайомий, хоча особисто йому належала тільки циновка, на якій він сидів. — Наша гордість — ось наше багатство. І ніхто не голодує у нас на болотах. У нас немає злодіїв, хвала Аллаху, у нас є все

необхідне і нічого зайвого. Буйволам достатньо трави, в потоках кишить риба, вистачає курчат, качок, дичини, а також кавунів. Плетені вироби з очерету завжди можна обміняти на чай і борошно. Що ще потрібно людині?

Я роздивився конструкцію будинків. Дугоподібні в'язанки очерету дуже нагадували ті, з яких ми будували «Ра-ІІ». Але я хвилювався: чи зрозуміє хаджі мою проблему. Старий уважно вислухав мене і розповів, що за його молодості кораблі будували з в'язанок очерету. «Однак очерет з часом промокає», — обережно, ні на що не сподіваючись, зауважив я. «Він не промокає, якщо його зрізати у серпні», — відповів хаджі.

Ось воно — вирішення загадки, над якою я сушив голову майже десять років. Виявляється, у серпні очерет виробляє особливий сік, який перешкоджає зволоженню. А ми для «Ра» і «Ра-ІІ» різали очерет у грудні.

Від болотних арабів я дізнався більше, ніж з будь-яких книг. Я повертався до них знову і знову. Нові знання збентежили мою душу. Мені здавалося, я достатньо знаю про очеретяні човни і первісне мореплавання. Однак виявилось, що я лише доторкнувся до знань, які мали торгові моряки стародавнього Шумеру, котрі без страху підкорювали моря. Спокуса була надзвичайно великою. Потрібна нова експедиція. Я повинен збудувати і випробувати очеретяний човен месопотамського типу.

Я поклав за мету перевірити, як довго очерет «берді» зберігає плавучість, та спробувати знайти території стародавніх країн, про які згадують глиняні таблички — Дільмун, Макан, Мелуха. Шукаючи їхні сліди, я тижнями вивчав музейні експонати і переклади літописів, заповнивши не один записник фактами і гіпотезами.

Третя експедиція мала відбутися не як пасивний дрейф, а кероване цілеспрямоване плавання. Вибраний мною маршрут не давав змоги розраховувати на те, що морський конвеєр автоматично доправить нас до місця призначення».

Коли задум нового плавання остаточно сформувався, Тур втрапив у халепу, яка мало не коштувала йому життя. Він перебував у Гватемалі у наукових справах, коли там 4 лютого 1976 року стався жадливий землетрус.

Готель «Європа», в якому мешкав Тур, не витримавши поштовхів стихії, розсипався. Під уламками загинули люди, зокрема й з сусіднього з ним номера. Всього жертвами землетрусу в країні стали майже 25 тисяч осіб. Фортуна виявила прихильність до свого улюбленця Хейєрдала і цього разу, хоча уламки сипалися і в його кімнаті.

77. ВАВИЛОНСЬКЕ СТОВПОТВОРІННЯ

Як базовий табір для будівництва корабля Туру дозволили використати занедбаний готель під назвою «Райські сади». Він був розташований трохи вище від місця злиття Тигру і Євфрату, неподалік від краю очеретяних боліт. Поруч росли пальми і листяні дерева, між ними вирізнявся масивний пеньок, обгороджений і залитий воском свічок.

Саме тут, на думку євреїв, християн і мусульман, з'явилися на світ Адам і Єва. Табличка з написами арабською й англійською мовами стверджувала: це не просто пеньок, а залишки Дерева пізнання добра і зла. А неподалік, згідно з написом, лежали руїни Вавилонської вежі — невиразні купи піску і глиняних цеглин. І все-таки Тура не полишало відчуття, що навколо витає дух Біблії і Корану.

Привезти майстрів-індіанців (тих, що будували «Ра-II») в Ірак виявилось непросто. Серпень — найспекотніший місяць у цій країні, а індіанці аймара живуть на висоті чотири тисячі метрів над рівнем моря і дихають крижаним повітрям високогірних Анд. Тож спочатку для акліматизації їх на два тижні поселили у джунглях Болівії, а в Багдад вони прибули вночі, аби ще до ранку, до вбивчої спеки, потрапити в «Райські сади».

Постала ще одна проблема — як порозумітися. Індіанці і болотні араби, які мали разом плести корабель, не знали жодної мови, крім рідної... Спочатку діяла схема: мову аймара один з індіанців перекладав іспанською. Тур іспанську тлумачив англійською для свого перекладача з Багдада. Той англійську — арабською одному з болотних арабів, який нарешті роз'яснював усе землякам рідною говіркою.

Життя, проте, швидко внесло корективи. Коли Тур вранці вийшов на будівельний майданчик, то побачив гурт індіанців і арабів, які активно жестикулювали, тримаючи в руках очерет. Під час в'язання вони швидко знайшли спільну мову, і складна схема перекладу більше не знадобилася.

Для плавання у Перській затоці Хейєрдалу порекомендували трьох індусів, які мали вивести «Тигріс» в Індійський океан.

— А де мотор? — спитали вони, прибувши в табір з Індії і побачивши папірусний корабель.

Виявилось, що трійця моряків ніколи не ходила під вітрилами — всі човни в їхньому регіоні моторні, бо пальне там дешевше, ніж вітер. Що ж, подумав Тур, будуть лоцманами в Перській затоці.

— Скільки разів ви плавали з Бомбея до Басри? — поцікавився він.

— До Басри? — трійця знову округлила очі. Ні, ніхто з них не плавав за таким маршрутом.

У відчаї Тур доручив Норману поїхати з індусами до моря і розпитати: можливо, хтось із тамтешніх моряків знає вітрильну справу і погодить-

ся навчити індусів чи просто допомогти. Минуло небагато часу, і Норман знову з'явився у готелі — побитий і обмотаний бинтами.

- Що трапилось? — з жахом запитав Тур.
- Машина перекинулася тричі.
- Де індуси?
- У лікарні.
- Де араб-перекладач?
- У поліції — він був за кермом.
- А що з машиною?
- Лежить догори колесами. Це вже не машина.

Коли троє покалічених індусів знову з'явилися на майданчику, вони хотіли тільки одного: якомога швидше повернутися додому.

Сюрпризи тривали. Неподалік від табору помітили європейця, який, стоячи на березі, викидав у річку ковбасні вироби. Тур пішов припинити неподобство і дізнався, що це водій вантажівки, який привіз з Німеччини продукти для експедиції. Сумно подивившись на Тура, він показав на консерви, що мали вигляд гарматного ядра, і промовив одне слово: «Митниця».

З'ясувалося, що водійський екіпаж швидко, без зупинок здолав шлях до півдня Туреччини. Однак там їхнє авто потрапило під снайперський обстріл курдів. Кілька куль влучило в машину, і шоковані водії забули на іракському кордоні отримати приготовані для них документи і карту-маршрут до готелю.

В Іраку трійця шоферів заблукала і врешті потрапила на митний термінал, де їх поставили на сонці. Температура сягала 45 градусів, а в машині — майже 70! Доки все з'ясувалося, спека зробила свою справу...

Для того, щоб майстри могли вільно в'язати днище корабля, Хейєрдал наказав викопати кілька траншей. Коли землекопи заглибилися в ґрунт, раптом підійшла група чоловіків у європейських костюмах і почала вимірювати траншеї.

— Вони кажуть, що треба копати на два метри ближче до дороги, — сказав перекладач після бесіди з ними.

— Дурниці, — вигукнув Тур і пояснив непрошеним гостям: — Чим ближче до берега, тим легше буде спустити корабель на воду.

— Корабель? Спуск на воду? — вони дивилися на норвежця, мов на божевільного.

— Не насміхайтесь з мене, — сказав один з них. — Я виконую доручення Міністерства інформації.

— Саме це міністерство дозволило мені будувати тут корабель, — запевнив Тур.

— Я вже найняв мулярів і теслярів. Завтра ми розпочинаємо роботи з розширення готелю на 25 номерів.

— Якщо ви тут розгорнете будівництво, я не зможу закінчити корабель. Ми відпливемо через два місяці.

— Бачите он ту пальму? Я висітиму на ній з мотузкою на шії, якщо не виконаю завдання.

З'ясувалося, що різні відділи Міністерства інформації розпорядилися щодо робіт на одному й тому ж місці, не підозрюючи про це. Зрештою головний будівельник містер Ремзі зі своєю відмінною англійською залишився в таборі за перекладача.

Не встиг Тур владнати справу з багдадськими реконструкторами, як на майданчику з'явилися інші — з сусіднього містечка Ель-Курна. З рулетками в руках вони задумливо походжали між копицями очерету, а потім попросили його прибрати, пояснивши, що тут буде фонтан.

— Невже не можна зачекати до нашого відплиття? — обурювався Тур.

Ні, фонтан потрібен зараз і саме тут. Інженери дали тиждень часу, щоб звільнити місце. Мер Ель-Курни, який багато допомагав експедиції, не зупинив неподобство, а лише радісно пояснив, ще це дуже важливий фонтан.

Коли очерет прибрали, двоє робітників викопали на цьому місці круглу півметрову яму і зникли. До самого відплиття тут більше так ніхто і не з'явився.

78. «ТИГРИС» ПІДНИМАЄ ВІТРИЛО

Що ближче до завершення будівництва, то більше людей збиралося у Садах Едему.

«У ті дні ми жили немов звірі в зоопарку. Щодня сотні людей, які працювали на промислових об'єктах — араби, німці, поляки, росіяни, японці, американці, скандинави, — приїжджали на автобусах подивитися через залізну огорожу на дивину з очерету.

А наш тихий готель на березі річки нагадував якщо не божевільню, то щось на кшталт перенаселеного морського курорту, який до того ж безперервно атакували журналісти з безлічі країн.

В останні дні панувало повне безумство. Ні загорожа, ні сторожа не могли стримати натовп допитливих. Звідусіль до нас тягнулися руки з олівцями і папером. Ми розписувалися ліворуч і праворуч на шматках очерету, пачках цигарок, блокнотах, газетах, сімейних фотографіях, листівках із краєвидами Варшави й Будапешту, паспортах, гаманцях, американських доларах, іракських динарах, сірникових коробках. І сміх, і горе!

А один молодий араб розірвав сорочку, щоб я розписався прямо у нього на тілі. Словом, панували таке сум'яття і така суміш мов, яких тут не знали з часів Вавілонської вежі».

Корабель, названий на честь стародавньої річки, що протікала поруч, мав 18 метрів довжини, а на його палубі (на відміну від кораблів «Ра») розмістилося дві каюти для екіпажу, який зріс до 11 осіб. Вага корабля сягала 33 тонн. Щоб спустити таку потужну конструкцію на воду, проклали сталльні рейки.

Побоюючись ускладнень, на свято хрещення нікого не запрошували, однак Сади Едему заповнили глядачі. З Багдада прибули високі гості. Команда налягла на лебідки і з приємністю побачила, як велетень рухається до води і без проблем перевалюється через край рейок. З гучним сплеском «Тигріс» вривався у річку, широка носова частина виринула з води, немов гумова.

Оце плавучість! Проте в той момент, коли ніс корабля піднявся над водою, почувся гучний тріск — сталльні балки під широким корпусом ламалися, немов локшина. Велетень повільно днищем опустився на берег. Оплески глядачів змінилися дружнім ремствуванням і криками відчаю.

Ніс — у воді, корма — на суші. Ціла армія добровольців ринулася штовхати — марні зусилля. Пішов дрібний дощик. Вельможі поштиво попрощалися і відбули під охороною поліції. Натовп з часом розійшовся.

В конструкції «Тигріса» врахували досвід будівництва плотів «Ра» і «Ра-II»

А всі причетні до експедиції взяли за лопати, намагаючись підкопати корму, пустивши під нею воду. Ввечері англійські кінооператори ввімкнули освітлення, але безрадісні коментарі копачів не віщували скорого плавання.

Врятувала ситуацію потужна вантажівка, яку прислали якісь доброзичливі будівельники. Машина, для амортизації вкрита спереду очеретяними в'язками, без особливих зусиль зіштовхнула «Тигріс» у річку. Ще два тижні знадобилося, щоб оснастити і завантажити корабель.

До складу екіпажу ввійшли: Норман Бейкер та Норіс Брок (США), Карло Маурі (Італія), Юрій Сенкевич (СРСР), Детлеф Зойцек (Західна Німеччина), Герман Карраско (Мексика), Тору Судзукі (Японія), Асб'єрн Дамхюс (Данія), Ханс-Петер Бьон (Норвегія), Рашад Назір Салім (Ірак).

«Підняти вітрило!» — з яким захопленням і полеглим виглядом я заповітний наказ, махаючи рукою юрбі глядачів, яка знову зібралася в Садах Едему! Тільки інтуїція могла привести їх сюди о цій порі. Після конфузу зі спуском на воду ми нікому не повідомляли про час старту. Просто говорили, що відчалимо, коли будемо готові. Я дивився, як віддаляються берег і наш

готель, і моя душа раділа. Чудовий куточок, але нам давно треба пливти».

У Перу і Марокко Тур спускав свої кораблі прямо в океан, нині ж команда мала провести човен річкою, що в'юнилася між Іраком та Іраном до Перської затоки. А потім, маневруючи між кораблями, дійти до Ормузької протоки, щоб вийти в Індійський океан.

Перше, що впало у вічі після відплиття — надзвичайна забрудненість річки. Біла піна — відходи целюлозно-паперових комбінатів — вкривала поверхню води. Це залишки хімікалій, за допомогою яких очерет перетворювали на м'яку масу. «Тигріс» міг розчинитися у пересиченій воді, не досягнувши затоки. Десятки кораблів пливли річкою за нафтою чи привозили товари вже в обмін на неї.

«З так званого раю на Тигрі наш золотавий човен раптом потрапив у сучасне пекло. Рідину поблизу портів, які ми минали, не можна було назвати ні річковою, ні морською водою — це було чорне мазутне місиво, всіяне всіляким сміттям. Поверхня переливалася всіма кольорами веселки. Гостро пахло нафтою».

«Тигріс» добре піддавався керуванню, і команда поспішила залишити води сучасної клоаки. Пройшовши річкою майже без пригод (лише раз надовго загрузли у прибережному мулі), експедиція увійшла у солоні води Перської затоки і зупинилася в місті Фао, щоб востаннє поповнити припаси.

У порту досвідчені члени екіпажу, які вже плавали на обох «Ра», відразу помітили, що ватерлінія піднялася. Не хотілося вірити в недосконалість і цього корабля, тому все звернули на кислоти й інші хімікалії в річці, які могли зіпсувати очеретяний покрив, через що той просяк водою. Довелося позбутися зайвого вантажу, як і під час плавання «Ра-II».

79. ЗАРУЧНИКИ ПІРАТІВ

Згідно з планами Тура, північний вітер, що господарює тут взимку, мав підхопити корабель і спрямувати його на південь. Проте, коли «Тигріс» ввійшов у затоку, там стояв повний штіль, а потім подув південно-східний вітер — прямо протилежний звичному для цієї пори року. «Тигріс» плив на захід – на острів Файлак, що належав Кувейту.

Настала ніч, і команда помітила вогні острова. Причалити у темряві було неможливо: мілини, рифи і скелі навряд чи пощадили б солом'яний корабель. Стати на якір не вдалося – не втримавши ваги «Тигріса», лопну-

ли троси, що тримали якорі. Катастрофа здавалася неминучою. Тур уже подумки прощався зі своїм творінням.

«Судячи з усього, наш гордий кораблик приречений, хіба що вдасться відбудувати його наново. І це все до того, як він отримав можливість по-справжньому себе проявити. Залишалося одне: якнайдовше запобігати катастрофі, можливо, протримаємося до світанку».

Загальмував небезпечний дрейф плавучий якір, яким скористалися як останнім засобом. Вранці мореплавці побачили, що фактично сидять на міліні, а плавучий якір зачепився за дно.

Знятися з міліни власними силами було неможливо. На щастя, Юрію Сенкевичу вдалося зв'язатися по рації з радянським пароплавом «Славськ» (порт приписки — Одеса) і попросити про допомогу. З пароплава, що чекав за кілька кілометрів, припливла моторна шлюпка, але її потужності виявилось замало.

Раптом неподалік виринув дау (різновид місцевих човнів) з потужним мотором і тривалий час кружляв навколо — на його борту не могли зрозуміти, що за дивина їм трапилася. Рашад, майже як місцевий житель, вирушив до них на переговори на гумовому човні. Арабські рибалки швидко зметикували і попросили за буксир «всього» тисячу доларів.

Доки Тур роздумував, з боку Кувейту з'явився ще один дау. В ньому сиділи люди із зовнішністю горлорізів. Вони зажадали від Рашада вже дві тисячі доларів, причому дали зрозуміти: якщо корабель розіб'ється об скелі, майно експедиції вони привласнять.

Очікування попутного вітру закінчилося появою третього дау, в якому, схоже, перебував верховода піратів. Він сидів на подушках, схрестивши ноги, і споглядав жертви презирливим і оцінюючим поглядом. Без сумніву, пройдисвіт. Строката компанія на борту складалася з тих, до кого не повертаються спиною.

Коли сонце схилилося над горизонтом, Тур, потерпаючи за безпеку екіпажу, погодився заплатити. На вимогу розбійників, Рашад залишився у них заручником. На глибокій воді, куди відбуксировали «Тигріс», Тур передав гроші смаглявому моряку, який вручив їх бундючному верховоді. Той неквапом перерахував асигнації при світлі ліхтаря, який тримали над його чалмою, нарешті кивнув – і Рашад одним стрибком повернувся на борт свого корабля.

Освітлений яскравими вогнями, підходив «Славськ». Одесити взяли потерпілих на буксир і повільно, щоб не розірвати очеретяну в'язку, потягли корабель на південь. Зустрічний вітер не дозволяв випробувати вітрило «Тигріса».

«З кожною хвилиною пройдисвіти на дау і підступні рифи залишалися все далі й далі у нічному морозі. Прикро, але нас буксирують. Ми не змогли обійтися власними силами, не зуміли з вітрилом вийти з небезпечної зони. В цьому сенсі початок плавання можна вважати повним провалом».

На четвертий день караван підійшов до Бахрейну. Радянським кораблям не дозволяли заходити у територіальні води цього емірату, про що попередили по рації. Назустріч вийшов сторожовий катер, який перехопив естафету у «Славська».

На березі експедицію зустрів міністр інформації Бахрейну. «Що вам хотілося б подивитися у нас на острові?» — запитав він, оглянувши «Тигріс». Тур роз'яснив мету експедиції і попросив показати сліди перебування на Бахрейні стародавніх мореплавців.

Теплохід «Славськ» буксирує «Тигріс»

«Своїми словами я немов звернувся до чарівної лампи Аладіна — з темряви виринуло добре знайоме мені обличчя знамени- того археолога Джефрі Бібі, який прилетів з Данії, почувши, що «Тигріс» йде до Бахрейну. Понад 20 років він керував роз- копками на острові і тепер хотів особисто ознайомитися з нашим кораблем.

Сміючись, він нагадав мені, що я скористався його порадою. Кілька років тому в рецензії на книгу «Ра» для газети «Нью- Йорк Таймс» він запропонував мені наступного разу випробу- вати месопотамський очеретяний човен.

Своїми розкопками Бібі довів, що Бахрейн, який завдяки своєму розташуванню в усі часи служив перехрестям для морепла- вців і торговців, і є країна Дільмун, яку згадують у давніх ме- сопотамських текстах. Протягом двох тижнів він показував нам головні об'єкти своїх досліджень».

Проте не всім членам екіпажу випало задоволення їздити островом: для «Тигріса» пригоди біля острова Файлак не минули безслідно — на носі корабля виявили пробоїну, потребувало ремонту й вітрило. І якщо діру залатали підручним пальмовим матеріалом, то, щоб полагодити па- рус, Детлефу Зойцеку довелося летіти аж у Гамбург.

80. НІЧНИЙ АБОРДАЖ

Під час клопотів на Бахрейні члени експедиції помітили, що вітер нарешті змінився на північний, як і мало бути о цій порі року. 26 грудня члени екіпажу незалежно від їхніх релігійних переконань відзначили Різдво, а наступного дня довгоочікуваний вітер напнув вітрило і «Тигріс» продо- вжив плавання.

Вийшовши з гавані, всі радісно відзначили, що корабель чудово слу- хається керма і нестримно рухається потрібним курсом до Ормузької протоки.

«Тепер нас турбувало, як проскочити через вузьке вушко про- токи, відомої неймовірно інтенсивністю руху. Нас поперед- жали, що це найнебезпечніше місце для малих вітрильних суден. Капітан одного норвезького супертанкера розповідав мені, як вахтовий офіцер під час вранішнього огляду виявив біля корабля вітрило з дау. Самого човна ніхто не бачив, і доля команди залишилася невідомою».

Тримаючись подалі від пожвавлених маршрутів, «Тигріс» минув півострів Катар, далі шлях освітили палаючі газові смолоскипи, що виривалися з надр землі, і вогні нафтових веж. Однієї ночі лише пильність і швидкість реакції Нормана врятувала корабель від зіткнення з рифом. Перед входом у протоку потужна течія понесла експедицію на прямовисні скелі, однак водні потоки, які круто оминали берег, винесли за собою і «Тигріс».

«Ми обмотали борти, каюти, рею, щоглу фольгою, яка мала засвічувати нас на локаторах пароплавів, і пішли повним ходом при обмеженому керуванні найжвавішим фарватером світу. Ніколи ще нам не доводилося спостерігати у русі стільки яскраво освітлених кораблів. Ми увірвалися у лаву супертанкерів, які з гуркотом минали очеретяний човник, немов визнаючи нас за рівних собі».

48 годин переходу азійським Гібралтаром минули на диво безпечно, і коли опівночі Детлеф оголосив, що протока позаду, корабель скерували праворуч під захист гір Оману, сподіваючись вранці визначитися з подальшим маршрутом.

«Якби у мою кімнату під час сніданку заїхав паротяг, я здивувався б. Однак я ще більше здивувався, коли, лежачи у своїй постелі, побачив ніс корабля, що в'їхав у каюту. Годинник показував 2.30, крізь двері на мене дивилися мерехтливі зорі, доки в стіну не вперся якийсь нахабний прожектор. Сон як рукою зняло.

Нас попереджали, що біля берегів Оману пірати захоплюють і грабують малі судна. Я приготувався вибратися з хатини і влаштувати засідку.

— Що це таке!? — пролунало запитання англійською з арабським акцентом.

— Не підходьте. Ви покалічите наш корабель, — закричав вахтовий Рашад.

Ми зрозуміли: «Тигріс» перехопив сторожовий катер берегової охорони Оману, наші сигнальні вогні, які мали відлякувати судна, навпаки, зацікавили прикордонників. Однак побачивши золотисту очеретяну копицю, що пливла серед моря, вони від несподіванки забули про стерно і не встигли ні пригальмувати, ні звернути.

У житті я не бачив таких переляканих очей, якими на нас дивився спантелечений стерновий у поліцейській формі, коли

включив задній хід, а на нього кричало різними мовами 11 чоловіків, які вилізли зі щілин «копиці».

В експедиції не було визначеного маршруту, тому постало питання — куди пливати далі: в Азію, Африку чи перетнути Індійський океан. Ще вдома Тур почув від німецького журналіста новину, яка його надзвичайно зацікавила: начебто в пустелях Оману знайдено шумерський зіккурат — східчасту піраміду, які досі не траплялися за межами Межиріччя. Експедиції, що йшла шляхами історії, не личило залишати знахідку поза увагою.

На прохання Тура дозволити відвідати країну влада Оману наказала зачекати, доки питання розглянуть на найвищому рівні, і суворо заборонила причалювати.

Кілька днів «Тигріс» дрейфував уздовж берега, а Новий рік команда зустріла серед танкерів, які щомиті загрожували розчавити човен, — течія зустріла ще один пошавлений морський маршрут.

Оман, незважаючи на бурхливий нафтовий розвиток, майже не допускав на свою територію туристів. У випадку з «Тигрісом», який ішов під прапором ООН і вважався науковим судном, проблемою стала присутність на борту Юрія Сенкевича — представника СРСР взагалі заборонялося ступати на землю країни.

Коли терпець команди вже увірвався, надійшло повідомлення, що всі інстанції дали добро, а дозвіл на висадку лежить на робочому столі султана і буде підписаний, тільки-но глава держави з'явиться у канцелярії. Підпис султана Кабуса бен Саїда поклав край невизначеності, й екіпаж міг під наглядом відвідати столицю Маскат і фотографувати все, крім палацу султана.

Причаливши до пірсу, мореплавці не почувалися самотньо. У місті жило багато британців, які залишилися тут від часів британського панування. Для Тура найважливішою стала зустріч з італійським археологом Паоло Костою, який виконував в Омані обов'язки інспектора Управління старожитностей. Проїхавши майже 300 кілометрів пустелями, з його допомогою вдалося відшукати східчасту піраміду, про яку розповідав німецький репортер.

«Я не міг дочекатися кінця дороги. Коли ми нарешті зупинилися, я на власні очі переконався: переді мною споруда, яку сподівався побачити. Над поверхнею землі чотирма сходами піднімалися вимурувані з каменю тераси. Кути квадратної споруди були орієнтовані за сторонами світу і нагадували храмові піраміди сонцепоклонників Межиріччя і доколумбової Мексики».

Далі Паоло Коста показав сліди загадкового народу, який у величезних

копальнях видобував мідь, у селищах проводив підземні акведуки, а довкола будував кам'яні вежі.

— Я припустив би, що це країна Макан, про яку йдеться у записах шумерів, — сказав Тур, коли італійський археолог закінчив екскурсію серед руїн.

— Цілком можливо, це і є Макан, — підтвердив Паоло Коста. — Легендарні Мідні гори стародавніх шумерів. Тут найближче до Межиріччя родовище міді. А мідь, як ми знаємо, відіграла надзвичайно важливу роль у розвитку цивілізації Межиріччя, однак у тій місцевості не було своїх родовищ.

81. «СТАЛЬНІ НОЖІ» НА МОРЬСЬКОМУ ПЕРЕХРЕСТІ

Відпливаючи з Оману, Тур вирішив вдатися до нового експерименту і вийти з порту не на буксирі, а на веслах. За час плавання вага корабля зросла за рахунок води, якою просяк очерет, майже до 50 тонн.

Щоб не приваблювати натовп, екіпаж прокинувся ще вдосвіта і, попросившись з оманськими друзями, розмістився по п'ять осіб вздовж обох бортів. За командою керівника експедиції «аргонавти» налягли на весла.

Спочатку човен не ворухнувся. Потім повільно рушив. Швидкість була менш як один вузол, проте достатня, аби корабель слухався стерна. Зі спущеним вітрилом, наче довгонога морська потвора, «Тигріс» відповз від причалу і поплив через лабіринт бетонних пірсів та сталевих корпусів. На виході з гавані знесилені веслярі підняли вітрило і, вловивши вітер, вийшли у море.

«Схоже, що ми могли за власним вибором взяти курс на будь-яку країну на берегах Індійського океану. Скажімо, дійти до Пакистану і відвідати долину Інду. За моїми здогадами, саме там слід шукати сліди Мелухи — третьої загадкової країни, що згадується в літописах Шумеру».

Але шлях до Пакистану проліг через вже знайому морську трасу. І якщо досі «Тигріс» безпечно минав великі кораблі, то цього разу перетинання пожвавленого маршруту ледве не призвело до трагедії. Хейєрдал лише побіжно і в жартівливих тонах згадує ту ніч, коли корабель і люди перебували за крок від загибелі. Юрій Сенкевич не приховував переживань:

«Сталося те, чого ми остерігалися, хоча знали, що таке може трапитися будь-якої миті. Злива не вщухала, вітер дужчав, повз нас безперервно рухалися судна, які проходили так близько, що нас обдавало теплом їхніх машин. З них не відповідали на наші сигнали, на сталевих палубах не було

ні душі — величезні мовчазні роботи двадцятого століття. Їм було однаково, що розрізати — чи хвилі, чи очеретяні човни...

Два кораблі проскочили буквально поруч з нашим бортом. Потім з темряви виник гігантський танкер, перетинаючи нам дорогу. Ми з Карло заволали без пам'яті і щосили замахали ліхтарями. З каюти вискочив напіводягнений Тур. Гуркіт двигунів, море світла, сталеві стіни, жар — щось страхотливе проминуло повз нас. Розійшлися... І не тому, що ми щось встигли зробити — просто наші курси трохи не співпали.

Ще двічі «Тигріс» дивом не потрапив під «сталеві ножі». Загалом за ніч ми п'ять разів опинилися на межі катастрофи. Потім, поглянувши на навігаційну карту, зрозуміли, куди потрапили — два вузьких коридори, якими цілодобово рухалися каравани кораблів, причому на автоматі. Ми серед них мали вигляд пішоходів між експресами».

Вирвавшись з лещат, «Тигріс» 10 днів йшов на північний схід, не зустрівши на шляху жодного корабля. Супутниками були лише різнокольорові риби і дельфіни та яскраві тропічні птахи.

82. СПЕКТАКЛЬ ЗАБУТИХ ЧАСІВ

Витримавши бурю, експедиція наблизилася до пакистанського берега в районі території Макран. Увійшовши в затоку біля мису Ормара і не дочекавшись по радіо відповіді від влади, «Тигріс» без дозволу сів на піщану мілину неподалік берега.

«Страхи і тривоги не завадили нам оцінити навколишню екзотику. Пустельний берег, кілька глиняних халуп, верхівка мечеті, що здіймалася над дюнами, виглядали як сцена просто неба, на якій картинні персонажі жили своїм життям. Ми почувалися немов у партері театральної зали.

Вистава почалася з того, що караван верблюдів з погоничами в чалмах, шароварах і строкатих халатах пройшовся через усю сцену близько шести кілометрів завдовжки. Не встигав один караван зникнути за скелями зліва, як з'являвся інший. Поруч з погоничами дріботіли жінки із в'язанками хмизу на голові. Люди на березі зовсім не звертали на нас уваги. Хоча б один зупинився чи повернув голову і поглянув на прибульців, що застрягли у морі. Навіть собаки і кози не дивилися в наш бік.

Навряд чи в наш час можна було знайти інший пейзаж, в який так органічно вписувався б наш очеретяний човен. Здавалося, весь спектакль поставлено спеціально для нас — тих, хто моделює історію».

Експедиція на «Тигрісі» тривала майже 5 місяців

Однак незавидне становище експедиції змусило екіпаж втрутитися у цю мальовничу виставу. Зійшовши на сушу, моряки попрямували до селища. На береги Макрану не допускали іноземців, тому місцеві жителі пережили культурний шок, побачивши таких різуче відмінних від них людей. З прикордонного поста на мисі Ормара прибув лейтенант пакистанських військ, який вже отримав розпорядження не чинити перешкод «людям з великого корабля». Зійшлися й інші представники місцевої верхівки.

«Лейтенант, директор школи, поліцейський, експерт з риболов- лі — всі знали англійську і стали нашими щирими друзями. Міс- цеві жителі, які говорили мовою урду, запрошували до себе додо- му, дарували свіжих омарів, яйця, козяче молоко».

Радіосигнали «Тигріса» у порту Карачі сприйняли як повідомлення про катастрофу під час бурі, яка щойно пронеслася над Індійським океаном, і вислали на допомогу норвезький рятувальний буксир «Язон». Капітан Хансен зі своїми хлопцями довго обстежували берег біля мису Ормара, але не знайшли жодних уламків. Натомість помітили плаваючу копицю сіна, яка зблизька виявилася розшукуваним кораблем. Причому на борту не було жодних ознак життя.

Довелося десантуватися. На березі норвежці зустріли дивний натоп: одинадцяттеро людей різних національностей дивилися самодіяльний ви- ступ місцевих жителів з піснями і танцями.

— Ви говорите англійською? — запитав Хейєрдал у групи гостей, яка зійшла на берег.

— Так, — відповів Хансен, — однак віддаю перевагу рідній норвезькій.

Земляки відбуксировали «Тигріс» у порт Карачі, де місцева влада заопі- кувалася експедицією, запропонувавши проїхати майже 600 кілометрів, щоб побачити руїни Мохенджо-Даро – загадкової цивілізації, сучасної шу- мерам.

У музеї Тур уважно вивчив експонати і зрадів, натрапивши на стародав- ню печатку із зображенням серпоподібного очеретяного човна, на якому чітко проглядалося плетіння, — він був майже точною копією «Тигріса».

«Скільки можна сумніватися? Цілком слушно вважають ті дослідники, які ототожнюють Мелуху з областю Інду. Більше їй ніде бути. Дільмун, Макан і Мелуха зв'язані між собою. На нашому човні ми відвідали всі ці країни».

83. ПОЛУМ'Я ПРОТЕСТУ

Сьомого лютого сім'я емігрантів з шахського Ірану яхтою відбуксиро- вала «Тигріс» в океан, до того ж власник яхти на прощання заявив, що за- платить добру ціну за очеретяний корабель по закінченні плавання. Туру треба тільки повідомити — і вишлють буксир.

Перед екіпажем (який залишився у повному складі, хоча у Карачі Тур про- понував тим, хто втомився, вирушити додому) знов постало традиційне за- питання: куди пливти? Оскільки місця трьох цивілізацій було виявлено і до- сліджено, капітан згадав ще один загадковий куточок.

«По інший бік Індійського океану лежав «ріг Африки» – Сомалі. Саме там, на думку вчених, землі міфічної країни Пунт, куди часто вирушали єгипетські мандрівники. Якщо зуміємо дістатися тих берегів, коло замкнеться. Ми поєднаємо великі цивілізації на кораблі тієї ж конструкції, якою користувалися в ті часи».

Після важких і небезпечних поневірянь, п'ятдесятиденний перехід через Індійський океан нагадував заслужений відпочинок. Лише іноді невеличкі шторми часом шарпали корабель. Весла й вітрило не завдавали клопотів, а попутний пасат без упину рухав корабель до Африки.

Як і на «Кон-Тікі», члени екіпажу купалися, спускалися під воду у бамбуковій корзині, плавали на гумовому човні, ловили рибу, змагалися у силі з акулами, спостерігали китів, дельфінів, черепах, кальмарів і безліч іншої океанської живності.

«Нам випала чудова нагода відпочити, полежати на даху каюту і поміркувати про ті часи, коли в цих водах плавали представники стародавніх цивілізацій і вільної торгівлі».

Залишивши за кормою острів Сокотра, мореплавці шукали місце, де б причалити. Однак по радіо повідомили: Сомалі воює з Ефіопією, Ефіопія, крім того, бореться з повстанцями Еритреї, війська західних країн, якими переповнений регіон, з упередженням ставляться до Народно-Демократичної Республіки Ємен, що начебто надає СРСР свою територію під військові бази. НДРЄ, у свою чергу, має непрості стосунки з сусідньою Арабською Республікою Ємен. Зовсім невчасно «Тигріс» приплив у цей регіон — вузол місцевих проблем і світових інтересів.

В Аденській затоці з боку Сомалі вночі лунала стрілянина. Вранці над «Тигрісом» з'явилися американський літак і французький гелікоптер. Екіпаж у повному складі хотів уже стрибати за борт, думаючи, що їх сприйняли за контрабандистів чи піратів і зараз бомбитимуть. Проте пілоти лише привітно їм козирнули.

Запрошення молодой республіки Джібуті причалити в її порту стало порятунком для знервованої команди. 29 березня мореплавці знову відчули землю під ногами, сподіваючись продовжити плавання Червоним морем.

Напруження у нашпигованому військами регіоні зашкалювало. На думку військових, подальші мандри тут були б безумством.

«Ми повернулися у власний світ, до сучасників — і наштовхнулися на плоди прогресу. Повернулися у світ, де експерти вчать людей убивати один одного за найновішою технологією, при-

У кінці подорожі «Тигріс» спалили

думаною наприкінці п'ятого тисячоліття відомої нам історії людства.

Я не став розповідати погані новини своїм товаришам, які святкували у готелі висадку на землю. Тихенько пішов і провів ніч на борту «Тигріса», розмірковуючи, як бути далі. Завдання експедиції виконано: плавучість очерету і кораблів з нього не викликають сумніву — за 143 дні «Тигріс» подолав 6 800 кілометрів.

Ми змушені завершити експедицію тут. А корабель? З багатьох кінців світу надходили пропозиції від ділків купити «Тигріс». Однак не хотілося, щоб наш гордий корабель служив когось задля наживи.

До того ж на душі було кепсько від жахів сучасної війни і побачених нами нещасних біженців. Ще напередодні ми погано уявляли, що тут відбувається.

Я прийняв гірке рішення. Нехай «Тигріс» стане смолоскипом, що закликає розумних людей відстояти мир, припинити гонку озброєнь і війни в Африці й Азії».

Вранці за сніданком на борту «Тигріса» Тур оголосив своє рішення. Приголомшений екіпаж не міг заперечити капітану. Склали телеграму Генеральному секретарю ООН Курту Вальдхайму, в якій пояснили свій вчинок і закликали народи світу жити в мирі і добросусідстві.

Про акцію попередили тільки начальника порту, аби той не викликав пожежників. Відвели «Тигріс» за межі порту до маленького коралового острівця. Облили пальним, заклали нехитрий часовий механізм.

*«Ми вишикувалися на березі. Говорити не хотілося.
— Зняти капелюхи, — наказав я, коли полум'я вихопилося з дверей головної каюти. Палахкотіло вітрило, лопався бамбук, горів очерет, сипалися іскри. Хлопці мовчали. Я тихо сказав:
— Славний був кораблик».*

84. ІСТОРИЧНІ РЕБУСИ ІНДІЙСЬКОГО ОКЕАНУ

Так часто трапляється — проблема, взята до вивчення, розростається в декілька, а потім числу питань вже немає краю. Після експедиції на «Тигріс» північно-західний регіон Індійського океану полонив Тура своїми загадками. 1979 року він повернувся в долину Інду, щоб вивчити штучну гавань Лотхал — центр Індської цивілізації, недавно виявлений за 200 кілометрів північніше від Бомбея.

Портові споруди виявилися найстародавнішими у світі. Розквіт Лотхала припав на період з 2500 до 1500 року до нашої ери. Розглядаючи знахідки, викопані в доках і складах, Тур натрапив на круглі керамічні диски, достеменно схожі на керамічні вушні прикраси стародавніх культур Америки та острова Пасхи. Не сумніваючись у призначенні виробів, він усе ж таки поцікавився висновком археологів.

— Розумієте, стародавні мореплавці робили отвори в мочках вух і розтягували їх, вставляючи такі диски, — пояснили вони.

«У стародавніх культур Америки, з одного боку, і Африки–Азії, з іншого, виявлено багато паралелей. Але я марно шукав серед будівничих пірамід Месопотамії та Єгипту, серед мореплавців Кіпру, Криту, Мальти, у фінікійців сліди характерного для Мексики і Перу звичаю подовжувати вуха. Очевидно, цього звичаю вони не знали.

І ось у Лотхалі нарешті натрапив на довговухих мореплавців Індської цивілізації. З Америкою їх також пов'язували схожі східчасті піраміди, очеретяні човни, мистецтво кам'яного мурування. Чи немає зв'язку між цими культурами? І чи існують інші проміжні пункти між Індією й Америкою?»

Новим поштовхом до досліджень стала отримана поштою фотографія довговухої скульптури. Мабуть, щось, пов'язане з Південною Америкою, подумав Тур, відкриваючи конверт. Однак знімок вказував на Мальдівські острови.

Ще під час стоянки «Тигріса» в Карачі дехто з екіпажу пропонував пливати до цих островів, але тоді вибрали Африку. Нині стало очевидно, що без Мальдівських островів мозаїку історії регіону не скласти. І якщо в Індії, Пакистані, районі Перської затоки розкопки провадилися давно, то коралових атолів, що на тисячу кілометрів простяглися в Індійському океані, ще не торкався інструмент археолога.

Прилетівши у столицю країни Мале, Тур зрозумів, чому тут не шанують стародавню історію. На островах від 1153 року панівною релігією став іслам. Усе, що нагадувало доісламський період, мальдівці руйнували. Особливо безжально знищували скульптури і малюнки, оскільки канони віри забороняли будь-яке зображення людей.

Щоправда, в останні роки ситуація змінилася: замість самодержавного султана до влади в країні прийшов демократично обраний президент, а в суспільстві з'явився прошарок інтелігенції, яка не заперечувала давні корені мальдівського народу. Хоч її голос ще залишався дуже слабким, певним досягненням стало те, що деякі археологічні знахідки вже не знищували, а збирали у музеї (насправді — закритому сховищі, до якого жителі країни доступу не мали).

85. НЕБАЖАНИЙ ГІСТЬ

Хейєрдал зустрівся з міністром інформації Хасаном Маніку, щоб з'ясувати долю пам'ятки, зображеної на фотографії.

— Жителі розстрожили бюст на дрібні шматочки, а голову нам вдалося врятувати — ви можете поглянути на неї в музеї, — сказав він.

— Ми хотіли б відвідати острів, де її знайдено. Можливо, там трапиться ще щось, — з надією попросив Тур.

— Ні, ви там більше нічого не знайдете, — міністр надягнув офіційну маску, натякаючи на небажаність будь-яких досліджень, однак дав розпорядження, щоб для Тура відкрили музей-сховище.

«Від довговухої статуї, заради якої я приїхав, залишилася тільки голова, яка, на мій погляд, зображувала Будду. У Будди якраз були такі видовжені мочки. Саме він і його послідовники розповсюдили цей звичай у країнах Азії. Проте я виявив інші схожі довговухі обличчя, купу різних пам'яток, які належали невідомим цивілізаціям, представники яких, вочевидь, досягли Мальдівських островів до буддистів і мусульман. Різні антропологічні типи мальдівців, які відразу впадали в око, свідчили, що в минулі часи на острови прибували представники різних народів. Але коли і яких?»

Тільки розкопки могли дати відповіді на ці запитання. Але Тур уже знав, що мальдівська влада всіляко відмовлялася від пропозицій науковців світу провести польові роботи. Крім того, перепоною ставали розпошеність островів на величезній площі, неприхильне ставлення населення до іновірців, високий рівень ґрунтових вод, важкий для розкопок кораловий пісок.

Незважаючи на релігійну упередженість місцевих жителів, Тур усе ж таки вирішив подивитися на атоли в районі екваторіальної протоки, куди вилетів рейсовим літаком. З острова Ган, зафрахтувавши катер, він відвідав ще кілька островів. Навіть побіжні його знахідки вказували на бурхливу історію краю до прийняття ісламу.

Були помітні чіткі сліди буддистів. Але особливу увагу привернули перекази місцевих жителів про загадкових рединів, котрі начебто будували зіккурати. Нескладні пошуки в джунглях привели до кількох зруйнованих, вкритих рослинністю східчастих пірамід. На блоках і плитах залишилися символи сонця та ієрогліфи, подібні до писемності долини Інду. Дослідник горів бажанням здійснити розкопки, але на його звернення Мусульманський комітет відповів відмовою.

Повернувшись у Мале, Тур з подивом дізнався, що чутки про його дослідження дійшли до президента республіки. Глава держави запросив вченого на зустріч і після розмови запропонував провести розкопки.

«Пропозиція президента була такою ж несподіванкою, як і відмова Мусульманського комітету. Хочуть ці люди знати про своє минуле, сховане під землею, чи не хочуть? Я тоді ще не розумів, що мальдівське суспільство, зцементоване суворими правилами ісламу і століттями консервативного правління, лише почало відчиняти ворота у зовнішній світ. У молодій республіці точилася гостра суперечка між новим і старим».

Хоча Тур мав квиток на літак, президент попросив його на день затри-

матися і виступити зі звітом про знахідки. Щоб забезпечити повну залу слухачів, місцеве телебачення відмінило свої програми.

Коли через три місяці Тур повернувся з групою археологів, на нього знову чекала несподіванка. Президент перебував з візитом у Єгипті, а Мусульманський комітет, перейменований на Національну раду з лінгвістичних та історичних досліджень, готовий був видати дозвіл лише на візуальні дослідження островів (для цього навіть виділили державне судно), але не на розкопки.

Апелюючи до рішення президента, обурений керівник експедиції, пригрозив міжнародним скандалом. Три місяці організаційних клопотів могли завершитися нічим. Чекаючи на повернення глави держави і готуючись до робіт, Тур отримав запрошення на зустріч з головами Національної ради та Верховного суду. Під час розмови норвежцю пояснили: справа в психології місцевих жителів – вони звикли не чіпати і не цікавитися тим, що не належить до ісламської історії, тож можуть не зрозуміти добрих намірів археологів.

«Я пояснив: якщо влада проти — ми не будемо досліджувати стародавні будівлі, а шукатимемо сліди поселень, інші пам'ятки минулого, взагалі будь-які предмети, які можуть розповісти про предків острів'ян.

І вміть хмари розійшлися. Нам дозволили копати на будь-якому острові, тільки не чіпати споруд, а через п'ять хвилин, після короткої наради, зняли й цю заборону. Окрилений, я поспішив до своїх археологів».

86. ЗАЧАРОВАНІ ОСТРОВИ

На невеликому кораблі з оптимістичною назвою «Золотий промінь» експедиція відвідувала острови, на яких, за переказами або згадками літописів, могли залишитися сліди історії. І справді — знахідки не забарилися. Це були руїни зіккуратів, помітні далеко з моря рукотворні пагорби, на розкопки яких потрібні були роки, розбита п'ятиметрова статуя Будди, що колись височіла на одному з пагорбів, кам'яна голова індуїстського бога води Макари, скульптура лева, ритуальні, майстерно вимурувані басейни.

Археологи помітили, що кожен народ руйнував споруди попередників, а із залишків зводив власні будівлі.

Острів Куда-Гувалду ошелешив дослідників сенсаційною знахідкою — вони натрапили на дванадцятигранний камінь.

«Найвищим досягненням у мистецтві мурування вважають знамениту стіну інків у перуанському місті Куско, де туристам як визначне місце показують камінь з 12-ма кутами. І ось тут, на крихтньому мальдівському острові, — повторення рекорду. Один із блоків, площею близько квадратного метра, такий гладкий, немов його шліфували машиною. 12 граней і кутів підігнані до інших каменів так ретельно, що на фотографії не кожен розрізнув би шви. На скромному клаптику суші — такий шедевр кам'яної справи! Люди знають про інків і Перу, а чи хто чув про рединів і Куду-Гувалду в Мальдівському архіпелазі?»

Біля Екваторіальної протоки на острові Гааф-Ган, який Хейєрдал відвідав ще під час першого візиту, археологи взялися за розкопки гігантського пагорба, в надрах якого крилася таємнича споруда.

«Тут, без сумніву, потрудилися загадкові редини — перші будівничі архіпелагу. Висновок, який ми зробили ще до того, як запрацювали лопати, свідчив: майстри споруди мали те, чого бракує нинішньому населенню, — тісний зв'язок зі світом. І спиралися на зовнішню підтримку. Звідки б редини не прийшли, в їхній економіці були зайві ресурси, які дозволяли такі надмірності, як будівництво величезних культових споруд. Навіть без облицювального каменю і шпилья розмір знахідки не поступався курганам і могилам давніх королів Європи, а габаритами був рівний середній піраміді майя чи зіккурату Месопотамії».

На стінах храму знайшли солярні знаки: схоже, редини поклонялися сонцю.

На сусідньому острові Ваду викопали агатові намистини. Оскільки на Мальдівах агат не видобували, намистини, без сумніву, були привезені. Але звідки? Уважно вивчивши їх, Тур пригадав, що бачив точнісінько такі у музеї Лотхала. Його версія про стародавні зв'язки цих двох місць знайшла пряме підтвердження.

Корабель, море, сонце, піщані береги, пальми, розкішна тропічна флора — не звернути увагу на таку красу було неможливо. Тура — шанувальника природи і Полінезії — полонила неперевершеність місцевих пейзажів.

«Сонце, схилиючись на захід, кидало на острови тепле проміння, і здавалося, що ліворуч від борту плывуть водою клумби з квітами. Чітко видно низку пальмових крон, які немовби

На Мальдівах

Тур Хейердал вважав Мальдівські острови найкрасивішими у світі

утворюють парасольку, сліпучо білий пляж, будинки в глибині острова, колоритно вбраних людей серед пишної рослинності, що нагадує парковий ландшафт. Справжня театральна декорація, а не реальний куточок нашої планети. Зачарований спогляданням цього земного раю, я занотував у записнику: Мальдіви красивіші за будь-який з атолів Полінезії».

87. ВІД АЗІЇ ДО АМЕРИКИ

Розкопки, що тривали впродовж місяця, лише розпалили апетит археологів. І Тур вирішив повторити «заплив». Однак коли знову з'явився у Мале, то засумнівався в доцільності продовження робіт: знахідки першої експедиції безладною купою лежали у сховищі-музеї. Про не надто дбали.

Тур відразу написав вимогу: він продовжить розкопки тільки за умови побудови в Мале нового музею для наявних і майбутніх археологічних знахідок домусульманського періоду. Інакше який сенс витратити сили і гроші? Президент республіки пристав на всі пропозиції Хейєрдала. А крім того, видав наказ, яким заборонив знищення будь-яких стародавніх пам'яток.

Повторний похід уздовж островів дав змогу археологам провести розкопки в тих місцях, які привернули увагу під час першого плавання. А Тур аналізував знахідки й історичні факти.

«Мальдівську історію можна назвати уроком релігії. Навряд чи якась інша країна з такою обмеженою територією і так надійно захищена від зовнішнього впливу, може похвалитися слідами такої кількості різних вірувань. Головні релігії світу, від культу сонця стародавніх цивілізацій до наймолодшої — мусульманства, змінювали одна одну на цих далеких океанських островах.

Про складну історію архіпелагу свідчить і той факт, що острів'яни й досі користуються трьома різними календарями, один з яких сонячний – з 27-ма місяцями.

Схоже, буддисти з Шрі-Ланки й індуси з північно-західної Індії вагомо долучилися до заселення островів. Але звідки прийшли перші поселенці? Хто такі редини? Ці питання залишаються відкритими».

Однак Хейєрдал не був би Хейєрдалом, якби не пов'язав мальдівські знахідки з океанськими плаваннями і своїми попередніми теоріями.

«Я давно здогадувався, що представники близько-східних культур за багато століть до Колумба досягали морем тропічних районів Америки, але при цьому вважав найкращим прямий шлях з Африки, а не з далекої Азії. Дехто припускав можливість давніх плавань з Індії в Америку через Тихий океан. Однак ніхто не замислювався над тим, що Америка набагато ближча до Індії, якщо плити на захід, через Атлантичний океан. До того ж на цьому шляху мореплавцям сприяють природні стихії.

Виявивши, що в давнину мореплавці міцно утвердилися на Мальдівських островах, ми зрозуміли, що цей пункт дозволяє їм плити аж до Америки. Взимку попутний північно-східний мусон сприяє плаванню від Мальдівів до південного мису Африки, за яким відкривається Атлантика. Будь-якої пори року Південна течія і південно-східні пасати могли доправити мальдівських мореплавців до Мексиканської затоки — цього магніту, що притягує будь-які предмети, які потрапили у воду біля берегів Африки».

88. ЦАРІВНА З КАЗКИ

Якщо кар'єра науковця і громадського діяча Тура Хейєрдала складалася блискуче, то в особистому житті йому таланило менше.

«Івонна була дуже прив'язана до Осло, її друзі і родичі жили там. Наш будиночок в Італії вона сприймала як дачу за кордоном. Мені ж хотілося жити там постійно.

Я багато мандрував, Івонна не могла розділити зі мною небезпеки і труднощі моїх численних експедицій. Вона жила в Кола-Мікері разом з нашими доньками. Чудові дівчатка, які ще довго утримували нас разом, навіть після того, як у наших стосунках виникли непорозуміння. Головною причиною розпаду нашого шлюбу, мабуть, стали мої мандри, коли я часто і надовго залишав сім'ю.

Івонна — приклад терплячості, але все-таки важко жити з людиною, яка лише іноді з'являється вдома і, крім того, постійно ризикує своїм життям. Різні погляди на виховання дітей також відіграли свою роль. Я намагався бути суворим охоронцем порядку і моралі, але вкрай рідко потрапляв додому, щоб добре виконувати взяті на себе зобов'язання.

Мені нема кого звинувачувати в нашому розлученні, крім са-

Так примушували статуї ходити

мого себе. Я залишив Івонні будинок у Кола-Мікері і, не обтяжений нічим, знову вирушив у відкритий світ.

У мене не було ніяких зобов'язань перед Івонною, і я зустрів Ліліан. Вона увійшла в моє життя на кілька років, доки я не залишив Європу і не поселився в Перу. З теплими південними очима і волоссям кольору воронового крила вона анітрохи не нагадувала моїх попередніх дружин. Її прадід, індійський торговець, водив каравани від Калькутти в Індії до Карфагена в Тунісі. Його син одружився з донькою берберського вождя, і мати Ліліан народилася від цього шлюбу. Вона втекла з дому, оскільки її батько, рабин, не дозволяв доньці вийти заміж за італійця-католика.

Ліліан народилася в Італії і вродою нагадувала героїню казок «Тисячі й однієї ночі». Так вважав не я один. Її подруга — принцеса Монако Кароліна — говорила: «Ти — справжня царівна з казки, а я маю тільки титул».

89. СТАТУЇ ЙШЛИ САМІ

Чеський інженер Павло Павел зацікавився словами пасхальців, що «статуї йшли самі». Він звернув увагу на записи деяких дослідників, де згаду-

валосся про переміщення кам'яних велетнів у вертикальному положенні, коли вони «йшли» вперед, крокуючи на півоберту.

Кілька років Павло Павел у рідному містечку Стракониця експериментував з глиняними і бетонними зразками. Найбільший був 4,5 метра високою і важив 12 тонн. Група з 17 ентузіастів, прив'язавши до голови й основи гігантського муляжу канати, нахилили його з боку в бік і, штовхаючи вперед, змусили крокувати.

Отримавши листа з Чехії з описом вертикального методу переміщення, Тур погодився перевірити теорію і практику в реальних польових умовах. Він запросив чеського інженера в нову експедицію, яку готував на Пуп Всесвіту.

Якщо у 1950-х до острова добиралися морем, то на початку 1986 року члени експедиції прибули з Чилі літаком. Після тридцяти років розлуки старий знайомий зустрів Тура корінними змінами. Якщо за часів першої експедиції тут панували злидні, не було жодної крамниці, гроші фактично не ходили, оскільки кожна сім'я годувала себе ловлею риби та вирощуванням солодкої картоплі, то у 1980-х пасхальці вже жили за рахунок туризму.

Два авіарейси з Чилі й Таїті та океанські лайнери доставляли спраглих познайомитися з найзагадковішим островом планети. Обвішані фотоапаратами туристи поспішали увічнити себе на тлі кам'яних ідолів.

Тепер на острові жило понад три тисячі людей (дві тисячі корінних острів'ян, тисяча чилійських переселенців і кілька французьких родин,

які тримали три ресторани). Пустельний пейзаж звеселяли церква, лікарня, коледж, військова частина, переговорний пункт із супутниковою антеною.

Зрозуміло, що Павло Павел дуже переймався результатом експерименту, побоюючись краху свого методу. Він розповідав: «З першого дня ми не відходили від статуй. Ерозія їхньої поверхні вражала. На фотографіях вони виглядають як величні, відшліфовані колоси, а в реальності викликають співчуття. Все, що відкрито вітрам і опадам, виглядає жахливо.

Після бурхливих дискусій губернатор острова вибрав для нас порівняно невелику скульптуру висотою 2,75 метра, вагою до 5 тонн — для тренувального досліду цілком достатньо. Всі наші дії знімали для фільму телевізійники зі Швеції.

Обплели канатами, робітникам дали команду тягнути. Однак фігура навіть не ворухнулася. Я закам'янів, наче статуї острова. Гарячково думав: що не так? Робочої сили вистачає, а об'єкт навіть менший, ніж зразок у Стракониці. І тут мене осяяло: полінезійці просто удавали, що тягнуть. Помітили, що їх знімають кінокамери, і відразу ж перетворилися на артистів.

Після короткого вмовляння вони взялися за справу як слід, і... статуя зробила крок. На місці зрушеної фігури залишилася крива борозна від граней основи. Ще один крок, ще. Для першого разу досить... Тур Хейєрдал підійшов і привітав мене. Нарешті він на власні очі побачив, як велетень ішов сам.

Залишалося знайти статую для серйозного досліду. Нас відвели до самотнього гіганта неподалік від кратера Рано Рараку: висота — близько 4 метрів, вага — до 10 тонн. На шляху лежали каміння, залишки стародавнього фундаменту, земля, поросла травою, — одне слово, мали випробувати все.

Як і в першому випадку, дерев не було, довелося вкопати чотири палі для фіксації канатів, з їх допомогою нахилили і страхували. Першого кроку я знову очікував напружено, але все відбулося бездоганно: канати нагнулися, велетень здригнувся і повернувся. Він «крокував», залишаючи за собою вирваний дерен, розбите каміння і глибокі борозни. «Якщо цей пішов, то будь-який інший піде», — оцінив Тур Хейєрдал наш експеримент».

Розрахунки показали, що, маючи достатній досвід, за день подібну статую можна просунути на 200 метрів.

Однак 5 і 10 тонн — це не 80–100 тонн (вага найбільших фігур острова Пасхи). Як їх перемістили на шість кілометрів, залишилося загадкою.

У 1987, 1989 роках Тур продовжив експерименти з переміщенням статуй, а також провів додаткові розкопки. Про останні враження, знахідки, гіпотези він розповів у книзі «Острів Пасхи. Розгадку знайдено».

90. В ОБІЙМАХ ФІДЕЛЯ КАСТРО

У другій половині 1980-х Тур розривався між розкопками на острові Пасхи і дослідженнями на Кубі. Науковці світу не підтримували контактів зі своїми кубинськими колегами і тому майже нічого не знали про місцеві археологічні відкриття. Натомість норвезький дослідник, який був поза політикою, проводив багато часу серед кубинських археологів, а результатом спілкування стали зустрічі з Фіделем Кастро. Особливо Туру запам'яталося знайомство з кубинським лідером.

«Під час нашого з Ліліан візиту на Кубу обрушився ураган страшної сили «Кет». Тільки-но ми зайшли до будинку, вітер надворі посилювався і незабаром перейшов у сильний шторм. Дощ барабанив по даху, у повітрі літали уламки гілок.

Ліліан у спальні лягла на ліжко і накрилася ковдрою. Раптом двері розчинилися, і на порозі постав велетень у плащі і з піднятим капюшоном. Він назвав своє ім'я — Чомі — і сказав, що Ель Коменданте радить подивитися на ураган з машини. Я здогадався, що Ель Коменданте — це Фідель Кастро, тому, не вагаючись, вирушив з Чомі. Повалені дерева перегороджували вулиці, примушуючи нас шукати об'їзні шляхи, машина постійно загрузала, і ми її виштовхували. Після кількох аварій припинили свій рейс, і Чомі запросив мене на чашку кави до себе додому.

Ураган обірвав електричні дроти, тому в Гавані не світилося жодне вікно. При свічці я розмовляв з Чомі, який виявився особистим лікарем Фіделя і супроводжував його в усіх поїздках. Врешті мені запропонували перевдягтися у сухий одяг.

У тісній кімнатці я з насолодою виліз зі свого мокрого вбрання і одягнув штани Чомі. Однак вони виявилися набагато більші за розміром, а я не мав паска, тому повернувся у вітальню, притримуючи штани рукою і відчуючи деяку роззубленість. Саме в цей момент розчинилися двері і в кімнату увійшов сам Фідель Кастро — у формі, кепці, з бородою, достеменно, як на фотографіях. Ми стояли і дивилися один на одного. Потім Фідель відкрив мені обійми. Однією рукою я притримував штани, а іншою обійняв лідера кубинської революції.

Вранці мої пригоди з ним продовжилися. Фідель особисто хотів побачити шкodu, заподіяну ураганом, і запросив мене на цю скорботну екскурсію. За три дні ми об'їхали все південне узбережжя Куби. Скрізь впадали в око страшні руйнування. Ніколи не забуду маленьке селище рибалок, в якому не уціліло

жодного будинку. Звідусіль до нас бігли люди і кричали: «Ель Коменданте, Ель Коменданте!» Радості й захопленню не було меж. Ми вибралися з машини і пішли оглядати масштаби руйнування. Неподаляк стояла літня жінка і притискала до себе розбитий радіоприймач. Фідель підійшов і міцно обняв її. Обличчя жінки засяяло від радості, і вона вигукнула: «Нехай я втратила все, зате я побачила Ель Коменданте!»

Через деякий час Фідель зібрав місцеве керівництво і цілу ніч при світлі свічки роздавав накази. Він володів неабияким організаторським талантом, і люди кидалися виконувати його накази з радістю та ентузіазмом. Іноді мені здавалося, що я знову на фронті на півночі Скандинавії — тут панував такий самий дух братства.

Фідель був досить своєрідним диктатором. Він жив дуже просто — ніхто не знав, де саме. Його улюбленими забаганками вважали науково-дослідний корабель та ботанічний сад. Я багато разів обідав разом з ним і його найближчими друзями, але ніколи за столом не бачив політиків чи військових. Коло друзів Кастро складали художники, письменники, вчені.

Щоразу ми збиралися у Чомі, саме в тій кімнаті, де я вперше зустрів Фіделя, плутаючись у чужих штанях. Часто доводилося чекати і до пізньої ночі, оскільки працював він фактично цілодобово. Я знав, що улюблена страва Кастро — спагетті з томатним соусом і сиром пармезан, і щоразу, коли ми летіли з Італії на Кубу, Ліліан купувала велику кількість цих продуктів.

З Фіделем Кастро пов'язана і моя єдина, мабуть, спроба врегулювати міжнародні відносини. Коли пізніше, вже в 1990-х, я з Михайлом Горбачовим обговорював, кого з відомих політиків залучити до участі у Зеленому Хресті, то згадав лідера Куби. Горбачову сподобалася моя ідея — він жалкував за втраченою дружбою між Росією і Кубою. Екслідер СРСР сказав, що з радістю зустрінеться з Кастро в будь-якому місці і в будь-який час. Я пообіцяв організувати зустріч.

Однак моя спроба втрутитися в справи політиків зазнала фіаско. Лідер Куби виявив величезний інтерес до завдань Зеленого Хреста, але на моє пряме запитання, чи хотів би він зустрітися з Горбачовим, сумно зітхнув: «Людина з такими очима не може не викликати симпатію, але він завдав Кубі стільки лиха...»

91. БЛИСК І ЗЛИДНІ ТУКУМЕ

Перуанське селище Тукуме розташоване в долині Ламбаеке за сорок кілометрів від узбережжя океану. Висушений посухою ґрунт, низькорослі дерева, глинобитні хатинки індіанців і хмари пилу...

До кінця 1980-х про споруди в Тукуме не знали ні археологи, ні уряд. Навіть грабіжники могил не підозрювали про багатства, сховані під землею. З часів приходу іспанців жителі вважали пагорби на околицях селища недобрим місцем і обходили їх стороною.

Якось на місцевих ринках почали з'являтися старовинні прикраси із золота та срібла, кераміка. Не подробиці для туристів — справжні. Золоту маску (згодом оцінену в чотири мільйони доларів) продали невідомим американцям за безцінь. Раритетами зацікавилася поліція, яка оточила і обшукала кілька селищ, застреливши при цьому одного з чорних археологів.

Коли за справу взялися археологи з Ліми, виявилось: роботи тут не на один рік. Очолити міжнародну експедицію запропонували Туру Хейєрдалу. Він погодився, оскільки місце для розкопок виявилось унікальним — фактично перехрестя доріг, що вели до знайомих йому місць: Галапагоських і Маркільських островів, островів Пасхи і Таїті, архіпелагу Туамоту, різних культур Південної Америки.

«Ми з моїм провідником повернули в непомітний провулок і перед нашими очима постали піраміди, а точніше дивні пагорби неправильної форми, занедбані і всіма забуті. Дійшовши до пірамід, я пережив гостре відчуття захоплення — прямо в очі мені дивилися минулі століття. Я знав — перед нами не гори глини, спресованої часом і дощами, а найбільший комплекс пірамід у Південній Америці».

Коли в Тукуме з'явилася експедиція на чолі з норвежцем, місцеві жителі зустріли вчених байдуже, не виявляючи навіть ворожості, характерної у ставленні до білих, яких тут називали ґрінго.

Серйозною загрозою експедиції могли стати грабіжники, якими кишіла навколишня місцевість. Однак, замість того, щоб залучити для охорони району розкопок армію і поліцію, Тур вирушив у селище — поговорити з жителями. Його відкритість, дивовижне вміння переконувати і водночас проникати в людські душі знову подіяли: індіанці змінили ставлення до пірамід і вже не вбачили в них нічого лиховісного.

Перед початком робіт, аби остаточно заспокоїти робітників, залучених з навколишніх селищ, археологи запросили священника освятити долину. Повіривши, що це могили їхніх предків, селяни не тільки допомагали вченим у розкопках, а й взялися охороняти піраміди від грабіжників.

Як і під час попередніх експедицій, Тур швидко став знаменитим серед місцевих жителів. Коли через кілька років у Тукуме відкривали музей і з цієї нагоди організували свято, кожна жінка намагалася запросити на танець з хустинкою сеньйора Ель Докторе. І Тур танцював так, немов виріс у цих краях.

Непрості умови, в яких довелося працювати науковцям, засвідчила донька Тура Маріан, яка 1989 року цілий місяць допомагала батьку.

«Коли я приїхала в Перу, там лютувала холера. У Лімі побачила жахливі лікарні і зіштовхнулася з чорним ринком медикаментів. У селищах вздовж дороги копали могили, куди клали хворих чекати смерті. Я співчувала цим нещасним, безпомічним людям, але була переконана, що сама не заражуся.

Моєму батькові теж властиве почуття безпеки — він намагається не помічати загрози. Коли в Тукуме до всіх проблем ми пережили ще й сильний землетрус, всі кричали, кудись бігли, батько спокійно повів мене на прогулянку.

Нам з батьком не можна було вмирати — надто багато справ чекало попереду. Працювали ми по 14 годин на добу. Підйом о 6 ранку, сніданок о 6.30. З сьомої години я починала вручну розкопувати підмурівок однієї з пірамід — і так до пізнього вечора.

Навряд чи це можна назвати літньою відпусткою молодої жінки, яка залишила в Осло чотирирічну доньку. Я залишила її на свого чоловіка, і за місяць, проведений в Тукуме, ми не отримали від них жодної звістки, жодного разу не поговорили по телефону.

Проте я, повністю захоплена роботою, не хвилювалася. З-під землі з'являлися розвалини храмів з кольоровими барельєфами, забинтовані тканинами мумії, вироби із срібла і дерева, кераміка. В одному з храмів знайшли зображення очеретяного човна та людей з пташиними головами навколо нього.

Там у повітрі начебто витав дух якоїсь таємниці. Коли я вперше побачила піраміди, сонце кидало на землю свої останні промені, створюючи чарівний золотистий ореол, підсвічуючи зубці і хребти гір, глибокі тріщини на схилах. Панувала атмосфера благоговіння.

І хоча в долині не було ні радіо, ні телебачення, ні телефону, ні регулярної доставки газет, а електроенергію подавали лише кілька годин на тиждень, Тур вирішив поселитися в Тукуме. Бажання жити в пустелі нагадувало новий похід до природи, тільки цього разу не в джунглі, а до спекотних гір і пісків. Зате подалі від круговерті Європи і жінок, стосунки з якими в нього останнім часом не склалися.

«Я ніколи не відчував ностальгії за домом, бо не знаю, за яким місцем мені жалкувати. Мій дім там, куди в даний момент мене занесла доля».

Незабаром неподалік пірамід виріс новий цегляний будинок з не дуже оригінальною назвою – «Кон-Тікі». Вітряк з електрогенератором закрутив крилами, даючи необхідну для життя енергію. На ділянці, що розкинулася поруч, зазеленіло листя овочів і фруктів. О пів на сьому господар здійснював ранішню пробіжку навколо свого обійстя, а після сніданку сідлав коня і вирушав керувати процесом розкопок, які щодня приносили дивовижні знахідки.

«Тут заховано потужний пласт історії, мабуть, найбільший з тих, з якими мені доводилося мати справу під час експедицій протягом життя. В якому місці планети ще хтось може сьогодні врізатися в недосліджені піраміди з такою колосальною структурою? Ці вражаючі споруди, можливо, є найцікавішими знахідками з часів прибуття Колумба до Америки».

Щоб відпочити від пилу і спеки, Тур любив навідуватися у селище рибалок на березі океану. Крім освіжаючої води, його сюди приваблювали і виробы з очерету: «зіткані» хатини, легенькі човники, що лежали на березі, вишикувані в ряд. «Схожі човни використовують на острові Пасхи», — зазначив мандрівник, щойно їх побачив.

Якось, зайшовши у воду скупатися, Тур поранився об гострий плавник отруйної риби. Побачивши на березі закривавлену жертву, місцеві жителі почали хреститися: таку рану вважали смертельною.

Чим лікувати і де гарантія, що саме вибрані ліки нейтралізують невідому отруту? Довелося повірити старому рибалці і його знанням народної медицини. Спочатку знахар напоїв Тура трав'яною настоянкою, а потім, взявши не дуже чисту зубну щітку, почав натирати рану на носі відразливою на вигляд, майже чорною рідиною. Важко сказати, які думки снували в голові постраждалого, коли він спостерігав за цією не дуже гігієнічною процедурою, однак на ранок «людина з Тукуме» забула про біль і почувалася майже здоровою.

Крім грабіжників, хвороб, землетрусів, отруйних риб, всіляких побутових незручностей, археологи побоювалися і лівацьких партизанів, які переховувалися в горах. У газетах іноді траплялася інформація про їхні напади.

Тривалий час червоні нічим себе не виявляли, і здавалося, що чутки про них серед місцевого населення значно перебільшені. Однак якось під час свята у селищі на дорозі помітили чотирьох озброєних людей, які, не криючись, прямували до науковців на чолі з Туром. Німа сцена завершилася монологом одного з партизан: «Ми представляємо армію «Сендеро Луміносо» і давно слідкуємо за вашими розкопками. Не хвилюйтеся, наше керівництво підтримує вашу діяльність і просило передати, що бере експедицію під свій захист».

Феєрія пригод Тура Хейєрдала

Піраміди в Тукуме збудовані із необпаленої цегли приблизно 1300 років тому

92. КРАЇНА СКАРБІВ

Вчені розкопали величезну кількість золота, срібла і напівкоштовного каміння, привезених, як з'ясувалося, з усіх кінців Південної Америки.

«Ми викопали далеко не все. Того, що залишилося під ногами, цілком вистачить, аби покрити зовнішній борг Перу».

Всього в Тукуме на території 220 гектарів виявили 26 пірамід. Першу з них було збудовано близько 700 року нашої ери. Далі це місце стало одним з центрів культури чіму, а пізніше — імперії інків. За конструкціями пірамід можна простежити, як з часом змінювалося їхнє призначення: політичне, релігійне, соціальне чи суспільне. Також було знайдено храми, сховища, дворики, житлові приміщення, прикрашені складними орнаментами.

Сотні тисяч цеглин, багато з яких помічено знаками громад, що виробляли цеглу, було використано для будівництва. Найбільша піраміда комплексу (і Південної Америки) — Вака Ларга: 30 метрів висоти, 700 довжини і 280 ширини. Цікаво, що на її вершині археологи знайшли причину страху перед пірамідами з боку місцевого населення — залишки вогнищ, на яких іспанці спалювали тих, хто не хотів приймати християнство.

«Розквіт цивілізації Тукуме припав на XII–XIII століття. Тут займалися сільським господарством, на узбережжі — рибальством. Це підтверджують численні знахідки маленьких керамічних човників, а також мушлі та рибні кістки.

Загалом цивілізацію в Тукуме можна вважати однією з найрозвиненіших у Південній Америці. Тисячі робітників працювали над спорудженням пірамід. Усі піраміди орієнтовані точно за сторонами світу і відповідають дням сонцестояння. Щоб звести такі споруди, потрібні були не лише будівельники й інженери, а й астрономи.

Мореплавання в цьому регіоні існувало задовго до іспанського завоювання. Ми з'ясували, що населення прибережної смуги жило винятково за рахунок риболовлі і морської торгівлі, починаючи з найдавніших часів і аж до вторгнення інків з гір, що сталося за три покоління до приходу іспанців.

У Тукуме люди жили задовго до приходу інків. Цю культуру називають мочіка або чіму. Цікаво, що перші іспанці застали Тукуме вже в руїнах.

Інки, які зруйнували культуру Тукуме, не створювали цивілізацію. В Південній Америці вони виконали ту ж місію, що й

римляни в Європі. Інки були великими завойовниками. І прекрасними адміністраторами. Всі знання вони отримали від попередників. Ми критикуємо іспанців за те, що вони вкрали золото інків, однак самі інки за три покоління до приходу іспанців пограбували жителів узбережжя. Людина проявляє себе однаково в усі часи, коли йдеться про золото...»

У Тукуме Тур не забував про підтвердження своєї теорії міграції стародавніх народів. Йому знову пощастило: на вершині однієї з пірамід вчені знайшли уцілілу могилу вождя, похованого сидячи. В загробний світ його супроводжували слуги. На голові мумії була розкішна корона з пір'їн екзотичних птахів. У вухах — масивні срібні прикраси. Але головне — вуха у мумії штучно видовжені. Чи не тут батьківщина довговухих з острова Пасхи?

«Ця знахідка — ще одне підтвердження зв'язку між Перу і островом Пасхи. До того ж поява на острові довговухих і розквіт Тукуме збігаються в часі. На Пасху вказують також вибиті зображення людей-птахів, очеретяних човнів і весел, символічні малюнки, які зустрічаються лише на цьому острові.»

93. ПОДАРУНОК ДОЛІ НА ВЕРШИНІ ПІРАМІДИ

«Я працював у Перу на розкопках комплексу в Тукуме, коли отримав газетну вирізку від туриста з фотографією дивних споруд на острові Тенеріфе. Текстівка натякала на діяльність надприродних сил. На сусідньому острові Гомера жив мій добрий товариш Фред Ольсен (син Томаса, який допоміг під час війни), його доньку Крістін я попросив детально сфотографувати все, що було в долині. Тільки-но отримав важкувату бандероль, першим же рейсом вилетів на Тенеріфе.»

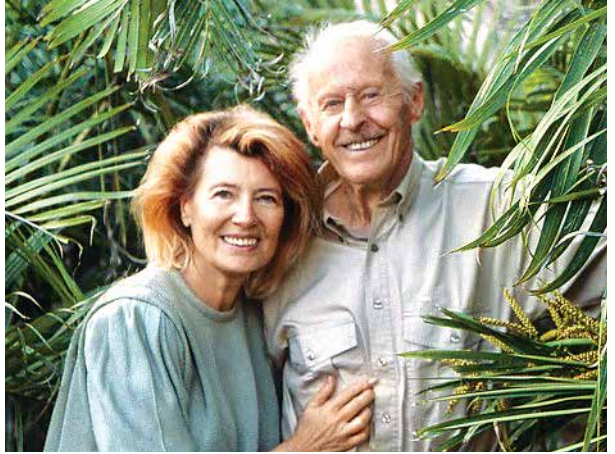
У долині з давніх-давен таїлося кілька східчастих пірамід. Про їхнє походження ніхто нічого не знав. Місцеве населення побоювалося цього району: місто росло навколо, не зачіпаючи стародавніх будівель. Тільки диваки навідувалися сюди поспілкуватися, за їхніми словами, з духами жителів Атлантиди та прибульцями з інших планет.

Тур нагодився вчасно, щоб врятувати піраміди. Місцева влада саме збиралася розрівняти «купи каміння» і прокласти там дорогу. Врешті скінчилося тим, що Фред Ольсен викупив ділянку, яку швидко обгородили для проведення розкопок.

Вдалося встановити, що насправді це — астрономічно орієнтовані храмо-

Феєрія пригод Тура Хейєрдала

Жаклін Бір – остання дружина Тура Хейєрдала

Піраміди на острові Тенеріфе

Селище Гуїмар

Вид на Тенеріфе з острова Гомери

ві піраміди, складені з блоків вулканічного походження. Збудували їх люди, які допливли до Канарських островів через бурхливі води Атлантичного океану, що розділяв схожі споруди в Африці й Америці. Висновок напрашувався сам — у минулому Канарські острови стали ланкою, яка з'єднала стародавні культури двох континентів.

«Завдяки таким випадковостям я часто відчував себе марионеткою, яку невидимий ляльковод перекидає з острова на острів, з материка на материк і примушує відкривати світові те, про що давно знало місцеве населення, але не здогадувалися науковці».

Незабаром Тур оселився на Тенеріфе, який став його домом до кінця життя.

Тур останнім часом жив одинаком. Тому зустріч з французенкою Жаклін (у минулому Міс Франції і актриса Голлівуду), яка вже 20 років жила на Тенеріфе, подарувала йому останнє справжнє кохання.

«На вершині однієї з пірамід я познайомився з Жаклін. Якесь газета вмістила статтю, що я приїхав на острів, аби врятувати піраміди, і що ці піраміди – родичі перуанських і мексиканських. Цього виявилось досить, щоб у Жаклін, яка цікавилася мексиканською культурою, прокинулася допитливість і вона першою прийшла подивитися на знахідку, діставшись з іншого кінця острова. Та зустріч суттєво змінила наше життя. Мені справді пощастило. Не зустріти її було б великою невдачею. Доля послала мені її як нагороду — таку сонячну, та ще й на цьому острові».

Вона взяла на себе певний тягар турбот Тура, який уже давно належав не собі, а світові. Його життя було розписане по годинах на рік уперед – наукові конференції, симпозиуми, зустрічі в різних частинах світу, нові експедиції і проекти (за підрахунками Жаклін, упродовж року Тур здійснював близько 70 авіаперельотів).

94. У ХРАМІ ПРИРОДИ З ГОРБАЧОВИМ

1992 року на конференції екологів у Ріо-де-Жанейро екс-керівнику СРСР Михайлу Горбачову запропонували очолити структуру з питань охорони довкілля. Шукаючи собі помічників, він звернувся до Тура Хейєрдала з проханням допомогти організувати міжнародний з'їзд Зеленого Хреста в Кіото.

«То була дивна зустріч. Я стільки разів бачив обличчя Горбачова по телевізору і на сторінках газет, що мене не полишало враження, начебто ми давно знайомі. Я ледве утримався, щоб по-товариськи не обійняти його. І, як з'ясувалося, даремно. Виявилось, він читав усі мої книги, дивився всі мої фільми і сприймав мене як давнього друга. Так що обійнятися нам, як мовиться, сам Бог велів.

Усміхнені очі і добра душа вирізняли Горбачова у світі політиків. І він довів це тим, що поставив життя людини вище штучно проведених кордонів і гонки озброєнь. Спілкуючись з Горбачовим, я зрозумів, що він стоїть на боці всього людства проти наших спільних ворогів і національність, політичні погляди не мають для нього значення. Він прекрасно розумів, що з швидким розвитком сучасних технологій і в умовах демографічного вибуху наше покоління ставить під удар саму основу існування роду людського.

Горбачов погодився з моєю головною думкою — екологічні організації вже працюють над охороною тваринного і рослинного світів, річок та лісів. Проте головна загроза людству прихована в тому, що вітри й океанські течії не знають кордонів. Вітер, що зародився в Азії, через кілька днів гулятиме над Європою. А з власного досвіду я знав, як швидко океанська течія, почавши рух біля берегів Африки, досягне американського узбережжя. Через діяльність людини на Землі може статися різка зміна клімату, і ніхто не знає, якими будуть наслідки. Тому, доки не пізно, треба об'єднати зусилля на рівні держав і урядів.

Ми кілька разів зустрічалися з Горбачовим. Одного разу в Гаазі під час конференції Зеленого Хреста вийшли з ним на подвір'я і стали під крислатим деревом. Я дуже люблю великі дерева. Вказавши на крону над нашими головами, я зізнався:

— Ось мій храм.

Він взяв мене за руку і прошепотів:

— І мій також».

95. ПРОГУЛЯНКА ПІД КАШТАНАМИ

На початку 1990-х норвезький уряд оголосив про організацію в різних країнах світу Нансенівських лекцій. Мова йшла про зустрічі з відомими норвезькими мандрівниками. Дізнавшись про це, голова Українського клубу мандрівників Володимир Логінов і декан географічного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка Ми-

кола Падун попросили, щоб Нансенівську лекцію в Києві прочитав Тур Хейердал.

До України великий мандрівник приїхав на початку жовтня 1993 року. Він не мав зустрічей з керівництвом країни, лише прочитав лекцію своїм шанувальникам і студентам у Києві.

«Помпезної зустрічі не було, — пригадує Володимир Логінов. — В аеропорт «Бориспіль» поїхали тільки співробітники норвезького посольства. Відпочивши годину, Тур Хейердал приїхав до університету. Там я його вперше і побачив. Незважаючи на поважний вік, він був людиною доволі міцною, з розумним запальним поглядом. Говорив бадьоро, часто жартував. Багато розповідав про свої подорожі, про те, що до цього часу не залишив науку.

Після лекції Хейердалу ставили багато запитань. Нам довелося обмежити час його зустрічі з публікою, оскільки запитання, напевне, лунали б до самого вечора. А потім почалося паломництво за автографами. Багато хто спеціально для цього прийшов з улюбленими книжками, написаними Хейердалом. Коли перед столом почалося справжнє стовпотворіння, нам, організаторам зустрічі, довелося, зімкнувшись ліктями, стримувати нагоп спраглих.

Автограф прославленого норвежця зберігається і в мене — це запис у книзі почесних гостей Українського клубу мандрівників. Хейердал написав, що на Землі ще багато малодосліджених, цікавих для мандрівників місць.

А ще ми вручили Хейердалу посвідчення почесного члена нашого клубу під номером один. Увечері організували для нього двогодинну прогулянку Дніпром. Потрібен був катер, і нам довелося звернутися за допомогою до підприємців. Судно вони орендували першокласне — кажуть, за радянських часів його використовували як урядове. Принаймні простора і затишна кают-компанія виявилася дуже доречною: на вулиці було сиро і холодно».

96. ОБЛИЧЧЯ КРАЇНИ

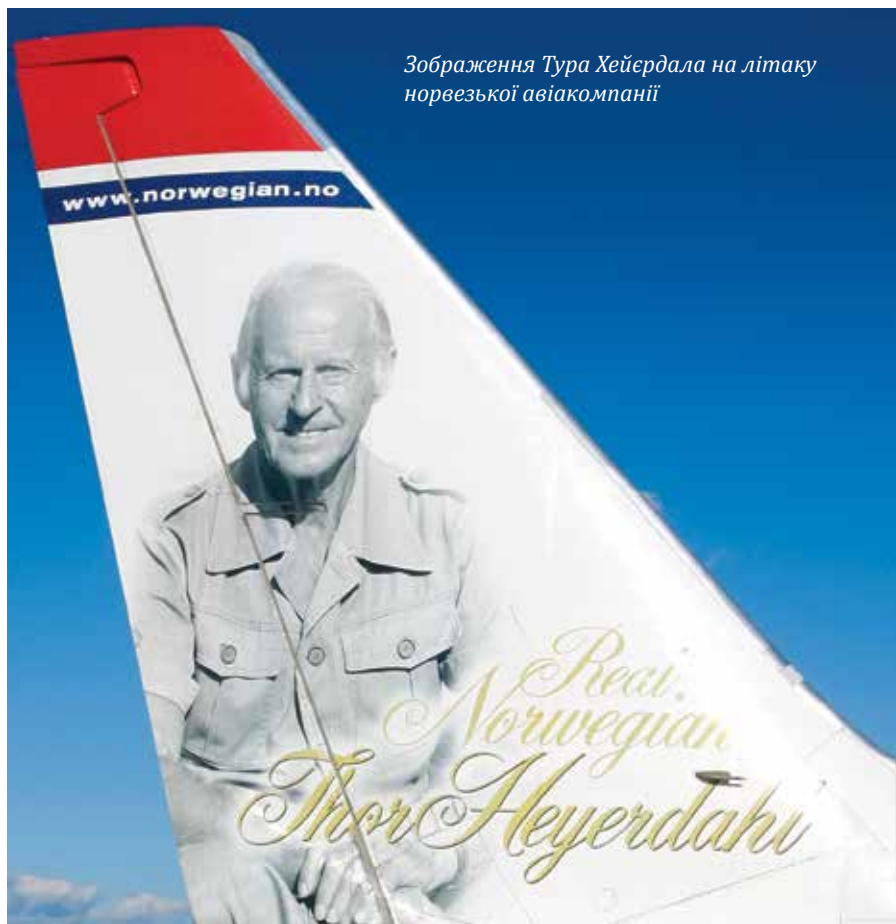
У 1994 році Тура Хейердала і актрису Лів Ульман норвежці обрали для почесної місії — відкриття зимової Олімпіади в Ліллекхаммері. Відтак вони постали перед телевізійною аудиторією, що охоплювала понад мільярд людей.

«Я завжди підтримував зусилля міжнародних організацій, які ставили за мету мирне співіснування народів. І спорт є тим засобом, який дає представникам різних національностей і рас можливість збиратися разом і просто грати, не думаючи ні про зброю, ні про політику. В дружньому спортивному змаганні ма-

ленька африканська країна може кинути виклик супердержаві і перемогти, не витративши ні копійки на гармати і ракети. Не можна ігнорувати той факт, що теніс чи футбол доступні великій кількості людей і можуть зробити більше для справи миру, ніж будь-які політичні гасла чи міжнародні угоди».

Але й у Ліллехаммері не обійшлося без сюрпризів долі. Лів Ульман! Спогади перенесли Тура у далекі воєнні роки, коли під Торонто він готувався до війни проти фашистів.

«Майор Віго Ульман жив у місті зі своєю сім'єю. Коли я отримував звільнення, то, всупереч всім правилам, які не дозволяли солдату й офіцеру спілкуватися інакше, ніж по службі, ми ходили один до одного в гості. Ми, дорослі, сиділи за столом, а дві його доньки — Лів і Бітен — гралися на підлозі. Хто міг тоді

Зображення Тура Хейєрдала на літаку норвезької авіакомпанії

передбачити, що маленька Лів з часом стане знаменитою кінозіркою і настане день, коли ми з нею відкриватимемо зимові Олімпійські ігри у вільній Норвегії?!»

97. ВЕСІЛЛЯ В ПУСТЕЛІ

1996 року Тур і Жаклін вирішили взяти шлюб. Укотре Тур виявив оригінальність — вінчання запланували у загубленому серед пісків Західної Сахари містечку Ель-Аюне, всі жителі якого — мусульмани, крім одного — священника католицького собору. Кілька років тому Тур і Жаклін досліджували в цих місцях наскельні малюнки. За час, що минув після візиту, в цьому краї нічого не змінилося. Їх зустрів світ піску, берберів у білих балахонах і оонівські солдати з 60 країн. Церква була безлюдна, свідками стали двоє друзів священника.

«Для церемонії я приготував дві дерев'яні обручки. Я сам їх вирізав з сухої гілки, яку знайшов у саду. Взагалі терпіти не можу, коли чоловіки чіпляють на себе прикраси, та й жінки, на мій погляд, цілком можуть без них обійтися. Я ніколи не носив обручок, але цього разу відкрутитися не вдалося. Ще для одруження потрібні були різні свідоцтва – про народження, смерть, розлучення, видані в Норвегії і США, перекладені іспанською і завірені священником і єпископом з Канарських островів. Інакше я, уродженець-протестант з Норвегії, і жінка з католицького Парижа ніяк не могли одружитися в церкві, розташованій посеред мусульманської Західної Сахари. А сама церква була пам'яткою – нагадуванням про іспанське панування над цією мусульманською країною».

«Молодята» довго винаймали житло, доки хтось не підказав, що в Гуїмарі стоїть пустою старий будинок, який колись належав місцевому поету. Занедбану ділянку навколо свого гнізда Хейєрдали крок за кроком перетворили на сад. Тур сам корчував непотріб, вивозив каміння, рівняв землю, палив бур'яни, чагарі, гілки пальм.

«Я створив собі ідеальні умови для праці в старовинному, усамітненому і забутому всіма селищі — подалі від всюдисущих туристів. Там, на занедбаній плантації, в тіні величезних дерев, земля встигла забути про плуг. Старовинні будинки не поспішали зносити з поваги до їхнього віку і до пам'яті місцевої знаменитості — поета, якийсь колись знайшов притулок за цими високими стінами.

Оскільки в добі і далі залишалося тільки 24 години, мені, як і раніше, доводилося прокидатися о шостій ранку, що стало істотною зміною у денному розпорядку Жаклін: їй заради коханого чоловіка доводилося виходити до сніданку на шість годин раніше, ніж вона звикла. Однак у нагороду (як весільний подарунок) вона отримала схід сонця над океанськими просторами. За роки, проведені під увагою голлівудських кінокамер, вона, можливо, ні разу не бачила світанку. А тепер Жаклін кожного ранку могла побачити, як сонце, перший і найкращий художник у світі, діставало з-під скатертини океану променіпензлі і лагідним доторком фарбувало хвилі, небо і гірські шпилі в найніжніші кольори».

98. КАВКАЗ – БАТЬКІВЩИНА ВІКІНГІВ?

«Я знову потрапив в Азербайджан і сидів за тим же довгим столом. Цього разу я говорив не від свого імені, а від імені Норвегії, а поруч була Жаклін. Річ у тім, що мої співвітчизники після проголошення незалежності Азербайджану, сподівалися отримати ліцензію на розробку багатих нафтових родовищ у шельфі Каспійського моря. Гейдар Алієв наполіг, щоб усі зустрічі я починав словами «дорогі азербайджанці». Я так часто повторював це словосполучення, що воно мимохідь нагадало мені про асерів — народ, який жив на стародавній батьківщині вікінгів. Потім я згадав про наскельні зображення кораблів, схожих на кораблі вікінгів».

Ще в середині 1970-х у своїх статтях «Бородаті боги до Колумба» та «Колумб і вікінги» Тур говорив, що, згідно з «Сагою королів» ісландця Сноррі Стурлусона від 1241 року, яка є, по суті, давньою історією Норвегії, на схід від Чорного моря жили предки скандинавів. Під ударами римлян вони залишили свої володіння і вирушили на північ до Скандинавського півострова.

В Азербайджані Хейєрдал досліджував наскельні малюнки ще за часів СРСР. А допомагав йому в цьому брат Гейдара Алієва Хасан, який, за словами Тура, дуже опікувався збереженням навколишнього середовища. Тоді ж Тур познайомився з першим секретарем Компартії Азербайджану Гейдаром Алієвим. Саме з огляду на цю обставину уряд Норвегії і попросив Тура посприяти в переговорах з керівництвом уже незалежної країни.

Але навіть дипломатична місія підштовхнула його до нової гіпотези. Впоравшись із покладеними на нього обов'язками, Тур ще раз взявся дослідити ісландські саги, аби пролити світло на історію вже власної країни. Через кілька років свої здогадки він виклав у книзі «Без бар'єрів».

99. ЮВІЛЕЙНІ ПРИГОДИ

«Ніколи моє життя не було таке насичене подіями і ніколи час не плинув так швидко, як через 50 років після нашої подорожі на «Кон-Тікі». Останнім часом я особливо багато їздив — не встиг розібрати валізи після поїздки до Японії і США, як треба було збиратися в Осло, де мав відбутися обід з королівською родиною. А звідти шлях пролягав у Південну Америку і на острів Пасхи. Час летів швидше, ніж реактивні літаки і телекси, і я ледве за ним встигав.

Про 50-річчя експедиції на «Кон-Тікі» у всьому світі говорили і писали набагато більше, ніж свого часу про саму мандрівку. Тоді нам було достатньо, що ми повернулися живими і неушкодженими. П'ятдесят років, що минули, надали події особливої значимості й урочистості. Я часто почувався винним перед Жаклін, коли, кидаючи свою долину на Тенеріфе, брав її з собою на численні збори й урочисті заходи. Ми постійно літали з кінця в кінець нашої планети — і все тільки з однією метою: засвідчити той факт, що минуло багато років після нашого плавання у Полінезію.

Столиця Перу для мене — місто спогадів. Коли ми прилетіли туди, Тихий океан ховався за горизонтом, як і в ті дні, коли я його побачив уперше. А ось Ліма і портовий Кальяо перетворилися на величезний мегаполіс з населенням удвічі більшим, ніж у всій Норвегії. Все йшло своєю чергою — багаті будували нові хмарочоси, а бідні — нові халупи.

Важко повірити, що позаду стільки років і що я примудрився вижити після стількох небезпек. І неясно, що складало більшу загрозу: переходи через океани чи нападки з боку тих, хто хотів би, аби я не повернувся з тих плавань.

Під час святкування у Перу нас із послом Норвегії прийняв політик, який перебував не в найкращому настрої. Президент Фухіморі, людина, в обличчі якої не можна розгледіти ні рис інків, ні рис іспанців, всього кілька днів тому взяв штурмом японське посольство, захоплене терористами, які 126 днів утримували заручників-дипломатів. Після вдало проведеної збройної операції він ще ні разу не з'являвся на людях.

Зазвичай офіційна атмосфера таких зустрічей досить швидко переходить у дружнє спілкування. Однак цього разу всі трималися скуто дуже довго. Наприкінці бесіди Фухіморі трохи розслабився і дозволив собі деякі людські реакції. Прощаючись, я запросив його на фотовиставку, присвячену експедиціям на

«Кон-Тікі» і «Ра». Як я й гадав, він відповів лише кривою посмішкою.

Через деякий час у просторому холі Національного музею Перу, пробравшись крізь натовп людей, що зібралися на відкриття виставки, ми піднялися на сцену. Але не встиг ніхто мовити й слова, як знадвору почулися крики поліцейських і гуркіт мотоциклів: усі шанобливо розступалися — в дверях з'явився Фухіморі. Вражений (як і всі присутні) директор музею провів його до нас на сцену. Глава держави спочатку коротко розповів про мету і досягнення нашої експедиції, а потім розрізав шовкову стрічку. Так завдяки ювілею «Кон-Тікі» Фухіморі вийшов у світ».

Проте для Хейєрдала, мабуть, найпочеснішим стало те, що його поставили в один ряд з найвидатнішими мореплавцями минулого. В Кальяо на тому місці, де пліт отримав водяне хрещення, адміралтейство організувало урочисту церемонію, завершенням якої стало відкриття пам'ятного знака, присвяченого експедиції «Кон-Тікі». Поряд стояли знаки, що нагадували про експедиції Альваро Менданьї, який у XVI столітті відкрив Меланезію і Полінезію.

Однак пригоди переслідували Хейєрдала навіть під час святкування і навіть у такому поважному віці.

«Тоді ж я вкотре переконався, що абсолютного щастя не буває. Сутеніло, я стомлено дивився у вікно літака на чорні води нічного океану. Ми летіли на північ до пірамід Тукуме, материкові вогні горіли праворуч. Через деякий час я помітив, що вогні горять ліворуч. Тобто ми на повній швидкості летіли у зворотному напрямку. Залишалося тільки сподіватися, що дотягнемо до аеропорту, а не впадемо в океан, де на той час навряд чи плавала хоча б одна колода з бальсового дерева. Через кілька днів ми з Жаклін прочитали в газеті, що у літаку стався витік палива. Я і не підозрював, що тоді був набагато ближче до смерті, ніж 50 років тому на дерев'яному плоту».

100. НА КРАЙ СВІТУ ЧЕРЕЗ 60 РОКІВ

1998 року Тур вкотре пережив дежа вю. Наукові мандрі знову привели його у Британську Колумбію, де майже 60 років тому він шукав проміжний пункт переселення полінезійців. На превелике диво, його там пам'ятали.

«Разом із Жаклін я приїхав у Британську Колумбію, щоб за-

вершити те, що не встиг під час свого першого візиту багато років тому. Наукові кола Вікторії і Ванкувера зустріли нас тепло, як і минулого разу. В Королівському музеї Британської Колумбії нам теж дуже зраділи. Дивно було знову побачити ті експонати, які я тут вивчав багато років тому. В музеї не забули, як 1939 року я сидів у кабінеті директора, оточений книгами і кам'яними сокирами».

Згідно з розробленим маршрутом гості на маленькому літаку вирушили до кількох поселень індіанців квакіютль. Під час польоту, коли

Давні фігури з Полінезії (ліворуч) і Британської Колумбії

Тотемный столп

літак мало не торкався верхівок дерев, Тур знову побачив долину Белла-Кул.

У резервації він зустрів жінок і чоловіків племені – і думки Тура перенеслися від суворих пейзажів тамтешніх лісів до південних пальмових островів. Він знову був ладен запрягтися, що зовнішнім виглядом місцеві жителі нічим не відрізняються від полінезійців. На пам'ять Туру подарували щойно видану книгу «Легенди індіанців квакіютль».

«Отримавши збірник легенд, я відчув — до рук мені потрапив справжній скарб. Я завжди надзвичайно уважно слухаю розповіді так званих примітивних народів, хоча за своє життя не зустрічав нікого більш примітивного, ніж ми самі. В переказі квакіютль йшлося про всесвітній потоп — такий епізод історії характерний для багатьох народів.

Однак найцікавіше, що там згадували богамандрівника, який припливав до цих берегів і мав символи — двоголового змія і пращу, які характерні для Мексики і Перу. А називали його Канеаквеа — майже так, як полінезійського бога світла Канеакеа. Взагалі слова «атеа» і «акеа» у всій Полінезії означали світло і найвище божество. А на Таїті існував культ боголюдини на ймення Кане. Якщо індіанці квакіютль і тубільці Таїті з покоління в покоління передають один і той же міф, дослідникам слід визнати цю культурну паралель, яка є частиною великого наукового ребуса міграції тихоокеанських народів».

101. ЛЮДИНА СТОЛІТТЯ

Наприкінці 1999 року, коли світ охопила лихоманка цифри «2000», Хейєрдал отримав свій найвищий титул — за результатами газетного опитування на батьківщині його визнали Норвежцем ХХ століття.

Того ж року Тур виступив з новою гіпотезою. Як відомо, скандинави давно заперечували першість Христофора Колумба у відкритті Америки, оскільки ще за п'ять століть до його плавання Північну Америку відвідали вікінги. У 1960 році норвежець Хельге Інгстад знайшов на острові Ньюфаундленд (Канада) залишки великого поселення, де, поза сумнівом, близько 1000 року жили вихідці з Європи. Науковці так і не дійшли остаточного висновку: чи можна плавання вікінгів до Гренландії і Ньюфаундленда вважати відкриттям Америки.

Згідно з ісландськими сагами, 2000 рік був ювілеєм їхнього походу. Захищаючи честь Скандинавії, Хейєрдал виступив з теорією Великої Вінландії, в якій стверджував, що вікінги освоювали набагато більші території на північному сході Американського континенту, ніж їм приписують іс-

торики. На його думку, скандинавські колоністи могли дістатися на південь аж до широти нинішнього Нью-Йорка. Причому свої походи вони здійснювали з відома і благословення католицької церкви.

Оскільки ісландські саги багато в чому мали міфічний характер, Тур домігся від католицької церкви дозволу на вивчення матеріалів у бібліотеці Ватикану, куди його, як протестанта, не дуже хотіли допускати. Архіви, за згодою Папи, були відкриті лише для кількох вчених, які працювали у визначених церквою напрямках. Загалом бібліотека Ватикану — це скарбниця історії. На її полицях довжиною більш як 40 кілометрів заховано багато таємниць.

«У Ватикані я виявив найдавніші згадки про землі на захід від Гренландії. Ці згадки містяться в «Історії архієпископів Гамбурга і Бремена», написаній Адамом Бременським у 1075 році. Таким чином, за кілька століть до плавання Колумба папи римські знали про існування землі за океаном. За розп'ядженнями Ватикану з 1112 по 1500 рік 16 різних єпископів відповідали за нагляд над духовним життям колоністів у Гренландії. І саме Католицька церква, захоплена думкою про поширення християнства, штовхала вікінгів на колонізацію Гренландії і Вінландії».

Як і очікувалося, опоненти Хейєрдала звинуватили його у роздмуханні «полум'я вікінгоманії».

102. «ЗА ХМАРАМИ ЗАВЖДИ СОНЦЕ»

Квіти тут ростуть цілий рік, і сонце всі дванадцять місяців залишається ласкавим і ніжним. Але тільки раз на рік — на початку березня — на Тенеріфе вибухає карнавал. Він розтікається островом, починаючи зі столиці, і люди їдуть у Санта-Круз, щоб насолодитися яскравим святом.

Усі поспішають на карнавал, а ми — до Тура Хейєрдала. Дорога — пряма і рівна — починає невпинно підніматися вгору відразу після того, як дороговказ із назвою «Гуїмар» натякає на потрібний поворот. Десь тут живе всесвітньо відомий норвежець, який присвятив життя вивченню таємниць давніх народів і загадок нашої планети. В маленькому гірському Гуїмарі — сієста. Вікна затягнуті жалюзі, на вулицях — ні душі.

Хейєрдала в Гуїмарі, звісно, добре знають. Адже цей непосидючий «сеньйор Кон-Тікі» перетворив скромне містечко на музей давнього світу канарської землі.

Зустріч призначено на четверту. Маємо час, аби прогулятися вузькими вуличками, вдихаючи аромат спілих апельсинів упереміж з історією. Юрій Сенкевич розповідав нам, як боявся вперше зустрітися з Хейєрдала-

лом. «Це ж така людина! Як бути? Як з ним розмовляти?» — подумки мучив він себе, коли летів у Каїр на будівництво «Ра».

Оглянувши піраміди, заходимо до музею. Попри сіесту, тут велелюдно. Із сусідньої кімнати назустріч виходить високий сіроокий чоловік у сорочці кольору сафарі. «Ви з України? Я на вас чекаю», — тепла усмішка освітлює обличчя Хейєрдала.

Ми піднімаємося в бібліотеку, дорогою розмовляючи з легендарним мандрівником і його привітною дружиною Жаклін. На стінах просторої кімнати — фотографії. Це — документальні свідчення численних експедицій: острів Пасхи, «Тигріс», «Ра». А ось шестеро чоловіків на бальсовому плоту посеред океану. Помилитися неможливо: історичний кадр!

— Так, це «Кон-Тікі», — підтверджує Тур.

— Яку зі своїх експедицій ви вважаєте для себе найбільш пам'ятною, важливою? — запитуємо мандрівника, і наш диктофон береться до роботи.

Відгадати відповідь було неважко.

— «Кон-Тікі». Всі дослідження, експедиції посвоєму важливі, але ця залишила особливий слід у моєму житті. Завдяки їй я перестав бути норвежцем, який боїться води і який навряд чи коли-небудь став би моряком. Я навчився любити океан і почуватися в ньому щасливо і безпечно — навіть на доісторичному плоту. Це плавання примусило мене сприймати океан як друга, а не як ворога і небезпеку. Однак найголовніше — експедиція повністю змінила мою долю і наукову кар'єру.

— Що ж усе-таки, на ваш погляд, складніше: перемагати природні стихії чи змусити науковий світ повірити у нові теорії?

— Важче переконати інших вчених змінити свою думку. Океанічні подорожі були для мене радше відпочинком у перервах між боротьбою з науковим товариством. Я завжди говорив, що дуже часто відповіді на запитання лежать на перетині наук — біології, антропології, лінгвістики. Щоб рухатися вперед, опозиція в науці необхідна. Однак існує два типи опонентів: одні висувають справді розумні аргументи, а інші до останнього захищають необгрунтовані теорії, свідомо перешкоджаючи науковому прогресу.

— Багато років тому ви шукали рай на Фату-Гіві. Нині ви знову на острові. Можливо, знайшли нарешті те, що шукали?

— Рай потрібно шукати в собі. Сьогодні я точно це знаю. Туди неможливо придбати квиток. Інакше це було б надто дешево і легко... Що ж до Тенеріфе, то тут я справді знайшов місце, яке мені найбільше підходить для життя. Тут мені ніхто не заважає і не докучає. Я завжди любив жити у тісному контакті з природою. У вільний час ми з Жаклін ідемо на прогулянку — далеко в гори, в ліс або на узбережжя. Знаєте, я ж народився у північній країні і хлопчиком завжди мріяв жити там, де море, пальми, ба-

гато сонця і квітів. Нині в моєму саду росте все — від бананів до помідорів. Усе, що може дати земля.

— Колись ви засуджували технічний прогрес. Що сьогодні можете сказати про майбутнє людства?

— Безперечним фактом є те, що не існує бар'єрів, ми всі нині в цьому світі поряд. П'ятдесят років тому єдиним засобом зв'язку був телефон. Нині, не виходячи з дому, можемо дізнатися про події, що відбуваються в будь-якій точці планети. Це неймовірно. От тільки наслідки прогресу не завжди можна передбачити. Незабаром перед людством виникне кілька дверей, що ведуть і до добра, і до зла. І все залежатиме від того, в якій з них ми ввійдемо...

На жаль, люди за п'ять тисяч років історії не змінилися. Вони народжуються такими ж, як і їхні попередники, мають ті ж звички й інтереси. Різниця тільки в знаннях — наступні покоління мають їх дедалі більше. Сьогодні з комп'ютером і з Інтернетом ми можемо те, що навіть важко уявити. Проте куди все це нас заведе, залежить від нас.

— Ваші батьки мали протилежні філософські погляди на життя. Як ви оцінюєте їх з точки зору сучасного розвитку науки?

— Мене виховали мати, яка була атеїсткою, і батько — добропорядний християнин. Усе це давало мені багато матеріалу для роздумів. Сьогодні, коли ми говоримо про еволюцію життя, починаємо з живої клітини, яка поділяється на дві, потім на чотири, таким чином створюються дедалі складніші форми – аж до рептилій, тварин і людей. Але ж сама еволюція також повинна бути створена кимсь або чимось. Я вірю, що є щось надприродне, що примушує природу рухатися.

Ми говоримо про еволюцію в біології, але перед тим, як з'явилася перша жива клітина, в океані не було нічого, що дало б їй життя, — лише солі, мінерали і безплідна, стерилізована вода. Щоб життя почалося в таких умовах, його треба було створити. Я вірю в еволюцію Дарвіна, в її послідовність, але думаю, що існує щось поза нашою уявою, поза нашим баченням. Це щось і створило все те, що може розвиватися.

— Який період свого життя ви вважаєте найщасливішим?

— Важко сказати, адже кожен наступний рік завжди цікавіший, ніж попередній. Він приносить щось нове, дає матеріал для роботи, роздумів, нових ідей і знахідок. Я не озираюся назад, я дивлюся вперед.

— Як склалася доля ваших дітей?

— Старший син — Тур Хейєрдал-молодший став біологом. Нині викладає в одній із шкіл Ліллекхаммера. Бьорн – успішний бізнесмен. Він один із родини, не схожий на решту дітей, завжди сам влаштовував своє життя. Маріан і Бетіна стали художницями, роблять експонати для музеїв і наукових центрів, заснованих за результатами моїх експедицій. Анет... Вона померла в молодому віці. Це найбільша втрата мого життя.

— Дозвольте запитати про ваш ідеал жінки...

— Це дуже індивідуально. У кожної людини — своє уявлення про еталон, про справжність. Для мене жіночий ідеал — Жаклін. Я люблю, щоб жінка була такою, як речі у природі. А мені подобаються гарні квіти, гарна природа. Тому хочу, щоб і дружина гарно виглядала. Але все ж таки найважливіший для мене її розум, інтелект, інтереси. Якою б гарною не була жінка, але без цього всього вона — мов лялька.

Хейєрдал абсолютно не поділяв нашої стурбованості про те, що замість обумовленого часу ми вкрали його значно більше. Дивовижно: за своє життя він дав сотні, тисячі інтерв'ю. Однак на кожне наше запитання відповідав так, ніби говорив про це вперше. Коли диктофон було вимкнено, Тур запропонував нам оглянути комплекс пірамід, а себе — в ролі екскурсовода.

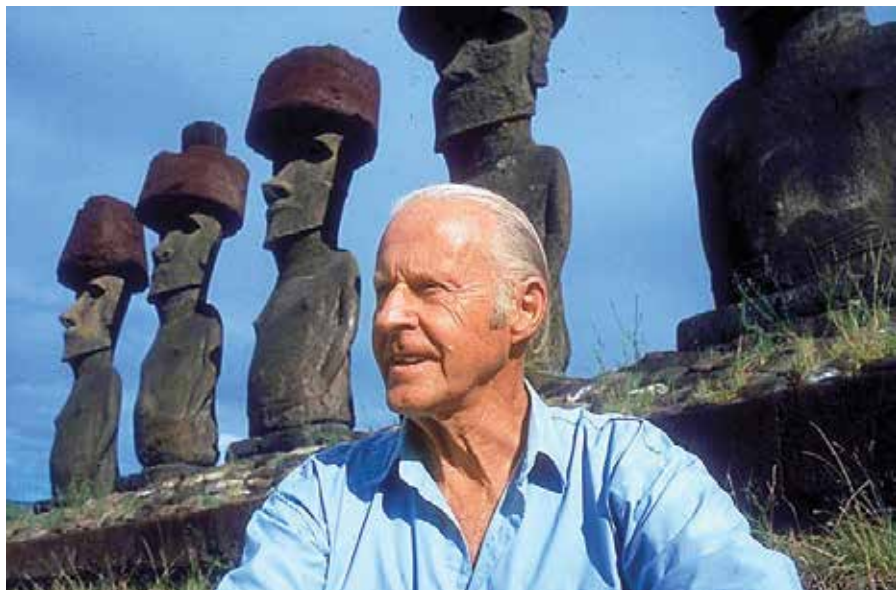
«Мабуть, найголовніше, чого я навчився під час своїх численних подорожей, — бути оптимістом. За хмарами завжди сонце. Ніколи не варто забувати про це. І доки є хоча б маленька іскорка життя, не можна втрачати надію на велике полум'я. Адже немає нічого такого поганого, що в результаті не перетворилося б на добре», — говорив Тур Хейєрдал, коли ми прощалися з ним біля пірамід Гуїмара.

103. НА БЕРЕГАХ АЗОВУ

У квітні 2001 року Тур вирішив знайти докази того, що норвежці (як і всі скандинави) у першому тисячолітті нашої ери прийшли на свої землі зі східного Причорномор'я. Вибір для розкопок випав на містечко Азов, оскільки ісландський літописець Сноррі Стурлусон згадував стародавню землю скандинавів Аз-Хоф у гирлі річки Тана (Дону).

За два місяці археологи з Норвегії, Швеції і Росії викопали кілька тисяч предметів різних епох. Знайшли вони і культурний шар першого століття, коли, згідно з літописом, предки скандинавів вирушили на пошуки нової батьківщини.

«Мені не обов'язково доводити, що Снорі описував реальні події. Просто хочеться дізнатися, яким був світ тисячі років тому, звідки й куди рухалися народи. І все ж, я вважаю, ми знайшли докази моїх здогадок. Коли в 1960 році на Ньюфаундленді відшукали залишки поселення вікінгів, довелося переглядати історію відкриття Америки. В Азові ми відкрили набагато більше, тому ймовірно, що історія Причорномор'я стоїть на порозі великих відкриттів», — так прокоментував Хейєрдал результати експедиції — як виявилось, останньої в його житті.

104. ОСТАННІЙ ГЕРОЙ

Квітень 2002 року. Звичайний день. Звичайна інформаційна інтернет-стрічка. Заголовок новин — «Всесвітньо відомий мандрівник смертельно хворий». Клік. «Під час Великодніх свят у Кола-Мікері Тур Хейєрдал заслаб і був госпіталізований».

Рідні знали, що хвороба невиліковна. Влітку 2001 року Тур пережив операцію, але навіть світила медицини безсилі були допомогти. Тур це розумів і за кілька днів до смерті попросив виписати його з лікарні і відвезти додому. Він завжди говорив, що хоче відійти в останнє плавання «на захід сонця» в колі найближчих і найдорожчих людей.

«Батьку залишилося жити кілька годин... Він не відчуває болю... Він вдячний долі за те життя, яке йому пощастило прожити», — сказав журналістам Тур-молодший.

До останнього свого дня великий мандрівник жив у пошуку. Він уже давно міг змінити порох доріг на затишне місце біля каміна з цікавою книжкою, але такий день у його житті так і не настав.

Один з його друзів якось пожартував: коли Тур проходитьиме через ворота раю, то зупиниться і вивчить, чи немає на них ієрогліфів або якихось інших знаків, що розповіли б про історію, а через річку Стікс перепливатиме на очеретяному човні...

Незвичайна особистість. Незвичайна доля. Тисячі друзів і мільйони

прихильників вважали його рідною людиною. Їм важко було звикнути до втрати друга і кумира. Що він означав для багатьох із них, можна уявити зі сповіді, яку автори цієї книжки знайшли в Інтернеті.

«У Норвегії приспустили прапори, і королівська сім'я вдяглася у траур. З усього світу злітаються друзі, щоб провести Тебе в останню експедицію. Світ хоронив Тура Хейєрдала. Так залишав цей світ мій Останній Герой.

Я лежала обличчям до стіни, невпинно текли сльози. Нікому було втішити мене.

Ми ніколи не перетиналися у просторі. Книга Тура «Експедиція на «Кон-Тікі» вийшла в нашій країні, коли я пускала струмком паперові кораблики. Проте книга почекала, доки я навчуся читати, і відкрила я її для себе раніше, ніж «Трьох мушкетерів». Мабуть, це дві головні книги, які сформували мене.

І Атос, і Тур були однаково реальні. Вони були великою опорою. І ось тепер Тур залишав нас на початку весни. Радіо передало, що він смертельно хворий. Щоранку я прокидалася з важким серцем і в напівсні згадувала, чому мені так зле — скоро не стане Тура. Почувалася так само погано, коли помирав батько.

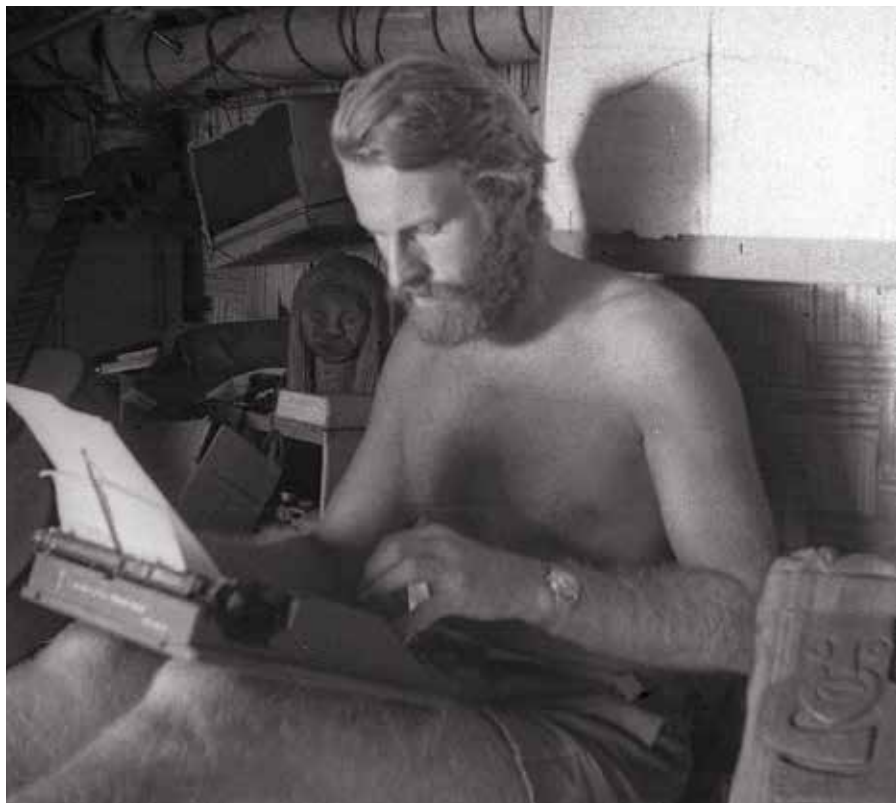
Тиждень після похорону я не виходила з дому, читала його книги. На восьмий день відчула, що це вже не допомагає. Заспокоїла думка, що він вічно житиме в книжках. Я ризикнула вийти на люди. Так, я вже могла спокійно проходити повз них, не зіплюючи зуби, аби не крикнути несправедливе: «Його немає, а ви живі!»

Я була геологом і географом, і виростили мене такою дві людини — мама і Тур. Коли нам, першокурсникам, на факультеті географії запропонували список знаменитих дослідників для написання курсових робіт, я встигла вигукнути першою: «Хейєрдал мій!»

Я перевернула університетську бібліотеку догори дном і розшукала всі статті Хейєрдала, книги — всі до єдиної — збрала в домашній бібліотеці. Як це чудово — дізнаватися нове про давно рідну людину, яка це насолода — писати першу дослідницьку роботу.

Тур залишався моєю опорою в найтяжчі часи. Коли у мами почалися проблеми зі здоров'ям, я їй говорила: «Не хвилюйся, хіба це вік? Тур твій ровесник, а він зараз пливе собі на «Тигрісі» в південних морях».

Але Тур пішов — і рухнула опора світу. Мого світу. Пішов Справжній Чоловік, мій Останній Герой».

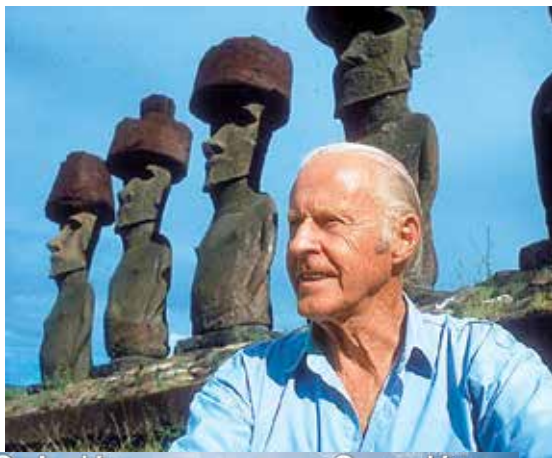

Тур Хейердал працює під час подорожі на «Кон-Тікі»

*Своїми враженнями від книги
ви можете поділитися з авторами:
kruko@ukr.net
kosinska@ukr.net*

*Кордони?
Ніколи не бачив
жодного!
Лише чув,
що вони існують
у свідомості
деяких людей
Тур Хейердал*

Юлія Косинська та Олег Крук

ФЕЄРІЯ ПРИГОД ТУРА ХЕЄРДАЛА

Відомий вчений, невиправний романтик, археолог, авантюрист, мандрівник, символ ХХ століття... Всі ці епітети належать одній людині — Туру Хейердалу. 1947 року він вразив світ плаванням на плоту «Кон-Тікі» через Тихий океан, неймовірність якого не вкладалася в рамки здорового глузду. Далі у його житті були не менш захоплюючі експедиції і дослідження. «Я ніколи не шукаю пригод заради них самих. Однак радію, якщо до них призводять експерименти з відтворення стародавніх плавань чи пошуки невідомих культур», — говорив дослідник. Найцікавіші моменти з його життя пропонуємо вашій увазі

Феєрія
мандрів